

صمد وورغون
و
خالق ياراديجى ليغى

دکتر پاشا افنديف

رئداكتور: م. كريمى

افندی‌یف، پاشا	:	سرشناسه
Pasha ,Afandiiev	:	عنوان و نام پدیدآور
صمد وورغون و خالق یارادیجی لیغی/ پاشا افندی‌ائف؛ کوچوره‌ن باب‌الله	:	مشخصات نشر
آذری اجیرلو؛ رنډاکنور م. کریمی.	:	مشخصات ظاهری
کرج: پینار ، ۱۳۸۹.	:	شابک
۲۷۲ص.	:	وضعیت فهرست نویسی
۹۷۸-۰۰-۶۱۶-۵۶۱۰-۳	:	یادداشت
فیبا	:	موضوع
ترکی.	:	موضوع
وورغون، صمد -- نقد و تفسیر	:	موضوع
شعر ترکی -- جمهوری آذربایجان -- قرن ۲۰ م. -- تاریخ و نقد	:	موضوع
شاعران آذربایجانی -- قرن ۲۰ م. -- سرگذشتنامه	:	شناسه افزوده
آذری اجیرلو، باب‌الله، مترجم	:	شناسه افزوده
کریمی، محمدرضا، ۱۳۲۸ -، ویراستار	:	رده بندی کنگره
۱۳۸۹ ۵۳۷۸و/۳۱۴PL	:	رده بندی دیویی
۸۹۴/۳۶۱۱	:	شماره
۷۶۶۱۰۰۳	:	کتابخناسی ملی

عنوان کتاب : صمد وورغون و خالق یارادیجی لیغی

تنظیم کننده : م . کریمی

ناشر : پینار

شابک : 978-60-5616-45-3

سال و نوبت چاپ : اول - 1389

تیراژ : 1000

شماره تماس : 09357283923

قیمت : 35000ریال

صمد وورغون

اۇن سۆز

صمد وورغونون آذربايجان چاغداش ادبيياتىندا اۆزونه مخصوص بير يئرى واردير. صمد وورغون ساده بير شاعير يوخ، بلكه دونيا سۆيه سينده تانينميش ميللى شاعير يميزدير. او، شعريميزى زنگينلشديريب، يوكسك صنعت مكتىبى ياراتميشدير. آذربايجان ادبيياتى نين بو عصردهكى اينكىشافى نين مهم بير مرحله سى اونون آدى و چوخ جهتلى ياراديجىلىغى ايله باغليدير.*. اوندا اومانىستى ده يرلر، خالقى ليك، حياتى و تاريخى حادثه لرى فلسفى درينليك له قاوراماق و معنالانديرماق، بديعى سۆزون قديم و كلاسيك عنعنه لريله قيريلماز واريث ليك علاقه سى، رومانتيك وسعت، صمد وورغون پوئىياسى نين اساس خصوصيتلريندن دير.

* صمد وورغون، يادا سال منى، كۆچوره ن، رضا پيشكاريه اصل، تبريز، 1383.

صمد وورغون و فالح ياراديبی لیغی

صمد، 1906 جی ایلده قازاخ رایونوندا دونیا یا گلدی. آتاسی یوسف آقا یوخسول بیر کیشی ایدی. آناسی محبوبه خانم شاعیر تربیه لی بیر قادین ایدی. صمد اوشاقلیقدان ساز و آشیقلار ایچینده بؤیوموشدور و آناسی نین یانیق سه سی ایله چوخلو ماهنی لار ائشیتیمیشدی. او، یاخشی درس اوخویوب، فریدون بیگ کؤچه رلی نین شاگردی اولموش و معلم لریندن گوجلو تأثیر آلمیشدیر. 1924 جی ایلدن کندلرده، سونرا ایسته گنجه ده و قوبا دا معلم لیک ائتمیشدیر. 1929 جی ایلده مسکوا دا ادبییات فاکولته سینه داخل اولراق تحصیلینی داوام وئیر. همین ایللرده گؤزه ل شئعرلر یازیر. سونرا باکییا دؤنور و باکیدا تحصیلینی بیتیریر. 1930 جی ایلده «شاعیرین آندی» آدلی شئعر دفتری چاپ اولور. 1934 ایلینده سووئت بیر لینییده اولان یازیچیلار قورولتاییندا اشتراک ائدیر و اونون اداره هیئتیندن اولور.

صمد وورغون داهی بیر شاعیر کیمی بوتون سیاسی - اجتماعی فعالیت لره قاتیلیر. ترجمه ده ائدیر. پوشکین اثرینی روسجادان ترجمه ائدیر¹، گورجو دیلیندن رومانلار تورکجه میزه چئویریر² و فارسجادان نظامی نین خمسه سیندن ترجمه لر ائدیر³. 1937 جی ایلده «واقف»

(1) بکیر نی اف، ادبیات، همان، ص 143.

(2) صمد وورغون، شئعرلر، باکی، 1989.

(3) صمد وورغون، اثرلری، جیلد 4 دراماتورگیالار، باکی، 1968.

صمد وورغون و فالح یارادیبی لیغی

آدلی درامینی یازیر.⁴ سونرا «خانلار» (1939)، فرهاد و شیرین (1941)، «اینسان» (1945) پیئس لرینی یازاراق صحنه یه چیخاریر. 1941 - 1945 اینجی ایللرده، صمد وورغون شئعریله برابر اجتماعی - سیاسی فعالیتینی گرگین لشدیریر. 1945 جی ایلده آذربایجان علملر آکادمیاسی نین حقیقی عضولری سیراسیندا صمد وورغونون دا آدی گلیر. نهایت صمد 1956 جی ایلده 50 یاشینی دولدورمامیشدا حیاتینی ده ییشیر.⁵

صمد وورغون اؤز یاردیجیلیق آختاریشلاریندا، بؤیوک صنعت اثرلریندن اؤیره نمیش، اونلارین مترقی کیفیت لرینی منیمسه میش و اؤز خالق نین شئعریله او یغون سسلندیره رک اولمز اثرلر یازمیشدیر. صمد اؤز اثرلرله، آذربایجان شئعرینی، زامانین اجتماعی - سیاسی و فلسفی باخیشلارینلا معاصیر روحلو بدیعی حقیقت لری سسلندیرمیشدیر. لوی اراگول دئییر: «صمد وورغون تکجه شوروی ادبیاتی نین یوخ، بلکه دنیا ادبیاتی نین دا فخری دیر».

(4) بکیر نبی اف، همان، ص 138.

(5) 2006 جی ایلده، صمد وورغون 100 ایللیگی تۆره نی بوتون دونیادا کنجریلدی. ایراندا دا آذربایجان ادیب لری و شاعیر لری طرفیندن بیر گورولتولو مراسیم، تهرانین اندیشه فرهنگسراسیندا قولولدو.

صمد و ورغون و فالق ياراديبى ليغى

شاعيرين ياراديجيلىق اوفوقلرى گئنىش و سونسوز، موضوع دايره
سى اولدوقجا احاطه لى دير. اونون شئعرلرى نين اساس موضوعو
اينسان دير. او، سئوگى، محبت، صولج، دوستلوق و قارداشلىق
دونياسىنى يارادان صولج، امين آمانلىق آرزىلارلا اينسانلار سؤيكه نير.
اينسانا لايىق، گؤزه ل و عدالتلى دونيا ياراتماق اوچون مبارزه ائدير.
آنچاق شاعير چتين ليک له عؤمور سوروب و هر آينن ياديندا
ساخلاميشدير. اونون اوغورسوز ايلک محبتىنى ايفا ائده ن شئعرينده
بئله دئيير:

چاتاندان برى دير اول بئش ياشىما ،

چوخ بلالار گليب قانلى باشىما ،

بالتار وورولوب عؤمور داشىما ،

بو عشقين يولوندا يانان اولموشام.

سانكى بو بدبين ليک اونون آيرى شئعرلرينده ده اؤزونو گؤسته رير،

نئجه كى آيرى بير شئعرينده دئيير:

من آند ايچميشم كى، بيرده قلميم ،

گؤزه للردن ايلهام آلماياجاقدير.

آيرى بير يئرده دئيير:

منى محو ائتسه ده فيكريم، الميم ،

يازاجاق «هاملت دى جوشغون قلميم.

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

بو شاعيرين سونرا مرحله لرده، مبارزه ايلك پلانا گليير و اينسان
كىمى اؤز كيفيت و وارليغينا گووه نير:

مقصدىم اولماميش بير پارچا چؤره ك ،
منيم صنه تيم وار، آلين تريم وار،
بايرونو ياريشا چاغيرام گرہ گ ،
سينمده آغ قالان بير دفتريم وار،

بشردير تورپاغين، گوڭيون تَمَلَى ،
بشرسيز قوش دا يئره آلچالير ،
كؤنلدور صنه تين اؤلمز اَمَلَى ،
هر سيمين اوستونده مين عالم چالير.¹

صمد، ليريك شعرلرله ياراديجيليغا باشلاميشسا دا، بوتون ادبى
فعاليتى بويو، ليرىكا اونون شعرينين هم گوجلوقولو، هم ده اساس
خصوصيتى نى تشكيل ائتميشدير. شاعرين ايلك شعرلرينده، ليريك
مضمونلار بير سيرا بدبين ليك لرله گليير، آنجاق بير آز كئچمه دن،
دوشونجه دايره سينين گئنيشلىنمه سيندن خبر وئير، بو دؤنه، فردى

(1) صمد وورغون، شعرلر، باكى، 1989، ص 227.

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

ليريكانين پرنسپ لرينه قانع اولماديغىنى گۆسته ريردى، بو زمان داهى
فردى اظطراب يوخ، بلكه خلقيى سسنى ايفا ائده ن فعال شاعر كيمى
ميدانا چيخير و بئله سؤيلور:

من، نفس لرى بنزين

گوگورد قوخويان ميليونلارين شاعرى يم.

داها سونرا بونا دا دقتله شيب، دئير:

من،

گونشى ياريشا چاغيران ،

بؤيوك گونلر شاعرى يم.

شاعير محاريه ايللرينده چوخلو چيخيشلار ائدير و شئعرينى
اينسانليقدان، عدالتدن و سوسياليزمدن مدافيعه يولوندا بير سيلاح
ائدير:

بيلسين آنا تورپاق، ائشيدسين وطن ،

مسلح عسگرم من ده بو گوندن،

وورغون، ياشاديغى عؤمرونو يالنيى خالقينا، وطنينه و اوره يينده
بسله ديگى سؤگى دن دوغوران درين اينامينا حصر ائتميشدير. اونا
گؤره دير دئير:

ساچ آغاردى آنجاق اوره ك ،

آلودور اول كى تك ،

صمد وورغون و فالق ياراديبى ليغى

ساچ آغاردى، آنجاق نه غم؟

اليমে دیر هله قلم.

بیلیرم کی دئیمیه جک

بیر سئوگیلیم، بیرده وطن

«شاعیر نه تغز قوجالدین سن!»¹

شاعیر اگر قوجالمیر، خالقینا، وطنه و سئوگی یه

آرخالاندیغینداندیر، او، دونیا وارینا آلدانمیر، او بیر آزاد قوش کیمی ائللر

باغیندا گزمکده دیر:

آلدادا بیلیمه میش دونیانین واری ،

بیر مسلک عشقیله یاشایانلاری،

من ائللر باغیندا آزاد بیر قوشام ،

منصبه، شؤهره ته ساتیلمامیشام.²

بو زمان، وطنه باغلیلیق و محبت، ان ساده اوبرازلارلا، دوغما، آیدین

سؤزلرله ایفا ائدیلمیر، اونون "آذربایجان" شعرى، ایللر بویو خلق دیلینده

بیر ماهنی کیمی سوزور:

(1) صمد وورغون، یادا سال منی، تبریز، ص 93.

(2) همان، ص 72.

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

اثل بيلير كى سن منيم سن،

يور دوم، يووام مسكنيم سن،

آنام، دوغما وطنيم سن،

آيريلارمى كۆنول جانندان؟

آذربايجان، آذربايجان؟

شاعرين "من بير اوشاق، سن بير آنا" كيمى سون درجه دوغما،
كۆوره ك - جانلى مصراعلارى هامى نى هييجانلانديرير، صمدين بوتون
شعر دفترلرينده، هر ورقينده، هر مصرعينده، وطن معناسى ان ساده و
دوغما سۆزلرله وئريلير. وطندن مدافعه ائتمك، شاعرين بوتون شعرلرينى
چولقالير و بئله دئيير:

بيلسين آنا تورپاق، ائشيتسين وطن

مسلح عسگرم من ده بو گوندن.

و خلقينى مبارزه يه، وطندن مدافعه يه چاغيرى:

جبهه لر چاغيرى، گل دوشك يولا،

ظفر بيزيمكى دير، اوغورلار اول!

آنجاق شاعر، محاربه يه فلسفى باخيشلا باخير ، آيديجاسينا دئيير
كى دؤيوش و محاربه قهرمانلىق دئييلدير، بلكه انسان فاجعه سى دير،
انسان اخطرايى و كدرى دير. او، وطن يانيندا انسانا درين باخير و انسانى
هر بير شئيدن اوستون و افضل تانير:

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

بشردير تورپاغين - گوڭيون تملى،

بشرسىز گونش ده يئره آلچالير.

كۆنولدور صنعتين اۆلمز املى،

هر سيمين اوستونده مين عالم چالير.

ليريكا، صمدين بوتون ياراديجيلىق بويو، شعرى نين خصوصيتى
اولموشدور. او قدرتلى شاعر سسنى قورويوب ساخلاميشدير. "اوروپا
خلقلىرى" شعرلرينده، شاعرين دونيا سى نين گئنيشلىنمه سىنى
گۆروروك. سونرا "دونيا خريطه سى" شعرينده، انسان سئوه رليک
زيروه سينه چاتير. بوندان سونرا يارانان شعرلىرى، "بسته كار" (1948)،
"دوشونجه لر" (1949)، "دئيين، گولون ائولادلاريم" (1949) و "باهار
دوشونجه لرى" (1953) صمدين ليريكاسيندا اولان ايدييا و اوسلوب
خصوصيتى نى دولقون صورتده عكس ائتديرير. شاعر، انسانلار اوچون
ياشاديغىنى معنا ائده بيلير:

دئيرم كى اوزاق يولدا سوسوزلوق چكن،

بیر انسانين يوللاريندا بولاق اولايديم!

بوتون مسلك دوستلاريمين بو دونيا دا من،

هر غمینه، نشئه سينه اورتاق اولايديم.

دئيرم، بو راست گلديگيم بو يتيم اوشاق،

آتا دئسين، آتا بيلسين منى گۆرنده.

صمد و ورغون و فالق یارادیبی لیغی

کیم ایسته مز ییخیلانین دایاغی اولماق؟

کیم سئومز بیر خیرخواه عمر سورنده؟

آذربایجان شعرى نین هومانىست شعريله سسله شن بو کیفیت،
دونیانی اؤزونده حس ائتمک، اونون قایغی و پروبلئم لريله یاشاماق
ایسته گی، صمدین شعرینه بیر حیاتی لیک آشیلایر.

صمدین شاه اثرلریندن ساییلان «استقبال ترانه سی» نین هر
مصرعی بیر شئعرله برابر دیر مثلاً:

هنر سیز میللتین یوردو، گونش سیز بیر قارانیلقدیر! صمدین شئعرینه
قایناق، بیر طرفدن آذربایجانین زنگین ادبیاتی، بیر طرفدن الوان فولکلور
خزینه سی و بیر طرفدن ده دنیا کلاسیک لری نین اؤلمز اثرلری
اولموشدور. شاعیر بو قایناقلارین هامیسینى نظرده توتاراق، اونلاری
منیمسه میس و یارادیجیلیق سوزگچیندن کئچیرده رک اثرلرینه
قاتمیشدیر. صمدین اثرلری، درین معنالار، فلسفی فیکیرلر، درین
مضمونلاری ایله گؤزه ل بیچیم لرده اولاراق اینسانی ماراقلاندیریر. وطن
پرورلیک و اینسان سئوه رلیک صمد و ورغونون یارادیجیلیغیندا ان مهم
یئر توتور، بو کیفیتى اونون شئعرلریندن آلا رساق، یارادیجیلیغینین
جانینی آلمیشیق. وطن سئوگی سی و ورغون شئعرى نین قانی دیر.
قانسیز اینسان دا یاشایا بیلرمی؟!

صمد و ورغون و فالق ياراديبى ليغى

صمد، ورغوندان دا ورغون ايدى، وطنه ورغون، اينسانا ورغون و هنره ورغون ايدى. او، گۆزەللىگى، طبيعتى، اينسانى دلى جه سینه سئويدى. بو حيسياتى اونون اوخوجولارى دويماسالار، شئعرلرینی ده اوخومايشلار! او ياشايردى سئوگى اوچون، اينسان اوچون، گۆزه للىک لر اوچون و نهايت هنر اوچون. او، گۆزه للىک لرى، ياخشى ليقلارى سئوهرک، پيس ليک لرى، عيبه جریک لرى و آلچاقليقلارى دا گۆروب نفرت انديردى. سئوگىسى - محبتى يالان اولانلاردان نفرت واريدي، شۆهرهت دوشگونلرینی آلچاق عمل لرینه گۆره نفرت اودونا يانديرماق ايسته ييردى.

صمدین بير چوخ شئعرلری ايندى خالقیمیز ديلينده، اوره يينده ابدى بير ماهنى کیمی اوخونور و ياشاير. آنجاق، صمد و ورغون حقينده ادعا ائتمک اولار کی بوتون ياراديجيلىغى بويو، خلق ياراديجيلىغى نين رنگارنگ نمونه لریندن مهارتله استفاده ائتميش و شفاهى ادبياتیندان و اونو بدیعی خصوصیت لریندن استفاده يوللاری حقينده ده يرلى فکرلر ايره لی سورموشدور. او، آذربايجان فولکلورونا عاشيق اولاراق، اونون بوتون چالارلاری نی دریندن اؤره نیب، زنگین تاريخينه تانیش اولوب، علمی صورته اوندان يارارلانماغینی دا بيليردى.

صمد، بو فولکلوریک نغمه لرده، باياتی لاردا، آشيق شعرلرينده، آتالار سؤزلرينده انسانلارين گؤز ياشلارینی، خلقين اوره ک

دؤیونتولرینی گؤروب، ائشیدیردی، خلقین آجیناجقلی یاشاییشی نین، دردلری نین توپلانیب اونون شفاهی اثرلرینده اؤزونو گؤستردیگینی آئیردی. اونا گؤره ده اونون پوئزیاسیندا، آذربایجان مثل لری، آتالار سؤزلری، آشیق هاوالاری، ناغیل لارین قهرمانلاری بیر-بیر دیله گلیب، جانلانیر. صمد، آذربایجان کلاسیک ادبیاتیندان – نظامی، نسیمی، فضولی، واقف و باشقا نهنگ شاعرلریمیزین اثرلریندن نه قده ر اؤیره نیرسه ده، آذربایجان شفاهی ادبیاتیندان دا یارارلانمیش، بلکه اوندان آرتیق مارق گؤسترمیشدیر. او، فولکلوروموزون قیمتینی داها آرتیق بیلیب، بوتون وارلیغی ایله اونا یاخین ایدی.

صمدین اثرلرینده، خط به خط، فولکلور روحونو دویماق ممکن دور. باشندان باشا، بایاتیلار، ماهنی لار، نغمه لر اونون شعرلرینه کؤلگه سالمیشدیر. اورادا آشیق هاوالاری چالینیر، آشیق شعر فورمالاری ایشله نیلیر، قوشمالار، گراییلار، غزلدن داها آرتیق ایشه گئدیر. اونون شعرلرینده فولکلور خزینه سی بوللو-بوللو استفاده اولونموشدور.

الینیزده اولان کتاب، صمد و ووغون آذربایجان شفاهی ادبیاتی اوغروندا دوشوندوگو، یارالاندیغی نین ائتکی لرینی آراشدیریر. اونون آراشدیریحی و یازاری بؤیوک عالیم – پروفیسور دکتر پاشا افندیف – آذربایجان شفاهی ادبیاتی نین بؤیوک اوزمانی دیرلار. عالیم، بو اثرینی

درین علمی بیلک اساسیندا و عشق اوزره یاراتمیشدیر. اونا گۆره ده چاغداش ادبیاتیمیزدا گۆرکملی بیر یئری واردیر.

1372 جی ایللردن بری "امید زنجان" درگی سینین چیخدیغی ایللرده ، من ده اونون مسئولو اولان چاغدا، "باب اله آذری اجیرلو جنابلاری" بو کتابی کۆچورموش و بیزه گۆندرمیشدیر. من ده بونو نئچه مقاله لر صورتینده چاپ ائتدیردیم. آنجاق حیفیم گلدی بو اثر مستقل بیر کتاب کیمی حاضرلانماسین. اونا گۆره بو کتابی آذربایجان سئویملی ملتینه تقدیم ائدیرم و بو گۆرمه دیگیم دوستوموز - "باب اله آذری اجیرلو" جنابلاریندان یئنه تشکرلر ائدیرم و کتابی اونلارین زحمتلری کیمی - سیز عزیز اوخوجولارا سونورام

م. کریمی

تهران 1388

بىر نىچە سۆز

«آذربايجان خالقى فيطرتاً شاعير خالق دير. مقدس آنا لايلاسيندان باشلاميش شعرله قيدالانميشيق، نىجه دئيرلر، خميرى ميز شعرله يوغرولموشدور. خالق يارادىبى ليغيندان قاينايا – قاينايا گلن شعر بيزيم اوچون گونش قدير، هاوا، سو قدير ضرورى اولموشدور. چؤرك سيز اؤتوشمك مومكون اولمادىغى كيمى، شعر سيزده اؤتوشمك غيرى مومكون اولموشدور. بعضاً چؤره يى طبيعتين وئردىگى ميوه لرله، طبيعى بيتكى لرله عوض ائتميشيك سه، شعر هئچ نه ايله عوض ائتمه ميشيك.

خالق یارادیجی لیغی چشمه لریندن گلن شعر میز همیشه بیزه ضروری قیدا اولموش، دار گونده، دادیمیزا، هاراییمیزا چاتمیشدیر. بیز تورپاغی میزی دا شعرله، موسیقی ایله اکمیشیک، بئجرمیشیک، تورپاقدان گؤتوردیوموز باری، بهره نی ده شعرله، موسیقی ایله ییغیب – ییغیشدیرمیشیق. شعر، نغمه، موسیقی زحمتی میزی یونگوللشدیرمیش، تورپاغیمیزا خئیر – برکت گتیرمیشدیر.»

خالق یازیچی سی سلیمان رحیم اوف بو سؤزلری تصادفی دئمه - میشدیر. هله لاپ قدیم دن آمک پروسسینده یارانان نغمه لر، شعرلر، قوشمالار انسانلار آراسیندا انسیت یاراتمیش، افنون فورمالاشماسینا، اجتماعی شعورونون انکشافینا تأثیر گؤسترمیشدیر.

خالق یارادیجی لیغی، فولکلور نمونه لری اؤز آکتوآل لیغینی¹ هئچ بیر زامان ایتمه میشدیر. آذربایجان ادبیاتی درین کؤکلره خالق یارادیجی - لیغینا باغلی اولدوغو، بو چشمه دن سو ایچدیگی اوچون دونیا شهرتی قازانمیشدیر.

یازیلی و شیفاهی ادبیات، افنلارین قارشیلیق لی علاقه سی ادبیات شناسلیق و فولکلور شناسلیغیمیزدا چوخدان حللینی گؤزله یین پروبلئم² لردن بیریدیر. بو پروبلئم هم ده آذربایجان ادبیاتی تاریخینده خلقی لیک، رئالیزم، سنتکارلیق کیمی مهم نظری مسئله لرله باغلی دیر. مختلف دؤورلرده آذربایجان سنتکارلاری نین خالق ادبیاتینا مناسبتی، افندان استفاده یول لاری و اصول لاری باره ده تدقیقات اثرلری یازیلسادا

¹ - آکتوآل لیک = فَعَال لیک

² - پروبلئم – مسئله – چتین لیک

بونلار آزدير، بؤيوك هومانيسست شاعير نيظامی گنجوی نین 800 ایللیک یوبلئینی ایله علاقه دار و اوندان سونرا ادیبین یارادیجی لیغی نین خالق ادبیاتی ایله سیخ علاقه سی حاققیندا «ح. آراسلی، ک. علی اکبرلی، م. عزیزاده، ع. آخوندوف» و باشقالاری بیرسیرا مقاله لر یازمیش لار. لاکین اف دؤوردن سونرا بو ایشده فاصله یازانمیش دی آنجاق سون 30 ایل عرضینده ادبیاتیمیزین شیفاهی خالق یارادیجی لیغی ایله علاقه سی حاققیندا تدقیقات لارین سایى دئمک افلارکی، آرتیمیشدیر.

بو سطرلرین مؤلفی ده اوزون ایللر «م.ف. آخوندوف، ح. زردابی، ع. شائق، ج. محمد قلی زاده، ص. وورغون، ج. جبارلی» یارادیجی لیغینین آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی ایله باغلی لیغینا دائیر مشاهدیلر آپارمیش و واخت آشاری مطبوعاتدا چیخیش ائتمیش دیر. البته، بونلارلا کیفایت لنمک افلاماز، بیز یازیلی و فولکلور پرولئیمینی سووئت فولکلور شناس لیغی نین سون نائیلیت لری باخیمیندان تدقیق ائدیپ ایشیق لاندیران مونوگرافیا لارین ساینی آرتیرمالی ییق. آذربایجان ادبیاتی تاریخی نین بوتون دؤورلرینده فولکلور یازیلی ادبیات لاسیخ علاقه ده انکشاف ائتمیشدیر.

«ج. عبدالله یئف، ص. وورغون، ع. سال الدین، م.ع. صابیر، آ. وفالی نین م. فضولی؛ س. رستم خانلی نین، ج. محمد قلی زاده، ب. عبدالله یئف، ی.و. چمن زمینلی، ج. قلی یئف، س. رحیموف، ن. خلیل اوف، ع. حاقوئردی ائف، م. جعفروف، ع. ساری وللی یارادیجی لیغی» و فولکلور مؤوضوعسوندا یازدیق لاری اثرلرده خالق یارادیجی لیغی نین فورما و شکیل لریندن استفاده یول لاری دوزگون سیجیه لندیریلیمیشدیر.

صمد و ورغون و فالق یارادیبی لیغی

قید ائتمک لازیمدیرکی، خالق شاعیری صمد و ورغونون زنگین یارادیجی لیغی بو ساحهده تدقیقات ایشی آپاران ادبیات شناسا ایلهام وئریر. صمد و ورغون ایلک قلم تجربه سیندن عمرونون سونونا قدهر فولکلوردان اؤزونه مخصوص شکیلده استفاده ائتمیشدیر. اؤنون یارادیجی لیغیندا خالق ادبیاتی نین گوجلو تأثیری در حال حیسّ اؤلونور. ادیبین اثرلرینده کی فولکلور نمونه لری اؤز ایده یا مضمونو، اجتماعی اهمیتی ایله سئچیلیر. اثرین آدی دا فیکریمیزی تصدیق ائدیر.

فصل 1

صمد و ورغون خالق ادبیاتی حاققیندا

داهی شاعیریمیز «صمد و ورغون» بوتون یارادیجیلیغی ب فو خالق یارادیجی لیغنین رنگارنگ نمونه لریندن مهارتله استفاده ائتمیشدیر. شیفاهی خالق ادبیاتی، افنون ایده یا و بدیعی خصوصیت لری، افندان استفاده یول لاری حاققیندا قیمت لی فیکیرلر سؤیله میشدیر. شاعیرین بیر مقاله سی باره ده دانیشماق یئرینه دوشه ردی. مقاله تاریخیلیک یاخیمیندان هم شاعیرین یارادیجی لیغیندا، هم ده فولکلور شناس- لیغیمیزین، تاریخینده مهم اهمیته مالیک دیر. معلوم دورکی، 1934 – جو ایله ده سووئت یازیچیلارینین بیرینجی عموم اتفاق قورولتاییندا بو یوک پرولتار یازیچی سی «ماکسیم گورکی» معروضه سینده شیفاهی خالق ادبیاتیندان خصوصی دانیشمیشدیر. ادیب فولکلورائینی – سوسیالیست مناسبت لری باخیمیندان یاناشیردی. اونون خالق یارادیجیلیغینا وئردیگی قیمت دنیا فلکلور شناسیغی تاریخینده یئنی حادیه ایدی. قورولتایان سونرا کئچمیش سووئت اتفاقیندا خالق ادبیاتینین توپلانما سی، نشری و اؤیره نمه سی ساحه سینده بویوک دؤنوش عمله گلدی. «صمد و ورغون» مسکودان قاییدان کیمی آذربایجان سووئت یازیچیلاری اتفافی نین ایجلا سیندا «او کیتابر و آذربایجان ادبیاتی» آدی گئنیش بیر معروضه ائتمیشدی. معروضه ده شیفائی خالق ادبیاتینا خصوصی یئر وئریلمیشدی. "صمد و ورغون" سؤزونه بئله باشلایردی: «بیرینجی عموم اتفاق شورا یازیچی لاری قورولتاییندا ماکسیم گورکی بیزه دئدی کی، اؤز فولکلور ادبیاتینیزی-

یېغین، توپلایین - بو، سوز صنعتینین باشلانغیجی دیر؛ صنعت، یازیلی ادبیات اولمایان واخت انسان تاریخینده فولکلور ادبیاتی انکشاف ائتمیشدیر ... اونا گۆره اؤز فولکلور ادبیاتینیزی اؤیرهنین، اوندان سیز چوخ شئی گۆتوره بیلر سینیز.»

«م، گورگی»نین خالق ادبیاتینین کوتلهوی شکلیده توپلانیب اؤیره- نیلمه سی چاغیریشیندا آذربایجاندا ایلک دفعه سس وئرن صمد و ورغون اولموشدور. شاعیر آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتینین توپلانماسی و علمی صورتده اؤیره نمه سی پروبلئمینی چوخ جیددی شکیلده ایره لی سوروردو. او، تربونادان اؤر همکالارینا، بوتون آذربایجان ضیالی لارینا اوزونو توتوب دئییردی: «آذربایجان شرائیطینده فولکلور ادبیاتی اولدوقجا زنگین بیر تاریخه مالیک دیر. بو ادبیاتین اؤیره نیلمه- سی، اونون علمی صورتده ایشله نیلمه سی و بو جانلی صمیمی ائل ادبیاتیندان استفاده مسئله سی بیرینجی شورا یازیچی لاری قورولتاییندان سونرا بیزیم اوچون داها جیددی بیر اهمیت قازانیر.»

سونرا «صمد و ورغون» بلاواسطه شیفاهی خالق ادبیاتینین بیرسیرا پروبلئم لرینین شرحینه کئچیر. فولکلوردا خالقین اضطراب لارینین، مبارزه سینین، استثمارچیلار قارشى کین و نیفرتی نین بدیعی شکیلده عکس اولوندوغونو قید ائدیر: «بو ادبیات اساس استقامتی اعتبار ایله ازیلن صنیفلرین، مظلوم طبقه لرین احوالی - روحیه سینی ایفاده ائتمیشدیر. مثلاً:

عزیزیم گول اللر،
گول بارماقلار، گول اللر،

دریاجا عاقلین اولسا،
یوخسول اولسان گوللر،
عزیزیم گولن آز،
بولبول ائیلەر گوله ناز،
دونیا بیر غمخاندیر،
آغلایان چوخ، گولهن آز.

بوجور یوزلرله، مینلرله آغیز ادبیاتی نمونه‌لری واردیر کی، بونلاردا
ازیلن صینیفلرین گۆز یاشلاری، یوخسول لارین وارلی لارا قارشى کینی،
بعضاًده عصیانى، آزلارین حاکمیتی چوخلارین محکومیتی ایفاده
اولونور.»

شاعیره گۆره، خالق یارادیجیلیغیندان یازیچی لار یالنیز خالق
اضطراب لارینی، احوالی - روحیه‌سینی، پسیخولوگیاسینی اؤیره‌نمیرلر.
«خالقین بو معنوی ثروتی یئنسی زاماندا گۆزل سنت نمونه‌لری دیر.
اونلارین زنگین دیلی واردیر. گۆزل، تمیز، آذربایجان شعرى اوغروندا
آپاردیغیمیز مبارزه‌ده بو گۆزل نمونه‌لر بیزه چوخ کۆمک ائده‌جک‌دیر.
حیاتین اصل حقیقت‌لری، میلیون‌لارلا انسانین سئوینج و اضطراب‌لاری
بو ادبیات‌دا تاپیلدیغی کیمی، ان گۆزل، ان صمیمی آذربایجان تورکجه-
سینین گۆزل ایفاده نمونه‌لری ده، یاشامیش اولدوغوموز اقتصادی -
اجتماعی حیاتیمیزین بدیعی او برازلاری‌دا، خالقی‌میزین مختلف
دفورلرده کی بدیعی ذوق‌لاری‌دا بو زنگین ائل ادبیاتیندا ایستهنیلن
قده ر واردیر.

بو گونكو شعريميزين خالص آذربايجان توركجهسى اوغروندا آپاردىغى مبارزهده شېهه يوخدور كى، ائل ادبياتينين بۇيوك ياردىملارى اولاييلر. واقيف كىمى بۇيوك بير صنعت كارين بو گون سئويله - سئويله اوخونماسينا سبب اونون گئنيش خالق کوتلهسى دىلى ايله، اولارين دۇوقو ايله يازماسى اولماميشدير مى؟»

«صمد وورغون» فولكلوروموزدان بۇيوك افتخارلا دانيشير، بوتون يازيچيلارين دقتىنى بو صنعت نمونه لرينه يۇنلديردى. آذربايجان ديلينين تميزليگى شعريميزين ساده خالق ديلينده انكشافى اوغروندا مبارزه يه چاغيرير، ديليميزى اجنبى سۇزلرله كورلايانلارى كسكين تنقيد ائديردى. بونولا يا ناشى شاعير خاطيرلايدردى كى، خالق ياراديجيليغيندان - كور - كورانه استفاده ائتمك اولماز. بو نمونه لره دقتله، دۇوروموزون طلبلرى باخيميندان ياناشماق لازيمدير. «خالص آذربايجان توركجهسى ايله بديعى صورتده يازيلميش اولان بو شعرلرده بير آچيqliق، صافليق و طبعى ليك، ميللى ايفاده فورمالارى، ميللى او برازلار چوخدور. بونلاردان استفاده ائتمكله بيز يالنيز آشيق علسگره قايتماق شرطىله بوگونكو شعريميزده بوگونون صافليغىنى، تميز و صميمى ليрикаسىنى، گئنيش خالقين دۇوقونو ترتم ائتمه لى ييك، عكس تقديرده بيزيم شعريميز گئنيش کوتله نين مالى اولاييلمز.» گنج شاعير تاكيد ائديردى كى، «آذربايجان توركجهسى ياراتماق اوغروندا آپارديغيميز مبارزهده ائل، آشيق ادبياتيندان استفاده ائتمه لى ييك. بيزيم بعضى يازيچى لاريميز اجنبى سۇزلرى ايشله تمكله «يئنى ليك» ياراتماق ايسته ييرلر. لاكين بونلار يئنى ليك دئييل، بونلار بيزيم

شعریمیزی کورلاماق، شعریمیزین صاحب اولدوغو گوژل آذربایجان تورکجه سینی پوزماق تشبث لریدیر کی، بیز بونلارلاجیددی مبارزه ائتمه-لی یکک^۱»

گوروندیو کیمی، شاعیر شفاهی ادبیات نمونه لرینه صنعت کارین دیلینی ساده لشدیرن، خلقدان گلن اوبراز، ایدیوم، استعاره و س. ایله اونون یارادیجیلیغینی زنگین لشدیره ن، یازیچینی خلقه یاخینلاشدیران بیر عامل کیمی باخیر. شاعر گوسته ریرکی، واقیف، ودادی، ذاکر، آشیق علسگر کیمی صنعت کارلار خالص آذربایجان دیلیندن، تشبئه و مجازلاردان، ضرب المثل لردن استفاده ائده رک اجتماعی مضمونلو شعرلر یازدیغی اوچون خلق طرفیندن صمیمی قارشیلانیر. «صمد و ورغون» یازیچی لاریمیزی خلق دیلیندن، خلق یارادیجیلیغیندن اویره نمه یه، آذربایجان دیلینین طبیعتینه او یغون هئجا وزننده یازیب - یاراتماغا چاغیریر. محض بو یولدا قازانیلان موفقیت لر اونو سئویندیریر. «هئچه ده اوزاغا گئتمک لازیم دئیل-دیر. هامیمیزین سئودگی جاویدین «سیاوش» و ایله دیلده ساده لشمه یه دوغرو گئتمیشدیر.» بوتون بو فیکیرلر ماسکوادان - قورولتایدان یئنیجه قاییتیمیش گنج، استعدادلی بیر شاعرین آرزولاری ایدی. شاعر همین ایللردن اعتباراً چوخ هوس و دقت له خلق یارادیجیلیغینین بوتون نمونه-لرینی اوخویوب اویره نمه یه باشلاییر. هر بیر بایاتی، آتالار سؤزو، داستانیین معین موتیولری اوزه رینده اوزون زمان فیکره گئدیر. بو و یا دیگر فیکری، موتیوی، خلق ایدئالیینی اؤز صنعت کار تفکوروونون و فانتازییاسی نین ضیاسی ایله ایشیق لاندیریر، معنا لاندیریر، اونا یئنی طراوت و چالار وئریب خالقا قایتاریردی.

^۱ - ص. وورغون. او کیتابرو آذربایجان ادبیاتی. اثرلری، ۵ جیلد، ۱۹۷۲، صفحه ۲۷.

خلق صنعتى، فولكلور و يازىلى ادبيات مسئله سىندن «صمد و ورغون» دىگر مقاله و معروضه لىرنده ده دانىشمىشدى. همىن پروبلئمى او، «نظامى، فضولى، واقىف، ج. جبارلى، او. حاجى بىگف» و باشقا بؤيوك صنعتكارلارىن يارادىجىلىق تجربه سى اساسىندا اوزه چىخارىردى. «صمد و ورغون» گۆره، «بؤيوك شاعرلر همىشه زنگىن خلق يارادىجىلىغىنا اساسلانير، اونون ان ياخشى عننه لىرىندن استفاده ائدير و بو گۆزل ثروتى منىمسه يه رك بدىعى فىكرىن يوكسك ذىروه سىنه قالخا بىلىرلر» شاعر، «نظامى، هومر، فضولى، پوشكىن، حاجى بىگف» كىمى صنعتكارلارىن بؤيوك لويونون بىر سببى نى ده خالق صنعتىنه آرخالانما سىندا گۆروردو.

خلق حىاتى، خلق صنعتى و صنعتكار پروبلئمى «صمد و ورغون» بوتون يارادىجىلىغى بويو ماراقلاندىر مىشدىر. شاعر بىر طرفدن خلقىن بىتمه ز – توكنمه ز صنعتىندن، حىات تجربه سىندن زامان – زامان اؤز يارادىجىلىغىندا استفاده ائتمىش، او بىرى طرفدن ايسه همىن پروبلئم باره ده چىخىش و مقاله لىرنده صحبت آچمىش و مهم نظرى فىكىرلر سؤيله مىشدىر. «صمد و ورغون» خلقىمىزىن مىن اىللر بويو ياراتدىغى مدنيتى «زنگىن خزىنه» آدلاندىرير. ادبىه گۆره، بو بؤيوك معنوى ثروت، ائله بىر عامل دىر كى، «... قوردوغوموز سوسىيالىست مدنيتى سارايىنى همىن بو خزىنه نىن قىمتلى اينجى لرى ايله بزه بىرىك». شاعر خلق صنعتى و صنعتلر پروبلئمى حاققىندا ان حۇرمتلى ادبى مجلس و مذاكره لرده دانىشمىش، بو باره ده نظرى مدعالارىنى داهادا درىن- لشدىر مىشدىر. «خلق حىاتى جانلى، قاينار بىر بولاقدىر، صنعتىن دوغما

بئشیگی دیر، صنعتکار یارادیجیلیغینین ایلک منبعی دیر». «صمد و ورغون» فولکلور و یازیلی ادبیات پروبلئمیندن همده آیری - آیری مشهور صنعتکارلارین شخصی یارادیجیلیق تجربه سی اساسیندا صحبت آچمیشدیر. بو جهت دن «نظامی، فضولی، واقیف، پوشکین، گورکی، جبارلی، حاجی بی اوف» و باشقا صنعتکارلار حقینده اونون ملاحظه لری خصوصیه دفته لایبق دیر. «بؤیوک شاعر لر همیشه زنگین خلق یارادیجیلیقنا اساسلانیر، اونون ان یاخشی عنعنه لریندن استفاده ائدیر و بو گؤزل ثروتی منیمسه یه رک بدیعی فیکرین یوکسک ذیروه سینه قالخا بیلیر لر». یازچی خلق صنعتینه، شفاهی ادبیاتا آرخالانیر، اوندان استفاده ائدیر، خلقین قلبینه یول تاپیر، یوکسه لیر و دنیا شهرتی قازانیر. «نه اوچون فضولی نی 400 ایل بیزیم خلق ازبردن اوخویر؟ چونکی بو شعرلرده خلق روحو یاشاییر». بؤیوک شاعر افتخارلا دئییردی کی «نظامی، یارادیجی لیغیندا آذربایجان خلقی نین اولدوقجا زنگین فولکلوروندا گئیش استفاده ائتمیشدیر»، «صمد و ورغون» گؤستریردی کی، خالق صنعتینه کور - کورانه دئییل، یارادیجی صورتده یاناشماق، معاصر دؤورون طلب لری ایله علاقه لندیره ک اونا یئنی رنگ و رونق وئرمک لازیمدیر. «ان بؤیوک رئالیست اولان گورکی - نین «قیز و اولوم» پوئماسی افسانه روحو ایله یازیلما میش می؟ لاکین گورکی افسانه سی بیزی ایناندیریر، چونکی او اثر ادیبین رئالیستیک حیات آنلاقلاریندان، مشاهده لریندن دوغولموشدور.» بو جهت دن «صمد و ورغو» نون پوشکین حقینده دئدیک لری خصوصی ایله دفته لایق دیر. بعضی لری بئله دوشونور لر کی، پوئزیدادا خلقی لیگین تام

دولغون ایفاده‌سی خالق ماهنی لاری طرزینه، خلقین شفاهی یارادیجیلیغینا یاخین لیقدان عبارت دیر. البته، خلقدان اؤیره‌نمه‌دن بؤیوک پوئزیا یاراتماق اولماز. لاکین خلقه، اونون بدیعی تفکرونه یاخین لیق خلق ماهنی لارینی و ناغیل لارینی ساده‌جه تکرار ائتمک دئمک دئییل دیر ... «حتی کلاسیک اثرلری گؤسترک، مثلاً: من بئله دوشونورم کی، پوشکینین «تزار - سلطان حقینده ناغیل» اثرینه نسبتاً «تونج آلتی» سیندا داها چوخ خلقی لیک واردیر.»

«صمد وورغون» خلق صنعتیندن یارادیجی صورتده استفاده‌نین ان یاخشی نمونه‌سینی اؤزئیر حاجی بی‌اؤفون شخصینده گؤروردو. شاعره گۆره داهی بسته کار سووئت حاکمیتین غلبه‌سیندن سونرا آذربایجان موسیقی مدنیتینین سکانینی الینه آلمیش، اونو انکشاف ائتدیرمیش، وطنیمیزین سرحدلریندن چوخ - چوخ اوزاقلاردا دا شهرت- لندیرمیشدیر. «حاجی بی‌اؤف» آذربایجان خلق موسیقی سینین نه‌یه قادر اولدوغونو اؤز استعدادی ایله ثبوت ائتمیشدیر. «حاجی بی‌اؤفون» 1935 - جی ایل لرده میلی چالغی آلت‌لریمیزدن نتلو بیر اؤرکستر یاراتماسی، بو اؤرکستر اوچون بیرینجی و ایکینجی سیمفونیا آدلی اثرلری تاریخی بیر رول اوینادی ... او، نظری و عملی اولاراق «تار، کامانچا، توتک، یاستی بالابان»، قوشا زورنالار واسطه‌سیله سیمفونیک اثرلرین ایفا اولونماسینی ثبوت ائتدی. «شاعره گۆره، «حاجی بی‌اؤف» محض بو اؤرکسترلرده میلی خالق موسیقی میزی دنیا مقیاسینا چیخاردی: «آذربایجان خلق چالغی آلت‌لرینین معاصر موسیقی لیسانینی ایفاده ائتمه‌سینی، هئچ‌ده اروپا موسیقی آلت‌لریندن گئری

قالمادیغینی نمایش ائتدیردی. اؤزئیر حاجی بیگ آف بو نتلو اؤرکستر
 تَشَبُّتو بوتون شرق عالمینده یئنی و مدنی بیر اختراع اولدو.»
 اؤزئیر حاجی بی اوفون موسیقی سی، شاعیره گؤره، خالقین قلبیندن
 قوپوب گلیر. بسته کار خالق موسیقی مدنیتی نین ان درین قاتلارینا
 باش ووراراق اونو هم نظری جهتدن اؤیره نیب اساس لاندیرمیش، هم ده
 پراکتیکی جهتدن گونده لیک حیاتی میزین مالی ائتمیشدیر.
 «صمد وورغون»، حاجی بی اوفو دونیانین ان بؤیوک موسیقی
 کوریفئیلری ایله بیر سیرایا داخل ائدیر. بؤیوک بسته کارین آذربایجان
 موسیقی مدنیتینین تاریخینده کی یئرینی دوزگون معین لشدیریر.
 شاعر «لیلی و مجنون» و «کور اوغلو» اوپئرالاری حقینده داها
 گئیش صحبت آچیر: «کور اوغلو» اوپئراسی بوتون شرق خلق لری
 آراسیندا قدیم دن شهرت تاپمیش آذربایجان قهرمانی، آذربایجان
 قهرمانلیق داستانینا یئنی بیر طراوت و جلال گتیردی.» باشقا بیر
 مقاله سینده شاعر «کور اوغلو» اوپئراسی حقینده داها احتیاس لا
 دانی شیر. «گلین ادبیاتی میزین و اینجه صنتی میزین کمال تاجینی یئنی
 اینجی لر ایله بزه یه ک! اگر من «کور اوغلو» اوپئراسینا تعریف وئرمک
 ایسته سه دیدیم، اونا هر شئی دن اؤل، فلسفی بیر اثر دئییه آد وئره ردیم.
 چونکی او اثر دائیما دوشونور، اونون گؤزلری لقمان گؤزلری کیمی
 معنالی و دالغین دیر. اوندان حیاتین فلسفه سی، خلقین درین کمالی و
 بؤیوک دویغولاری وار. او اثر اؤترگی دویغولار و احتیاس لار اوزه رینده
 قورولما میشدیر. منجه، «کور اوغلو» اوپئراسی نین کمالینا حسد
 آپارماق لازیم دیر.»

حاجی بی اوفون طلبه لری فکرت امیروف، نیازی و باشقا بسته کارلاریمیزین هر بیر اوغورو شاعری ایلهاما گتیرمیش، سئویندیرمیش، ملی غرور حیسیسینی گوجلەندیرمیشدیر. شاعر بو صنتکارلارین دا یارادجیلیغی نی ایزلەمیش ویئری گلدیکجه سؤزونو دئیمیشدیر. «سئویل» اوپئراسی «فکرت/امیروفون» توکنمهز خلق موقاملاریمیز خزینه سیندن آلدیغی و مهارت له استفاده ائتدیگی جاذبه لی مئلودراملا زنگین دیر. خلق موسیقی سی اوپئرا اوچون زنگین موسیقی ماتریالی اولموشدور.

«امیروف» مئلودیست دیر، لاکین «سئویل» اوپئراسیندا اونون بیر مئلودیست کیمی دوغو و قابیلیتی کلاسیک اوپئرا صنعتی ایله آهنگ-دار بیر صورتده اوغونلاشمیشدیر^۱.

خلق ادبیاتیمیزین بیر سیرا ژانرلاری حقینده «صمد و ورغو»نون ماراقلی فیکیرلری واردیر. بوجهتدن اونون افسانه حاققیندا ملاحظه لری ماراقلی دیر. شاعیر هر بیر افسانه، روایت، حکایه تین اؤزونده رئال حیات، آرزو، ایستەک گؤرور. شاعره گؤره، افسانه حیات حادثه لرینین، تاریخین خالق دیلینده بدیعی ایفاده سی دیر. او یازیر: «خالق افسانه لری، ناغیل-لاری ساحه سینده بئله، بیز عصریمیزین قاباقجیل روحو ایله سسلەنه بیلن اثرلر یاراتمالی ییق، خالق افسانه لرینه سویوق بیر نظرله باخان یازچی لار اونودورلارکی، بوتون افسانه لر خالق دوحاسی نین محصولودور. هر افسانه ده خلقین فعال حیاتی، شعور و ذوق لری، اونون گله جه یه

^۱ - «ص. وورغون» اثرلری، ۶ جیلده، ۶-جی جیلده، ب، ۱۹۷۲، ص ۲۹۴.

اۇلان اينام و آرزولارى عكس اولونموشدور كى، اوللارين بير چوخو ايندى ده آرزو اولراق، همده يوكسه ليش آرزوسو اولراق قالير.»
گۇروندويو كىمى، «صمد و ورغون» خالق افسانه لرینه چوخ بۇيوك قيمت وئرميشدير.

بو اوندان ايره لى گليردى كى، شاعير مختلف دۇورلرده ياراناق افسانه-لرين مقصد و غايه سىنى، خلقين حياتى، معيشتى، مبارزه سى، دونيا گوروشو ايله علاقه دار يارانديغىنى چوخ ياخشى بيليردى. شاعيره گۇره افسانه ده خلقين وجدانى و قلبى واردير:

بو بير شيرين افسانه دير بابالاردان يادگار،

بوندان عزيز بير اۇلكه نين وجدانى وار، قلبى وار.

ماراقلى دير، شاعير دۇوروموزون گۇركملى اثرلرینه، يازىچى و شاعيرلر يميزين ياراديجيلىغىنا خالق افسانه لرینده اولان يوكسك پافوس لو، دبدبه لى رومانتيك ديل آرزولاييردى. معاصير قهرمانلارى، معاصير حياتيميزين انكشاف پافوسونو دا او، افسانه لرین دىلى ايله رنگ له مه يه باجارماغى تكليف انديردى شاعير اؤزونون بير سيرا اثرلرینده همين نظرى فيكىرلرینى حياتا كئچيرمك اوچون چاليشير و چوخ زامان دا بونا موقق اولوردو. واقيف، قيزيتر، فرهاد، آذربابا، ودادى و باشقا صورت لرى ميثال چكمك اولار. «بىز عصر يميزين افسانه وى قهرمانلار يمين صورت ينى افسانه وى بير قدرت له، بير ديل له ياراتساق گناه مى اولار؟ بونو يالني ز باجارماق لازيم دير! يوكسك صنت دىلى اوچون استاندارد فورما يوخدور. صنعتين معنا افق لرى سونسوز

اولدوغوندان، اونون فورمالاری دا سونسوز و هئچ بیر منگه یه، حدود چرچیه سینه سیغیشا بیلمه ز.»

«صمد وورغون» همین فیکرینی «بالالاریمیز اوچون گؤزل اثرلر یاراداق» آدلی بیر سلسله مقاله سینده ده سؤیله میشدیر. شاعره گوره، اوشاقلار اوچون یازیلان اثرلرده خلقلین ناغیل و افسانه لریندن باجاریقلا استفاده ائتمک لازیمدیر. «افسانه سؤزوندن قورخماق لازیم دئییل، هر هانسی بیر افسانه اولورسا اولسون، بیز اوندا حقیقت شفق لری گؤرمه - لیک، چونکی اونو انسان یاراتمیش دیر. بوتون افسانه لر حیات و انسان یاراناندان سونرا یارانمیش دیر.»

خالق داستانلاریمیز حاققیندا «وورغونون» ده یهرلی نظری فیکرلری واردیر. اونون «کیتاب - ده ده قورقود»، «کور اوغلو» اثرمنی خالق ائپوسو «ساسونلو داوید» حاققیندا کی ملاحظه لرینی یادا سالا بیلهریک. «ده ده قورقود» داستانی حاققیندا شاعر یازیر: «چوخ عصرلیک تاریخی اولان آذربایجان ادبیاتی، قدرت لی ادبیاتین یارادیجی سی اولان آذربایجان خلقلین قهرمان لیق و رشادت تاریخی دیر. آذربایجان ادبیاتینین ان قدیم آبیده سی 4 عصرده یارادیلیمیش اولان مشهور ائپوسو - «کیتاب - ده ده قورقود» دور، «کیتاب - ده ده قورقود» حکایه لرینده خلقلین قهرمانلیغی، اونون مودریک لیگی و امیدلری عکس اولونموشدور. خلقلین کؤچری حیاتی چوخ گؤزل تصویر اولونور. «ده ده قورقود» ون قهرمانلاری چادیرلاردا یاشاییرلار. بو ائپوسدا بیز بیر چوخ خلق قهرمانلاری و باهادیرلارینین او برازینی گؤروروک، بیز بورادا خالقلین بؤیوک اوپتیمیزمین گؤروروک، مدنیت جهالته غالب گلیر،

ناموسلو قهرمانلار ناموس سوز خائین لره غلبه چالیر، عدالت عدالت- سیزلیگی مغلوب ائدیر، غریبه بوراسی دیرکی، «کیتاب - ده ده قورقود» حکایه لرینده چوخ جسور و نجیب قادین لار تصویر اولونموشدور. سفره چیخان باهادیرلارین قادین و نیشان لی لاری اؤز توی گونله رینده ابدی لیک بیر صداقت وداع ائدیر لر.»

1939 - جی ایله مشهور خالق ائپوسو «ساسونلو داوید»-ین 1000 ایل لیک یوبلئی قید ائدیلیر، بو مناسبت له «صمد و ورغون» «ساسونلو داوید» ائپوسونا یوکسک قیمت وئریر، اونون بشری ایده یالاریندان صحبت آچیر، «ساسونلو داوید» ائپوسونو بیزیم «کور اوغلو» موز ایله مقایسه ائدن شاعیر، هر ایکی داستان آراسیندا چوخ ماراقلی یاخینلیق و اوخشارلیق لار تاپیر، بو اوخشارلیقلاری «وورغون» هر ایکی خالقین تاریخی یاخین لیغی ایله علاقه لندیریر و ادبی علاقه لرین گؤزل نمونه سی کیمی شرح ائدیر. هم ده «وورغونا» گؤره هر ایکی داستانین بئله یاییلماسی و شهرت لنمه سینین سبب لریندن بیری بونلارد ایفاده اولونان ایده آل لارین هر ایکی خالق اوچون و دوغمالیغی دیر. باشقا سؤزله، زاقافزا خالقلارینین وقت ایله خارجی اشغال چیلارا قارشی آپاردیقی بیر گه مبارزه دیر. «ساسونلو داوید» ائپوسوندا دانیشارکن اونونلا آذربایجان خلقی نین ائپیک یارادیجی لیغی آراسیندا کی بعضی بنزه- ییش لری گؤستریمک ایسته ییرم. من بیرینجی نؤوبه ده بوتون دونیادا مشهور اولان «کور اوغلو» ائپوسونو نظرده توتورام، کور اوغلو اؤز حیاتی نی آذربایجان خلقی نین آزادلیغی و استقلالیتی اوغروندا قوربان وئرمیشدیر. داوید اؤز خالق نی آزادلیغی اوغروندا مبارزه ائتدیگی

کیمی، کور اوغلودا خارجی اشغال چیلار علیهینه یورولمادان مبارزه آپارمیشدیر. امکچی خالقین دوغما اوغول لاری اولان بو ایکی قهرمان خلق کوتله لرینین ان گؤزل ایدده آل لاری ایله یاشاییر. اونلار خالقا آرخالاناراق همیشه اوندان کؤمک گؤردوک لری اوچون دوشمنه غالب گلیرلر. آذربایجان خالقینین چوخ قدیم و گؤزل بیر میثالی واردیر: «ایگیدی ائل ساخلار». داویدله کور اوغلو آراسیندا نه قدره اوخشار جهتلر واردیر! «ایگیدی ائل ساخلار». داویدله کور اوغلو آراسیندا نه- قدره اوخشار جهتلر واردیر: «خالقا، وطنه سونسوز محبت، دوشمنه نیفرت، اوره یی گنیش لیک و جسارت، ساده لیک و صمیمی لیک، موسیقی و پوئتیک استعداد، سارسیلماز اراده، اؤز قووه سینه درین اینام هر ایکی قهرمانی - کور اوغو و داویدی خارا کتئریزه ائدن عینی کیفیت لردیر. نه داوید، نه ده کور اوغلو میلی محدودیت نه اولدوغونو بیلیمیرلر. بونا گؤره دیرکی، بیزیم قهرمان لارین آدی باشقا اؤلکه لرده ده ائشیدیلیر. بیر چوخ شرق خاقلاری اونلاری سئویر، عزیزله ییر.»

صمد و ورغون «ساسونلو داوید» له آذربایجان خالق ائپوسو آراسیندا باشقا اوخشارلیق لار دا تاپمیشدیر. بو اوخشارلیق اونونلا ایضاح ائدیلیلر کی، بیزیم خالق لار عینی تاریخی شرائیطده یاشامیش، عینی عذابی چکمیش، عینی دوشمن و دوستلا اوزلمیش لر. بیزیم خاقلاریمیزین پسیخولوگیاسی و یارادیجیلیق باجاریغی فتودال زا قافقاز یاسینین عینی تاریخی شرایطینده یئتیشمیش و انکشاف ائتمیشدیر.»

بوندان سونرا شاعیر هر ایکی خالقین داستانلارینی یاخین لاشدیران دیگر تئلرده تاپیر. او تئلر کی، هله شاعیر بو سؤزلری یازار کن اوزه

چیخاریلما میشدی؛ او تئللر ادبی - بدیعی تئللر ایدی. «منه ائله گلیر کی، بو بنزه بیش لری یارادان عینی زاماندا بو ایکی قونشو خالقین ادبی مناسبت لری اولموشدور. معلوم دور کی، خالق لاریمیزین ائپوسلاری دفعه لرله بیزیم گؤزل عاشیق لاریمز: عاشیق غریب، عاشیق علسگر، سایت نووا و باشقالاری طرفیندن سؤیله نیلمیشدیر. بوندان باشقا، بو ائپوسلاردا بیز بیر چوخ مثل لرده، آتالار سوزونه، آغوریزم لره راست گلیریک کی، اونلار هم آذربایجانلی لار و هم ده گورجولر آراسیندا ایئله - نیر.» هله 1929 - جو ایلده «ساسونلو داوید» ده حصر ائتدیگی مقاله - سینده زمانه سی اوچون بئله آکتو آل مسئله لر قالدیران «ص. وورغون» آوزونو قلم دوستلارینا توتوب فیکرینی بئله یئکون لاشدیر بیردی: «بیز سووئت یازیچیلاری و عالیم لری یئنی اثرلر یاراداراق خالقیمیزا گؤسترمه لی ییک کی، بیزیم خالق لارین آراسیندا کی بیرلیک و قارداشلیق مناسبت لری نه قدهر درین و قدیم دیر.»

وورغون، "کور اوغلو" داستانی حاققیندا باشقا چیخیش و مقاله - لرینده ده دانشمیش دیر. داستانی اساس قهرمان لاری حاققیندا شاعیرین سؤزلری ایله هم لی و تأثیرلی دیر. خصوصیه اونون بؤیوک وطن محاربه سی ایلرینده کی چیخیش مقاله لرینده بیز کور اوغلو، بابک، جاوانشیر، واقیف و باشقا آدلارا داها تئز - تئز راست گلیریک. «ص. وورغون» زاقافازیا خالق لارین قهرمانلیق کئچمیشینه مراجعت ائدیر، گؤزل، پارلاق صحیفه لری سئچیر، خالق لاریمیزا خاطیرلادیر و دوشمنه قارشی داها عزم له مبارزه آپارماغا روحلاندیریردی. محاربه نین قیزغین چاغلاریندا سووئت اتقاقیندا یاشایان بوتون خالق لارین دوستلوغو

سیناقدان کئچیریلدی ہی بیر زاماندا او دی‌ی‌یردی: «زا قافقازیانین قارداش خالق‌لاری اولان بیز گورجولر، ائرمی‌لر و آذربایجانلی‌لار اؤز تاریخی‌میزده دفعه‌لرله عمومی دشمن‌لریمیزه قارشى، یعنی یاد ائلللى اشغالچی‌لارا قارشى ال بیر مبارزه‌ده بیرلش‌میشیک، بیز دفعه‌لرله دشمن قوشونلارینی قیریپ - داغیت‌میش، اونلاری کور و آرازین جوشغون سولاریندا غرق ائتمیشیک.

... بیز بوگون عمومی دشمن‌لریمیز اولان نئمس فاشیزم ایله اوز - اوزه دورموشوق. بؤیوک بابالاریمیز اولان تاریئل، ساسونلو داوید، بابک و کور اوغلونون اؤلمه‌ز سیمالاری فیکریمیزده یئنی‌دن جانلانسین. قوی کئچیلمز قافقاز داغلارینین دیبی گؤرونمه‌ی‌ن دره‌لری نئمس اشغال-چیلاری اوچون مزارستان اولسون.»

قیلینج، سؤز، ساز، قهرمانلیق دؤیوش میدان‌لاریندا همیشه قوشا جولان ائتمیشدیر. آذربایجان خالقینا خاص اولان بو خصوصیت اؤزونو بؤیوک وطن محاربه‌سی ایللرینده ده گؤستریردی. «صمد و ورغون» محاربه دوورو مقاله‌لرینده بو قدیم عنعنه‌نی یاشادان قهرمانلاری یاد ائدیر و آذربایجان اوغول‌لارینی وطن اوغروندا، آزعین دشمنه قارشى بؤیوک قهرمان‌لیق‌لارا چاغیردی: «بیزیم خالقیمیزین تفکرونده یاشایان بدیعى سؤز، مفهوم، انسانلیغین بؤیوک ایده‌آل‌لاری، هومانیزم و ادراکین ترقی‌سی اوغروندا آپاریلان مبارزه‌ده هر زامان مبارز بیر واسیطه اولموشدور... بیزیم خالقیمیزین تاریخینده قیلینج‌لا قلمین چوخ قدیم بیر قارداشلیغی وار:

هويدو، دلى لريم هويدو،
يئرى يېن ميدان اوستونه،
هاوا داكى شاهين كيمي،
تۆكولون آل قان اوستونه.

قويون بدؤيلر كيشنه سين،
ميصرى قيلينچ لار ايشله سين،
كيمي طناب قيلينچ لاسين،
كيمي سى دوشمن اوستونه.

بلكه ده زامان گليب كئچدىكچه «كور اوغلونون» بو و يا ديگر حربى
مهارتى اونودولا جاقدير. لاكين شاعير «كور اوغلونون» بو قيزيل سؤزلى
خالقimiz سينه سينده نسيل دن - نسله كئچيب ياشا ياجاق، اؤزونه
داها پارلاق لى گله جك قازانا جاقدير¹.

چوخ زامان «صمد وورغون» خالق يارادىجىليغينا اولان مناسبتى نى
بديعى اثرلرينده ايفاده ائدير، داستانلاريميز، باياتى و شكسته لريميز
حاققيندا ده يه لى ملاحظه لر ايره لى سورودو. مثلاً: شاعير خالق
داستانلارينين اساس موضوع لاريندان اولان محبتى اؤزونه مخصوص
مؤدريك ليكده معنا لانديرير، اونو انسانين ان گؤزل، نجيب كيفيتى كيمي
قيمت لنديريردى. «صمد وورغونا» گؤره، انسانى حياتا باغلايان، اونو
ياشاماغا، مبارزه يه، روحلانديران، گله جك اوغروندا دائيم زحمته

¹ - «ص. وورغون» آذربايجان ادبيياتى حاققيندا (۱۹۴۳ - جو ايل سنتيابرين ۲۹ دا
ماسكوادا اتفاق لار اتوينين بويوك سالونوندا آذربايجان شعر و موسيقى گنجه سينده
سؤيله نيلن نيطقيندن).

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

قاتلاشماغا وادار ائدن، بير سۆزلە، انسانى ياشادان حقيقى، اصل، سادە
محبّت دىر، ائل، خالق، وطن محبّتى دىر. محض بو محبّت عصرلر بويو
خالقى وطن اوغروندا دۇيوشلرە قالدىرمىش، انسانى دائىم اوجالتمىش -
دىر. «كومسومول پوئماسى» نىن «يلىك گۇرۇش» حىصەسىندە
اوخويوروق:

گتير خاطرينه لىلى - مجنونو،
او داستان قالاجاق تاريخ اوزونو،
آغلادى لىلى نين گۇزوندە گۇل لر،
آچدى قوجاغىنى مجنون چۇل لر.
بللى دىر شيرينين چال - چارپاز داغى،
فرهاد محبّت لە اوچوردو داغى،
محبّت هر زامان اۋتەن بير قوشدور،
دئمه بو داستان لار اويدورولموشدور:
نه اولورسا - اولسون ... بونلاردا قان وار،
ياشاين، چيرپينان، سئون انسان وار.
گئتسه بير قاپيدان عشقين آياغى،
سارالار باغچاسى، تۆكولر باغى!

بۇيوك وطن محاربهسىندن سونرا آذربايجانين مسلمان خالقى اۋز
آزادلىغى، مستقل ليگى اوغروندا مبارزه يە قالخديغى واخت ايرانين
شاهليق رژىمى آمريكا - ياتيردير؛ دوغما آنا دىلى ياساق اولونور، بو
ديلدە چيخان كىتابلار يانديريلىب محو ائديليردى. «وورغون» بئله
وحشى ليكلردن غصب لەنەرك «يانديريلان كىتابلار» آدلى شعرينى

یازمیشدی. بورادا شاعیر، بیر طرفدن همین قوهلره آذربایجان خالق-
نین قهرمان لیق کئچمیشینی، آزادلیق اوغروندا مبارزه تاریخی، میلی
قهرمانلارینی خاطیرلادیر، دیگر طرفدن ایسه گؤستریرکی، جَلّاد،
یاندریلان بو کیتابلاردا، بایاتی لاردا خالقین آرزو و ایسته ک لری،
آزادلیق ایده آل لاری، آنا قلبینین چیرپینتی لاری ایفاده اولونموشدور:

جَلّاد! منیم دیلیم ده دیر بایاتی لار، قوشمالار،

دئه، اونلاری هئچ دویدومو سنین او داش اوره یین؟

هر گرایی پرده سینده مین آنانین قلبی وار،

هر شکسته م اوؤلادی دیر بیر مقدس دیله گین

دئه اونلاری هئچ دویدومو سنین او داش اوره گین؟

«صمد و ورغونا» گؤره، هر بیر صنعتکار صنعتده خلقی لیک

پروبلئمینی دوز باشا دوشمه لی دیر. «خلق لیک ایلهامین و یارادیجیلیق

آختاریش لارینین توکنمه ز خزینه سی، قاینار و قدرتلی بولاغی دیر.

یازیچی قاباقجیل ایده یالاری، تزه و یوکسک فیکیرلری ظریف و

شاعیرانه حیسلری یالینز بو مقدس منبع دن آلیر. بو زنگین خزینه دن

آیریلما یان صنعتکار همیشه خوشبخت دیر، یازیچی قلبینین هر هانسی

بیر تئلی سینمیشدیرسا، اونون یارادیجیلیق تفکرونون جوشغون سئلی

قوروموشدورسا، دئمک او اؤز یارادیجی لیغینین ایلک منبع ایندن،

صنعتین دوغما بئشی ایندن، خالق حیاتینین جانلی و قاینار بولاغیندان

آیریلیمیش، اوزاق لاشمیش دیر^۱»

^۱ - «ص. و ورغون» اثرلری ۶ جیلده، ۶ - جی جیلده، ب، ۱۹۷۰، صفحه ۷۱.

شاعیر پوئز یادا دائیم خالق روحو، میلی - ائتیک خصوصیتلر گؤرمک ایسته ییردی. «صمد و ورغونا» گؤره، یالنیز بو یولالا خالقین قلبینه، اوره یینه یول تایماق اولاردی. شاعیر یازیردی کی، «یازیچی دونیامیدانینا هر شئی دن اول، اؤز خالقین میلی عالمینی، سجه- سینی، معیشتینی، مفکوره سینی و معنویاتینی طبیعی صورته ترنم ائتمک یولو ایله چیخا بیلر.» صمد و ورغونون زنگین و رنگارنگ یارادیجی لیغینی عموم اتفاق و دنیا میقیاسینا چیخاراندا محض عمرو بوی صادق قالدیغی همین خصوصیتلر اولموشدور. خالق یازیجی سی سلیمان رحیم اوف، شاعیری «شعریمین تاجدار» آدلاندیریر و سونرا سؤزونو داوام ائدیرکی، «صمد و ورغون آذربایجان خالقین فولکلورونا، اونون سؤزونه - سازینا احترام بسله میش، خالق چشمه- لریندن بهره لنمیشدیر. صمد و ورغونون عموم دنیا شهرتلی شعری بو آبی - حیات چشمه سیندن بهره لندی یی، بورادان دوپ دورو سو ایچدی یی اوچون هم ده اؤزونون اوریژینال پوئتیک تخیلو - ذکاسی ایله معاصر لشدی یی، سوسیالیست رئالیزمین صادق اولدوغو اوچون قارتال جاسینا قاناد آچمیش، دؤوره وورا - وورا یورولمادان هئی اوچموشدور. شاعیر هیمن کیمی سسله نن «آذربایجان» شعرینده آذربایجانی بیر نغمه کار کیمی ترنم ائتمکله، سینه سینی اؤز تورباغینا سؤیله مکله قطعه لر دن - قطعه لره قاناد آچمیشدیر^۱.

صمد و ورغون خالق یارادیجیلیغینی ادبی قایناق، توکنمه ز چشمه حساب ائتمیشدیر. بوجه ت دن اونون واخت ایله بلغاریستان دا دئدی یی

۱- «ادیات و اینجه صنعت» غزنتی، ۱۸ سئتیابر ۱۹۷۶ - جی ایل.

سۆزلر دقته لاييق دير، 1951 - جی ایلده صوفیادا کئچیریلن سووئت - بلغار دوستلوقو آلیغیندا بلغاریستانین خالق یازچیسی، «گ. دیمیتروف» مکافاتى لائورئاتى استویان داسکالوف صمد و ورغون لا گؤروشونو بئله خاطرلاییر: «صحت زامانی اوندان سوروشدوم: «ایندی کی تکنیکی ترقی عصرینده معاصر ادبیاتین خالق یارادیجی - لیغینا مناسبتی نئجه اولمالی دیر؟» او بو سوآلا چوخ معنالی و پوئتیك طرزده جاواب وئردی: ائولادین آنا یا اولان مناسیبتی کیمی،» بو سۆزلر تخمیناً ای بیرمی ایل اول دئییل سده هئچ واخت یادمدان چیخمیر. بونون نتیجهسی اولاراق صمد و ورغون حاققیندا اثر یازماق قرارینا گلدیم. البته، اثرین اساس قهرمانی دونیا گؤرموش، ائللر، اذبالار گزمیش، اؤز خالقینی بیر اؤلاد محبتی ایله سئون شاعیر اولاجاقدیر. اثرین آدیندا معین ائتمیشم: «اؤلادین آنا یا مناسیبتی»¹

صمد و ورغون آذربایجان خالق موسیقی سینی، عاشیق صنعتینی، موقاملاریمیزی چوخ گؤزل بیلیر، اونلار حاققیندا یئری گلدیکجه ماراقلی فیکیرلر سؤیله ییردی. شاعیر موقاماتی انسان اوچون معنوی قیدا حساب ائیدردی.

بورادا بؤیوک شاعیریمیزین بیر چیخیشی بارهده دانیشماغی ضروری حساب ائدیریک. چیخیش بؤیوک وطن محاربهسی دؤورونه عایدیدیر. 1943 - جو ایل یا نوارین 18 - ده ضیالی لار ائوپنده رادیو دینله - ییجی لرینین عموم باکی کنفرانسی کئچیریلمیردی. مقصد «آذرادیو کمیته نین موسیقی وئرلیش لرینین وضعیتی» نی مذاکره ائتمک، یئنی

¹ - «ادبیات و اینجه صنعت» غزنتی، ۱۸ سئنتیابر ۱۹۷۶ - جی ایل.

وظيفه لرى معين لشديرمك ايدى. كنفانس دا صمد و ورغون دا چىخيش
ائتميشدير. ايجلاسين بوتون گئدىشى استئنوقرام ائدىلميش دير. همين
استئنواقرامين متينى يازىچى ائليچين نشره حاضيرلاميشدير. او،
قئيدلرينين بير يئرلننه يازير: «تصؤرمده همين اوزاق ايلي - 1943 -
جو ايلي جانلانديرماغا چاليشيرام. سارالميش ورق لر گؤزومون قارشى -
سينا گلير ... ائله بيل گولله سسى ائشيديرم. سونرا مرمى پارتلاير،
ساكيتليك چؤكور و بيردن - بيره تار سسى گلير، ساز سسى گلير،
قارا زورنا سسى گلير، قوربان پيريموف چالير، عاشيق شمشير اوخويور،
خان صدفلى قوالى نى گؤزونون اوستونه قالديريپ پسدن دئير:

نبى نين بيغلارى ائشمه - ائشمه دير،

پاپاغى گولله دن دئشمه - دئشمه دير.

قوى سنه دئسين لر آى قاجاق نبى!

هجرى اؤزوندن آى قوچاق نبى!

مرمى لر و نغمه لر ... بير طرفدن هشتلى ليننقراد بلوكاداسى، ديگر
طرفدن د. شوستاكوويچين «لنينگراد» سيمفونياسى ... بير طرفدن بو
مبارد مانچى طياره لرين مودهيش سسى، راکت لرين، گولله لرين
وييلتيسى، ديگر طرفدن اوزئير بى له بولبولون «سئوگىلى جانان»ى
مرمى لر و نغمه لر زامانى شاعير صمد و ورغون گاه اؤن جبهه ده
دؤيوشچولرله گؤروشموش، شعرله، صنعت له اونلارين روحونو
اوخشاميش، وطنه، خالقا، دوغما تورپاغا اولان محبت حيس لرينى
آرتيرميش، اجدادلارين ميراث قويدوغو قهرمان ليغى تبليغ ائتميش، او
بيرى طرفدن آرخادا دا گئجه - گوندوز ياتماميش، نغمه لر، اونلارين

غايەسى تائىرى و اهمىتى حاققىندا قىمتلى فېكىرلەر سۆيلىمەشدىر. صمد و ورغون ھەمىن يېغىنچاقداكى چىخىشىنا بىر سىرا قىمتلى ملاحظەلەر واردىر. او، چىخىشىنا بىلە باشلامىشدىر: «منجە رادىو كىمىتەن بىلە بىر مشاويرە چاغىرماسى چوخ وختىنا دوشور. خالقيمىزا چاتدىر يلان موسيقى مدنيتىمىز حاققىندا خالقيمىزىن، بلاواسىطە دىنلەيىچى لىمىزىن سۆزونو تىز - تىز ئاشىتمەك لازىمىدۇر. اfdوركى، منجە، رادىو كىمىتە بىلە مشاويرەلرى تصادفى حال لاردا يوخ، سىستىماتىك صورتدە كىچىرمەلىدۇر، يەنى ھەر ايكى - اوچ آيدان بىر بىلە مشاويرەلەر چاغىرىلمالىدۇر.» شاعىرىن ھەمىن چىخىشىنداكى فېكىرلەر موغامات، ماھنى، ساز، تار و بونلار بىن انسان لارا تائىرى حاققىندا دۇر. «بورادا مەن بىر ايكى مسئلە اوزەرىندە خصوصى دايانماق اىستەيمەن. بونون بىرىسى موغامات مسئلەسىدۇر. ائلە يولداش لار واركى، دىئەلەر: محاربە دۇوروندە موغامات اوخوماق اولماز، غمگىن - لىك گتيرىر؛ آنچاق تجربە گۇستىرىكى، بودوغرو دىئەلەر، سەھودىر. مەن بلاواسىطە اۇز مەنوى احتىياج لارىمدان دئەبىلەرم.

بو ياخىن لاردا بىر آى مسكوادا قالدۇم. باكى يا گلەندە سونرا ايناندىر يرام سىزى، اون - اون بىش گون يازىچى لار اتفاقىندا دا، ائودە دە رادىونون قاباغىندان گىتمەدۇم. مەن مسكوادان گلەندە سونرا بىزىم آرتىست لىمىزىن، خوانندە لىمىزىن ايفاسىندا موغاماتا حسرتلە قولاق آسۇردۇم.» بو سۆزلەر خالق موسيقى سىندەن، موغاماتدان ذفوق آلان، اونو انسانىن مەنوى، قانونى احتىياجى حىس ئىدەن شاعىرىن صمىمى

اعترافیدیر، او اؤز تجربه سی اساسیندا موسیقی نین، موغاماتین نه قدر بؤیوک تأثیر قوووه سینه مالیک اولماسینی یازیر.

صمد و ورغونون چیخیشیندان سونرا حاجی بی اوف شاعیرین ملاحظه لرینی به یه نیر، تصدیق له ییر: «صمد دوغرو دئیدی، آذربایجان - دان چیخیب باشقا بیر یئرده قالاندا و قاییدی ب گلنده حسرت له موغاماتا قولاق آسیرسان.

آنجا ق دؤورونه گؤره موغامات لازیمدیر، موغامات وارکی، انسان دا دؤوق اویدیر، انسانا حزن گتیریر، بیر حزن، وارکی، انسانا شادلیق گتیریر، بیر حزن وارکی، انسانا آغلاماق گتیریر. مَثَل: «قاتار»، «سه گاه»، «شور» بونلاری گؤزل اوخویاندا الّه، هامی یا یاخشی تأثیر ائده جک.» اوخوجو شبهه ائتمیرکی، بیزیم سئویملی شاعیریمیزده محض انسانا شادلیق، فرح، خوش احوالی - روحیه گتیرن موغاماتدان صحبت آچمیشدیر، خصوصی له محاربه دؤورو اوچون.

موغامات حاققیندا دئمک اولارکی، بوتون ناطیق لر دانی شیر، اؤز ملاحظه لرینی سؤیله ییر؛ آنجا ق هامی دان چوخ صمد و ورغون دانی شیر، بیزه معلوم دورکی، اف، او، حاجی بی اوف بؤیوک حرمت و احترام بسله ییر، صنعتی قارشى سیندا باش اهردی، خصوصی له «کور اوغلو» اوپئراسی حاققیندا یازدیغی بیر نچه مقاله سینده حاجی بی اوف موسیقی سینی خالقیمیزین فخری غرورو آدلاندیریر، دنیا مدنیّتینین اینجی لریندن حساب ائدیردی. دقت ائدیلسه، مهدی حسینین گیریش نیطقینده بئله بیر اشاره ووردوغو گورونور: گویا واخت ایله حاجی بی اوف رادیو وئرلیش لری کمیته سینه تاپشیریب کی، موغامات نیسبتاً آز ایفا

ئىدىلسىن، چۈنكى كەدەر، حزن گتيرير. بونو يىغىنچاقدا اشتراك ائىدن
 صمد وورغون ائشيدير. آنجاق بۇيوك صنعتكارا اولان بوتون حرمت و
 احترامى ايله برابر او بورادا موغامات حاققىندا شخسى ملاحظه لىرىنى
 سۇيىلەيىر. چىخىشىندان گۇرۇندويو كىمى، شاعىر بو رىنگارنىگ
 موغاملارنى قارشى سىندا حىرتە دوشور، بويوك استعداد صاحىبى اولان
 صمد وورغون موغاماتى بوتون چالارلارى، لادلارى، ايلمەلىرى ايله باشا
 دوشوب ذووق آلماسايدى، بئله فخر و غرورلا صحبت آچمازدى.
 «موغامات دئىك دە منىم حالىما ائله بىر عظمت گليركى، بونو بلكه بو
 واختا قدر هئىچ بىر كومپوزىتور يارادا بىلمەمىشدير.» بورادا علاوه ائدەك
 كى، سونرالار بىستە كارلاريمىز موغاماتا يۇن چئويدىلر، خالقىمىزىن
 بۇيوك بىستە كار اوغلو فيكرت امىروف خالق موغاملارى اساسىندا اۋز
 سىمفونىك اثرلىرىنى يازدى، بئله لىك دە، موغاملاريمىزىن دونيا سياحتى
 باشلاندى. موغاماتىن شىهرتى دىل لىر ازبرى اولدو. دونيانىن بوتون
 صنعتكارلارى خالق موسيقى مىزدە صمد وورغونون گۇردويو عظمتلى
 اعتراف ائىدىلر. شاعىر حاقلى ايدى. هله او زامان فيكرت امىروف
 «شور»، «كورد اووشارى» نى، نىازى «راست» ى يازمامىش دىلار.
 صمد وورغون موغاماتىن تىلىغى حاققىندا دا معىن ملاحظه لىر سۇيىلە-
 يىردى. شاعىره گۇره، «كونكرئت تىربىيەوى ايش گۇرمەلى يىك كى،
 بو ايشده يئنى بويوك وظيفه بىزىم كومپوزىتورلارنى، يعنى بويوك
 موسيقى اوستادلاريمىزىن عهدە سىنە دوشور ... بورادا گۇرونوركى،
 موغامات ائله تىلىغ اولونمالى، اوندان ائله استفاده ائدىلمەلى دىر كى،
 زحمتكش لىرىن تىربىيەوى ايشىنە خىدمت گۇسترسىن.»

صمد و ورغون موغام ايغا ائدن بۇيوك صنعتكارلارا دا يوكسك قيمت وئيرى، اونلار يىن صنعتى قارشى سىندا باش اھ يىردى. «من تعجب ائديرم، نه اوچون سىز بورادا چالانلار حاققىندا دانىشمىر سىنىز من چالغى دندىكده سازى دئمىرم. عظمت درين لى يىنى من قوربان پىرىموفون تارىندا گۇرورم. اونون او آرام سارى سىملىرى وورماسى وار، بىلمىرم بونو دويماماق نىجه اولار؟ چالماقدا دا چوخ تفاوت واردىر. صنعت او زامان بويوك اولاركى همىن صنعتە بويوك معنا وئرسن. اوخويونا، چالاندا سنى دوشوندورسون مئل: قوربان، عمى نىچە دفعە چالسا، من دۇنە – دۇنە اونا قولاق آسارام. باشقاسى اولايلىر اون بئش ايل تار چالير، آنچاق هله تاردا اولان درين معنانى دويمور. سى يىد عظيمىن دۇرد مىصرع سى منىم يادىما دوشدو (اوخويور).»

بورادا ائلچىن بئله بىر قئيد وئرمىشدير. «استئونقرامد صمد و ورغونون سى يىد عظيم شىروانى دن هانسى مىصرع لارى سويلەمەسى قىد ائدىلمەمىشدير. لاکين اونون شرحى گومان ائتمەيه اساس وئيركى، صحبت سى يىد عظيمىن «گوش قىل اى كى، بىلىرسن اوزووى واقىفى – كار» مىصرع سى ايله باشلايان مخمسينده كى بو بئش مىصرع دان گئدير:

گوش قىل اى كى، بىلىرسن اوزووى واقىف كار،
آگاه اول گوركى، ندير نالەي نئى، نغمەي تار،
ندير اول خشك اولان چوبده بو نالەي زار،
كى، صداسيندان اونون غارت اولور صبر و قرار،
آچماسن پردهنى، هر پردهده وار يوز اسرار.

سونرا شاعیر فیکرینی داوام ائتدیره رک «یعنی تارچالاندا، - دئییر -
گرگ انسانین صبر - قراری غارت اولوب گئده ...»

بورادا صمد و ورغون موسیقی ایله سؤزون مناسبتی مسئله یسنه
توخونور: «سؤزسوز موغامات، من دئییرم، یویه ن سیز بیر آت کیمی دیر،
اوخویان بیزی خصوصی بیر استقامته آپاریر. اودور کی، گره ک سؤز
ایله اوخوماق توتسون. بعضاً اوخویانلاریمیز ساوادسیز اولورلار. عایب-
دیر. فیلامونیانین سؤلیستی اولاسان. مثلاً سارا قدیمووانین اوخوماسی
منیم چوخ خوشوما گلیر، او، سؤزلری چوخ آیدین دئییر، آنجاق اودا
بیر «سه گاه» ی تکرار اوخویور، بودا گره ک اولماسین. گره گ بیز هر
زaman اونون آغزیندان یئنی «سه گاه» ائشیده ک، عینی «سه گاه»
ائشیتمه یه ک،»

بوندان سونرا صمد و ورغون اوخوما، و وکال صنعتی نین دیگر جهتلری
باره ده صحبت آچیر. دئییر کی، موغاماتی، خالق موسیقی -
سینی ایلکین واری آنتیندا اولدوغو کیمی ایفا ائتمک
لازیمدیر. اونو هئچ کسین دییشمه یه اختیاری یوخدور،
«بعضی یولداشلار، مثلاً: علوسط (= علی اوسط مغنی علوسط
صادیقوف نظرده توتولور) زنگوله دن سوئی استفاده ائدیر. نه قدر
دئییرسن، اونا کار ائتمه ییر. بعضی دیگر ایفاچی لار دا او قدر
زنگوله وورور کی، نفس لری قارالیر. دونن ... زولفو (زولفو
آدیگۆزه ل اف نظرده توتولو) اوخویوردو. من قولاق آسدیم.
یاریم ساعات زنگوله ووردو. نه اولموشدور؟ بیز بیلیریک، سنین
نفسین واردیر، آنجاق ائله اوخوکی، نفس قارالماسین، هر

شئین بیر حدودو وار، همین حدوددا دایانماق لازیمدیر. آنجاق حدوددان کنارا چیخاندا هر شئی یوزولور، من تعجب اندیرم، نه اوچون رادیو کمیتهده ایشلهین یولداشلار بئله شئی لری دوزلتمیرلر؟ نیه موتیوی، شعر ی اوخویاندا یوخلامیر سینیز؟»

شاعیره گؤره، رادیودا اوخوناجاق ماهنی لار، موغاملار دقتله سئچیلمله لی، یوخلانمالی، یوخاریدا دئییلدیگی کیمی، تربیه وی اهمیتی نظره آلینمالیدیر. «من بالاجا اوشاق ایدیم، بیر هاوا وار، کنده ائشیتیمیش دیم. دؤرد - بئش ایل اوّل دئییردیم: نه اوچون بوهاوا اوخونمور؟ سونرا اوخودولار، دوغرودان دا گؤزل دیر. بونلارین هامیسینی سئچمه ک، دوزه لتمک لازیمدیر. رادیو کمیتهده ایشچیلرین مشاویره- سینی چاغیرماق لازیمدیر. بیزیم بایاتی کیتابلاری واردیر، فولکلور واردیر، آلین، اوخویون، منیم کیمی سیزی سئون دینله ییجی لر، آلاه ائتسین، چوخ اولسون.»

بوندان سونرا صمد و ورغون چوخ قیسادا اولسا عاشیق موسیقی سی، عاشیق صنعتی حاققیندا دانی شیر. «بیر مسئله نی ده دئمک ایسته ییرم کی، بودا عاشیق موسیقی صنعتی حاققیندا دیر. بو، منی چوخ دوشوندورور. موغاماتی بیز سئویریک، آنجاق عاشیق صنعتیمیز موغاماتا نیسبتاً اؤگنی توتولور.» ائله بورادا دا اعتراف ائده ک کی، محاربه ایلیرینده، حتّی غلبه میزین ایلک ایلیرینده ده عاشیق یارادیجی لیغینا خصوصی له رادیو کمیتهده اؤگنی مناسبت اولوب، اونلارین یارادیجیلیغی نی ضعیف حساب ائدی ب رادیو یاخین بوراخمیر دیلار.

بونو بیز صمد و ورغونون نیطقینده کی آهنگدن ده چوخ آیدین حیسّ
 اندیریک، او یوخاریداکی سۆزلری دئییب قورتاران کیمی اوزئیر حاجی
 بی اف بئله بیر رئلیکا آتیر: «عاشیق دا وار، عاشیق دا.» صمد و ورغون
 سۆزلهرینه داوام ائده رک دئییر: «من یاخشی اوخیانی نظرده توتورام،
 بیزیم بعضی لریمیز بونو هئج سئومیر ... عاشیق صنعتی نه چوخ گئج -
 گئج قولاق آسیلدیغی اوچون، اوخوشا گلمیر ... نه ائدیر سینیز - ائدین،
 عاشیق صنعتی تئز - تئز جانلاتسین من ایسته بیرم کی، منیم اوشاغیم
 تاردان لذت آلدیغی کیمی عاشیق دان دا ذوق آلسین، من بیر وطنداش
 کیمی سیزدن طلب ائدیرم کی، بو مسئله دوزهلسین.»

چیخیشی نین سونوندا صمد و ورغون موغام و عاشیق صنعتی نین بیر
 - بیرینه مناسبتی حاققیندا دا اؤز ملاحظه لری نی سؤیله ییر. عاشیق
 صنعتی نین خالقی میزین چوخ قدیم صنعتی اولماسینی اعتراف ائده رک
 دئییر: «اگر موغاماتی گوْتور سهک، منجه بونون گوْزل علامت لری
 سازدان گلیب تارا کئچمیش دیر.»

حاجی بی اف شاعیرین عاشیق موسیقی سی و عمومیت له،
 یارادیجی لیغی حاققیندا ملاحظه لرینی ده، به یه نیر و اؤز چیخیشین دا
 دئییر: «یولداش صمد عاشیق صنعتی حاققیندا دئدی. البته، عاشیق
 صنعتی بیزیم ائل صنعتیمیز دیر. عاشیق لاردان یاخشی اوخیان و پیس
 اوخیان واردیر، بعضی لری قوجالیب، آنجاق کهنه عاشیق لار دا
 واردیر کی، چوخ گوْزل اوخیورلار، یاخشی سس لری وار، البته، اونلاری
 رادیو و ثریلیشیننه جلب ائتمک لازیم دیر. بو جهته ده گر هک
 نظریئتیر یلسین.»

خالق یازبجی سی مهدی حسین، و ورغون لا حاجی بی اوف آراسیندا اولان آشاغیداکی صحبتی خاطر لادیر: «بیر گون صحبت زامانی صمد و ورغون حاجی بی اووا مراجعتله دندی کی، اوزئییر عمی، بیلیرسینیزی کی، گور جولرین مشهور ماهنی سی «سولیکو» نون موتیوی هانسی آذربایجان خالق موغامی اوزه رینده قورولموش دور؟ حاجی بی اوف قاشلارینی چاتیب فیکیرله شیر و جاواب وئریر کی، واللله، صمد، اهمیتی وئرمه میشم، اونا گؤره ده دئییه بیلیمرم. صمد و ورغون حاجی بی افوا سویله بیر کی، «سولیکو» ماهنی - سی «یتیم سه گاه» آدلی موغامیمیز اوزه رینده قورولموش دور. بوندان سونرا شاعیر «یتیم سه گاه» ایله «سولیکو» نون آیری - آیری یئرلرینی ایفا و مقایسه اندیر و اؤز فیکیرینی ثبوت یئتیریر، او، حاجی بی اوف صمدی دقتله دینله ییر، اونون فیکیرنین دوغرولوغونا ایناندیقدا سونرا داوام ائدیر کی، صمد دوغرودان دا سن مستثنی ذوقا و حساس لیغا مالیک بیر انسان سان. من ایندی یه قدر بونا اهمیتی وئرمه میشم، حقیقتاً ده بئله ایمیش.»

صمد و ورغون کلاسیک ادبیاتیمیزین فولکلورلا علاقه سی اوزه رینده دائیم دوشونموش، مقاله و چیخیش لاریندا دؤنه - دؤنه بو مسئله یه قایتمیشدیر. خصوصی له نیظامی، فضولی، واقیف حاققیندا کی ملاحظه لر بونو آیدین گوسترمک ده دیر. بیزجه، صمد و ورغون آذربایجان سووئت پوئزیاسیندا فولکلوردان یارادیجی صورته استفاده نین تمّل داشلارینی قویانلاردان بیر - دیر، بؤیوک شاعیرین بو ساحه ده کی اؤلمه ز عنعنه لری آذربایجان سووئت پوئز یاسینین ایندی کی یارادیجیلاری اوچون ده گؤزل مکتب دیر. عینی زاماندا صمد و ورغون خالق ادبیاتینا حدسیز محبت بسله میش، بوتون یارادیجیلیغی بویو چیخیش و معروضه لرینده فولکلور شناس لیغی میز اوچون اؤز اهمیتی نی ساخلایان قیمت لی نظری فیکیرلر ایره لی سورموش دور.

فصل 2

عاشىق يارادىبى لىغى قايناق لاريندان بهرلنمه «صمد وورغون»
آذربايجان خالق يارادىبى لىغىندان تئز – تئز استفاده ائدن، اؤز
پوئزىاسىنى چوخ اورپىنالىق بير يوللا حيات و مبارزه سىنه، اونون
معنوى ثورت ايله باغلاماغي باجاران سنتكارلار يميزدان دير.

من ائللر اوغلو يام، ائللر جانيم دير

خيالىم، سنتيم، هيچانيم دير

بو سؤزلر اؤز حياتى، مبارزه سى، سنتى، دوشونجه لرى و بوتون
وارلىغي ايله خالقينا، وطنينه باغلى بير اغيرين صميمى اعترافى دير. او،
ايلهامىنى ائلدن آلىر، خالقين عشق ايله يازيب – يارادير.

آياقلاش دؤورانين سرعت ايله سن،

چاليش كى، كارواندان اوزولمه يه سن

اؤزون ياراشاندا بوتون وارلىغي،

اؤزونده آختارما بختيارلىغي

ائلين مجلسينده نئى توت، ديله گل،

بئش گونلوک عالمه گوله – گوله گل

دولدور پياله نى حاق شربت يندن،

ايلهام آل وطنين محبت يندن

سن ائل باغچاسيندا شور توتوب، سس سال،

ائلين جيگريله يالنيش نفس آل!

او سنتكارلار اؤز يارادىبى لىغى ايله دونيا مدنيتى خزينه سىنى
زنگين لشديرميشدير كى، اونلار ايلك نؤوبه ده منسوب اولدوغو خالقين

حیاتینی، معنویاتینی، ایده آل لارینی یوکسک پوئتیک شکیلده ایفاده ائتمیش لر. ائمه لی، میلی اولمایان، یارادیجی لیغنین بوتون تئلرله اؤز خالقینا باغلانمایان سنتکار هئچ بیر زامان خلقی اولایلمه ز. بو جهت- دن سنتکار اوچون ان مهم، ان بیرینجی خصوصیت خالقین آرزولارینی، دوشونجه لرینی، ایده آل لارینی، پسیخولوگیاسینی اؤیره نه کدیر. خالق یارادیجی لیغی، فولکلور نمونه لری بونون اوچون ان زنگین منبع دیر. «شکسپیر، آ. پوشکین، م. گورکی» کیمی دنیا سنتکارلارینین یارادیجی لیق یولونو خاطیرلاماق کیفایت دیر، «صمد و ورغون» چوخ کیچیک یاشلاریندان باشلا یاراق آذربایجان شیفاهی ادبیات نمونه لرینی دقتله اؤیره نمیش و اثرلرینده یئری گلدیکجه بونلاردان استفاده ائتمیشدیر. سونرا گۆرجه ییمیز کیمی بؤیوک شاعیرین اؤز یارادیجی- لیغیندا ان چوخ استفاده اندیب بهره لنددیگی آذربایجان عاشیق سنتی اولموشدور.

نظامی دان باشلا یاراق ان بؤیوک سنتکارلاریمیز بو صنتین سیرلرینه بلد اولموش، اوندان اؤیره نمیش لر. خطایی، خالقا تأثیر ائتمک اوچون محض خالق شعری، عاشیق شعری اوسلوبونا مراجعت ائتمیش، بوتون اورتا عصرلرده ایلک دفعه اولاراق عاشیق صنتینه اوز توتموشدور. واقیف یارادیجی لیغی ایسه عاشیق شعریندن قیدالانمانین گؤزل تمثالی دیر. اونون دنیا مقیاسینا چیخان محبت لیریکاسی و مایاسینی آذربایجان عاشیق پوئتیاسیندان آلمیشدیر. واقیف اؤز یارادیجی لیغی ایله ثبوت ائتدی کی، بوتون کؤک لری ایله خالق شعرینه باغلی اولان صنت اصل صنت کیمی چوخ - چوخ اوزاقلاردا دا شهرت تاپا بیلر. بؤیوک

صمد و ورغون و فالق یارادییی لیغی

شاعیریمیز صمد و ورغون یارادیجی لیغی دا مین ایل لیک تاریخه مالیک عاشیق صنتیمیزین قدیم و همیشه یاشار عنعنه لری اوزه رینده پرورش تاپمیش دیر. اونون واقیغه و ورغونلغو ایله واقیفین عاشیق پوئزیاسینا و ورغونلغو آراسیندا قیریلماز باغلی لیق واردیر. «صمدو ورغون» گؤستریردی کی، واقیف عاشیق پوئزیاسینین عنعنه لرینی یازیلی ادبیاتدا، اؤز پوئزیاسیندا برقرار ائدن بؤیوک صنتکاردیر. بلکه ده واقیفین «عاشیق لیغی» صمدو ورغونون عاشیق صنتی نه بو قدر وورولماسی اوچون بیر سبب اولموشدور. بیر حقیقت وارکی، هر ایکی صنتکارین یارادیجی لیغی آذربایجان عاشیق صنتی نین عنعنه لری اوزه رینده انکیشاف ائتمیشدیر. واقیف شعرین آخیجی لیغی، موسیقی لی لییا، صمیمی لییا، سؤز دوزومنون ایفاده لی لییا عاشیق یارادیجی لیغینین هله ایندی یه قدر آچا بیلمه دی ییمیز سیرلری واسیطه سیله « وورغون» یارادیجی لیغینا کئچمیشدیر.

صمدو ورغون عاشیق پوئزیاسینا و ورغونلغو سببی نی باشا دوشمه - یه نلر ده چوخ اولموشدور. شاعیرین اوشاقلیق ایللری قازاخدا کئچمیشدیر. آق ساققال، مودریک قوجالارین دادلی، شیرین صحبت - لری اونو همیشه اوزونه جلب ائتمیشدیر. «هر ائودن، هر چه یطدن ساز سسی گلن عاشیق لار یوردو قازاخ مودریک مثل لری، زحمتکش کندلی - لرین ساده، لاکین چوخ کولوریت لی، او برازلی دانیشیق دیلی، فطرتاً

گۆزو آچىق، فراستلى و زيرك اوشاغيں حافىظه سينده سيلينمز ايزلر بوراخمىش، ديلينه، دۇوقونه جانلى تائير گۇسترمىشدير^۱.

صمد آلتى ياشيندا ايكن آناسى محبوبه خانيم وفات ائتمىشدير. يوخسول حيات، آنا حسرتى و آتاسينين سازدا چالديغى ائل ماهنى- لارى، عاشيق هاوالارى بالاجا صمدين معنوى وارليغيندا درين تائير بوراخمىشدير. بو حساس گنج ائل ييغناقلارينين، عاشيق مجلس- لرينين هاميسيندا اشتيراك ائديردي. صمد ائل عاشيق لارينين نغمه- لرينه، سؤيلهديكلرى ناغيل و افسانه لره مفتون ايدى. او، بالاجا واختيندان موسيقىنى، نغمه نى دويوب قاوراماغى باجاريردى.

دئمك لازيمدير كى، كيچيك ياشلاريندان خالق لا تماسدا اولماق هر بير صنعتكارين معنوى عالمينين زنگين لشمه سينه اؤز مهم تائيريني گۇسترير. نيظامى گنجوى نين بوتون ياراديجى ليغى دئمك اولاركى آذربايجان خالق سنتى اوزه رينده نشأت تاپمىشدير. ائله جه ده فضولى- نين، واقيفين ياراديجى ليغى، بؤيوك روس شاعيرى آ.س. پوشكين ناغيل دونياسيندا بويما - باشا چاتمىشدى مى؟ ائل ياراديجى ليغى اونون ايلك قلم تجربه سيندن سون اثرلرينه دهك يول يولداشى اولموشدور. بؤيوك پرولتار يازيچى سى م. گوركى نين كئچديكى حيات يولو اوشاقلقدا خالق سنتى ايله تماسين گله جك ياراديجى ليقددا عوض سيز تائيريني گۇسترن اصل نمونه دير. گوركملى سووئت

^۱ م. ابراهيموف. «بير ادبى سنت وار»، «ادبييات و اينجه سنت» غزنتى، ۱۳ نويا بر ۱۹۷۶ - جى ايل.

دراماتورقو ج. جبارلی دا استفاده ائتدی یی ائل ادبیاتی نمونه لری نی محض اوشاق یاشلاریندا خالق مجلس لرینده ائشمیتیش دیر.

بیز صمد و ورغوندا همین صنتکارلار سیراسینا داخیل ائدیریک، او، ایلک صنت درسینی عاشیق لاردان، ائل آغ ساققال لارین دان آلمیشدیر. «صمد و ورغون کیچیک یاشلاریندان باشلامیش خالق ادبیاتینا، واقیف، ویدادی شعرینه و ورغون ایدی. اونون ایلک ازبرله دیگی شعر ویدادی نین «دورنالار» ی اولموشدور. هله مکتبه گئتمیزدن اوّل ازبرله دیگی و دائیم حزین حزین اوخودوغو کیچیک شعرلردن بیر ده آتاسی نین ساز هاواسیندا دئدیگی بو پارچا ایدی:

بیر زامان اویناردیم گویده هاوادا
مادر اولدو، یتیم قالدیم یووادا^۱.

خالق یارادیجی لیغیندا عمومیت له مراجعت، خیطاب دان خصوصی حال لاردا استفاده اولونور. بو خیطاب لار بعضاً رمزی مفهوم لاردا اولاییلر: صبا یئلی، کوله ک، یاغیش وس. عینی زاماندا مختلف قوشلار، خصوصی له دورنالارا مراجعت قدیم دن خالق شعرینده استفاده اولونان ادبی اصول لاردان بیر اولموشدور. «دورنالار» شعرینی چوخ سئون صمد و ورغون ایلک شعرلریندن بیرینی ترلانا مراجعت له یازمیش دیر. عاشیق پوئز یاسی نین قوشما فورماسی اوستونده اولان بو شعر چوخ ماراقلی و اوریزینال قورولوشا مالیک دیر. شاعیر هر بندین اوّلینده ترلانا خیطاب لا اؤز آرزوسونو و عرض حالینی بیان ائدیر. بورادا او، تکرار لاردان

^۱ ص. وورغون اثرلری، ۶ جیلده ۱ - جی جیلده، ۱۹۶۰ صفحه ۳۴.

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

استيفاده يولو ايله گۈزل بير آهنگ يارادير. بو تكرارلار شعرين بديعى
تأثيرينى، ائموسيونال ليغينى داھادا آرتيرير:
ترلانىم، ترلانىم، گۈزل ترلانىم ،
سنه قوربان اولسون بو دوشگون جانيم ،
گۈرون سه گۈزونه او دُرّه خانيم ،
دئە كى، وورغون گدالارا دۇنوب دور.

ترلانىم، ترلانىم، بير قالخ ھاوايا ،
بير يازيغين گلسين من بى نوايا ،
اغيارا ديل وئرن او بى وفايا ،
دئە كى، وورغون گدالارا دۇنوب دور.

ترلانىم، ترلانىم، آرتىبدى غمىم ،
درىايى — عشقينده غرق اولدو گمىم ،
گۈرونسه گۈزونه خيال ھمدىم ،
دئە كى، وورغون گدالارا دۇنوب دور.

«وورغون» يارادىجى ليغا قوشما ايله باشلامىش دير. اونلارين بير
قىسمتى، خصوصى له ايلك قلم تجربه لرى سون دۇرلرده — شاعيرين
50 ايل ليك يوبيلئى عرفه سينده الدە ائدىلمىش، «چىچك» آدلى
كىتابا سالىنىمىش دير. اونودا نظره آلاق كى، شاعير قوشما شكلىندە بوتون
يارادىجى ليغى بويو استفادە ائتمىش دير. صمدوورغونون ايلك
قوشمالارى موضوع اعتباريله رنگارنگ دير. اونلار سنتكارلىق و شعر

تکنیکاسی باخیمیندان بیشمیش نمونه لردیر ایلک قوشمالاری مووضوع اعتباریله تخمیناً آشاغیداکی کیمی قوروپ لاشدیرماق اولار: بیرینجی شیکایت موتیولری، شخصی - اینتیم حیسلر، کوسکونلوق و س، ایفاده اولونان قوشمالار، اولاردا فیکیرلرده چوخ زامان آیدین دئیل، داغینیق دیر، اکینجی - ناکام، جاوابسیز محبت موضوع سو، بعضاً قوشمالاردا بو ایکی موضوع بیرله شیر، چارپاز لاشیر، اوچونچو صیرف محبت، سئوگی ایفاده اندیلن قوشمالار؛ عاشیق لاریمیزین لیریک قوشما و گؤزل لمه لرینی خاطیرلادان شعرلر، نهایت، صیرف اجتماعی - سیاسی موضوعدا قوشمالار؛ دؤورون آکتوآل مسئله لرینه، بعضاًده سوسیال حیاتیمیزین عمده جهت لرینه توخونان قوشمالار.

هئچده تصادفی دئیل دیر کی، شاعیر ایلک قوشمالارینین بیر قیسمی نین «خسته صمد» تخلص اونو ایله یازمیشدیر، بو شعرلرده ایلک اوغورسوز محبتین آغریلاری ایفاده اولونوردو. شاعیر «خسته» اولماقدان باشقا، همده چوخ گنج ایدی، حیاتی بیلیمیر، انسان لاری یاخشی تانیمیردی، تجربه سی یوخ ایدی، اونا گؤره ده شیکایت بیر سیرا شعرلرینین اساس موضوع سو اولاراق قالیردی، «شاعیر ایلک محبتینی هئچ بیر وجه له اونودا بیلیمیردی: او، ناکام محبتی حاققیندا چوخلو شعرلر یازمیشدیر، یادیمدادیر، او زامانلار الدن - اله گزن و دیلر ازبری اولان بئله شعرلرین بیرینده صمد دئییردی:

دهیمه، دهیمه منه، دار یخدیم یئنه ،

قوی چیخیم داغلارا، دئییم یار هانی؟

فلک مؤهور باسدی دوشمن دئیینه ،

بس منیم وئردی یم یادگار هانی^۱

عاشیق پوئز یاسینین تاریخینه نظر سالماق سئوگیلی سینه قووشا بیلمه یین بوتون عاشیق لارین شیکایت موضوع سوندا قوشمالار یازدیغینین شاهیدی اولراق، کئچمیش ده عاشیق لار صینیفلی جمعیتین سرت قانون لاری، عادت - عنعنه لری، سیلکی فرق لری شراییطینده اؤز اعتراض لارینی محض قوشمالاریندا ایفاده ائتمیشدیر. چوخ زامان گؤزه ل طبیعت تصویر لری ایله باشلایان شعرلرده ده شیکایت موتیولری اؤزونه یئر اندیردی. صمد و ورغون دا کیچیک یاشلاریندا عاشیق لاریمیزین همین مووضوع دا اولان قوشمالاری ایله تانیش اولموشدور. قوربانی، عباس توفارقانلی، خسته قاسیم، دیلغم، عاشیق حسین شمکیرلی و باشقالارینین قوشمالاری، نجه دئیهرلر، شاعیرین دردینی تزه له میش، یاراسینین کوزونو قارسالامیشدیر. بودا گنج شاعیری شیکایت روحلو اینیلتی لی سیزبلیتی لی بیر سیرا قوشمالار دئمه یه هوس لندیرمیش دیر. «خسته صمد» تخلصوده بورادان دوغوموشدور. ایلک قوشمالارینداکی شیکایتی، ناراضی لیغی، کوسکونلویو گؤرمک اوچون گنج شاعیرین «شیکسته یه مکتوب» شعرینه نظر سلاق:

چاتاندان بری اون بئش یاشیما ،
چوخ بلالار گلیب قانلی باشیما ،
بالتار وورولوب عمور داشیما ،
بو عشقین یولوندا یامان اولموشام.

^۱ جعفر خندان. اونودولماز خاطیر هلر. باخ: قالاجاق دیر دونیادا، صفحه ۱۰۷.

كسيليپ قانادىم، اوچا بيلميرم ،
عشق محبوسى ام، قاچا بيلميرم ،
هئىچ كسه دردىمى آچا بيلميرم ،
بۇيله حالى چوخ پريشان اولموشام.

گر چى ايسترم چكىم چوخلو جفا يار ،
من ديله رم سورسون چوخلو صفا يار ،
قصد ائيله يير منه او بى وفا يار ،
قصدى نين آلتيندا قالان اولموشام.

يا خود يئنه همين ايللرده «محترم و عزيز حسين جاويده» عنوان
ائيله دى يى «سيزيلتى لاريم» آدلى قوشماسى دا بو جهت دن سجيّه وى -
دير:

خاستاييم، يالنيزام اوره ييمده غم ،
نه يه ده ير حيات، اولماسا همدم ،
سئوگى سيز، سئوداسيز حياتى سئومه م ،
گل چيخاليم سئيره، گونلر اؤتوش سون.

شاعير بو قوشماسيندا «قانلى دونيادا حيات سورمه دى گينى» خسته
كۇنلوندن فريادلار قوپدوغونو»، «حسرت لر يورغونو»، «كۇنلو شكسته»
اولدوغونو بيان ائدير، حّى حياتدان ال گۇتورمه يه، بير گوشه يه
سيغينماغا جان آتير. بو ايسه حقيقى معنادا حياتدان كوسن،
آرزولارينين يئرینه يئنه جه يينه اوميدى اولمايان كلاسيك عاشيق -

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

لاريميزدان عباس توفار قانلى، خسته قاسيم، ملا جمعه شعرلرينى يادا
سالىر بيزه گۆره، همين موضوع لو شعرلرده آدلاريني چكدى ييميز و
چكمديگيميز بير سيرا عاشيق لارين تاثيرى گورونمه كده دير. قوشمانين
آشاغيداكى بندلرى شاعيرين او دؤور كو احوالى - روحيه سيني ايفاده
اڭدير:

يئر اوزو فانى دير، اوزاق گۆزه ليم،

ويجدان صداسيني الدهه ائده ليم،

بير قارائليق كونجه هپ چكيله ليم،

ايلرله پاسلانا ديللر اؤتون سون،

اسكى ميشدير يارام، آرتيق ساغالماز،

سئودايى - ناله مى بير كؤنول آلماز،

بو خسته وورغونون دردى آزالماز،

قوى سيني قؤنلومده تئلر اؤتوش سون.

ايلك اوغورسوز محبت، كاما يئتمه زليک، كؤمك سيزليک و س. الينده
هله قلمى تيتريه ين گنج شاعيرى بوتون دونيادان، حياتدان، ياشاماقدان
ال گؤتورمه يه وادار ائتميشدى. «منى» رديفلى شعر فيكر ييميزى داها
آيدىن ايفاده اڭدير:

آ دوستلار، باخينيز بير خسته يم من،

آما ندير يئتيرين او يارا منى.

بو دردله غفلتاً اگر اولورسم،

سيز آلايه قويماي ين مزاره منى.

صمد وورغون و فالح يارادىبى ليغى

آتىن مەيدىمى، دوشسون چۇللرە ،
قىسمت اولسون نەشىم آخان سئل لره ،
آپارسىن قوى منى اوزاق ائل لره ،
تانىتسىن هر يئرەدە بىچارە منى.

سونرالار بوتون بو شىكايەتلەردن، اينىلەتەلەردن، حىياتدان كوسكونلوك -
دن شاعىر اۋزو - اۋزونو چكىن دىرەر. جىسارەتە گلەر، اۋزون دە گوج، قوۋوۋە
تاپەر. اينىلەتە - سىزىلەتە نىن ھىچ بىر نەتىجە وئرمەيە جەيى قناعتىنە
گلەر. بو ايسە گىنج شاعىرىن مەنۋى دونىاسىندا يەنى بىر دىيشىك -
لىك، پارلاق غلبە دىمك ايدى. بو عىنى زاماندا بىزىم قورولوشون، يەنى
مەئەسىر حىيات طەرزىنى شاعىرىن دونىا گۇرۇشونە ائەدىيى تەئىرىن
نەتىجەسى ايدى. «صمدوورغون» اۋز قوشمالارى ايلە آرتىق نىكەبىن،
ساغلام بىر حىياتا سىسلەيەر، خوش احوالى روحيە يارادان شەەرلەر قەلمە
آلەر:

اونوت دىدەيم، اونوت! گىتەرمە يادا ،
بىر داھا دونىادا سىن اى سىس، منى!
سئودانىن اوغورسوز او يول لارىندا ،
داش - قالان ائەلەدى هر بىر كىس منى.

چەمنەر، باغچالار، باغلار سارارسا ،
فضالار دۇنەرك سولار قارارسا ،
هر شەيى بىر اۋلوم قورخوسو سارارسا ،
رەيەلمەم بىر داھا ... بىر ھوس منى.

... قوئى گولسون طالعيم، گولسون حياتيم ،

سيلين سين اسكى ميش هر خاطيراتيم ،

باخديم كى، بويئنى - يئنى آياتيم ،

دئىير سيغماياجاق بير قفس منى.

گنج شاعيرين دونيا گوروشونده عمله گلن بو دهيشيك ليكلرى
 پروفيسور بختيار وهابزاده چوخ دوغرو قيمت لندير ميش دير. «بايرام
 قاباغى»، «آخشام صحبتى»، «اه ييلمه»، «حياتا دوغرو» كيمى شعرلرده
 ده اول جه مايوس لوق دويولور، سونرا ايسه بو مايوس لوغا قارشى مبارزه
 ائتمك تؤولوصيه اولونور. بونلارين ايچرى سينده «حياتا دوغرو» شعرى
 شاعيرين او زامان كى احوالى - روحيه سيني آيدىن لاشديرماق اوچون
 چوخ سجيّه وي دير. شعرين مضمونو سرلوحه سيندن آيدىن دير. خيالى
 وارليق لاردان، افسانه لردن، ناله لردن اوزاqlاشماق، حياتا، ماددى عالمه
 ائتمك لازيمدير، - دئيه شاعير مراجعيت ائتمدى يى اوخوجولارينين
 سيماسيندا اؤزونه نصيحت ائدير:

يئتر تئلى سازلار، شكسته نئيلر ،

بو ناله لر بيزى داغيدار ائله ر ،

يئتر ظنّ ائديرم خيالى شئيلر ،

بير آز دا بحث ائده ك بيز مادديّات دان.

بوندان سونرا داها ايره لى گئده رك «غايه بونلارمى دير اينجه صنتدن؟»

دئيه حتّى صنتين مقصدينى ايضاح ائدير:

يئتر واخت ايتيرمك ترانه لرله ،

يئتر اودا يانماق پروانه لرله ،

حيات گئرى قالدى افسانه لرله ،

اوزاقلاشمالى يېق هر طريقت دن.

گوروندويو كيمي، بو پارچالار فورماجا قوشمادير. فورماسى ائل ادبياتيندان، عاشيق شعريندن گلن بو پارچالارين مضمونو تزهدير. اونلاردا كلاسيك شعر عنعنهلرلى ايله ائل ادبياتى عنعنهلرلى بيرلشميش، شاعيرين حياتا يئنى مناسبتى، يئنى باخيشى ايله علاقه دار اولاراق، كهنه فورما يئنى مضمون كسب ائتميشدير «ماديات»، «حيات گئرى قالدى»، «اوزاقلاشمالى يېق» و س. كيمي ايفادهلر، سوزلر شاعيرين حياتا يئنى مناسبتيندن دوغان تزه ايفادهلردير¹.

ائله بوراداجا شاعيرين، آدينى «صنت» قويدوغو باشقا بير قوشماسينا نظر سالماق يئرینه دوشردى. شعرده انسان امه يى نه، زحمتينه، شخصى سعى و باجاريفينا بويوك اينام واردير. 1927 – جى ايلده يازيلديغى گومان ائديلن قوشمادا شاعير بئله بير قناعته گلير كى، امك، زحمت، صنت انسانى اوجالدير، اونو خوشبخت ائدير. اونا گوره گله جكده، سئوينجده يالينز صنتدن آسيليدير.

دويونلو داغلارلى كوكوندن ووران ،

امك جبهه سينده «آمان سيز» دوران ،

عقربلى چؤل لرده باغ، بوستان قوران ،

زحمتى گولدورن صنت اولاجاق.

¹ بختيار وهابزاده . صمن وورغون، ب، ۱۹۶۸، صفحه ۳۸.

صمد و ورغون و فالح ياراديبی ليغی

آذری یوردونون زحمت کش اوغلو ،
اوره یی سئوینچله، اومیدله دولو ،
چلیکدن دوروشو، دمیردن قولو ،
زحمتی گولدورن سنت اولاجاق.

ای گوئلر سولاری، سن بوشالما، دول!
توتدوغون چیچکلی، ریحان لی بو یول ،
هر قلبه سئوینچلر وعد ائدن بول – بول ،
زحمتی گولدورن سنت اولاجاق.

شاعیر آرتیق ترددلردن، اینیلتی و سیزیلتی لاردان، شیکایت لردن،
بدبین لیکدن اوزاقلاشمیش، مهرینی شعره، صنته سالمیش دیر و قطعی
قناعتی بودورکی، شعر، صنت واسیطه سیله مبارزه اونون حیاتینین
اساس آمالی دیر «آندیم» آدلی شعرینده اوخو یوروق:
من آند ایچمیشم کی، بیرده قلمیم ،
گوئل لردن ایلهام اولمایا قادیر ،
پیمانی نی پوزان خیال همدیم ،
درگاهیم سایه سالمایا قادیر.

کئچیندیم نه یامان دردی – حال ایله ،
بیر قارا اوزلو، آه، ایده آل ایله ،
آچیلماز اوره ییم هر ووصال ایله ،
اونلاردان یادیگار قالمایا قادیر.

حساب لاشماق ايستەر كۈنول خىلقتە ،
بىر سئودى يېم دى ئېل ، ھەر طبيعتتە ،
گولسەم ، گولە جەيىم ابدىتتە ،
سازىم گلدى - گئدر چالمايا چالدير .

يوخارىدا دئدىگىمىز كىمى ، بىر سووئت وپنداشى ، سووئت شاعىرى -
كىمى بىز آرتىق ايلك شعرلر يندن صمد وورغونون اۋز سسىنى
ئشيدىرىك ، او ، گۈردوك لرىنى ، مشاھىدە ائدىك لرىنى ، حياتىمىزىن
رنگارنگ جەھت لرىنى قلمە آلىر ، دونيا حادىثە لرى لہ ماراقلانير ، شاعىر
سوزونو دى ئېلر ، ص ، وورغونون اجتماعى - سياسى فيكىر لرى دە بىز جە
ايلك دفعە قوشمالاردا اۋز بدىعى ايفادەسى تاپمىشدير . دئمەلى ، شاعىر
قوشمادان يالنىز لىرىك بىر فورما كىمى اۋز شىكايت و اينىلتى لرىنى
وئرمك اوچون دى ئېل ، ھمچىن مھم تربىەوى ، چوخ جىددى
فيكىر لرىنى دە ايفادە اوچون استفادە ائتمىشدير . قوشما اوستونده
يازديغى ايلك قلم تجربە لرىندن بىر نئچە سىنە مراجعت ائدەك :

معلیم لىك - بو بىر اينجە سنت دير ،
بو يولو ھەر گئدن اولمالى اينجە ،
سارالماز بىر چمن او گۈيرىنجە ،
حياتا تەك ياخىن بىر محبت دير .

صمد وورغون و فالح يارادىبى ليغى

... اى گويلر سولارى، سن بوشالما، دول!
توتدوغوم چيچكلى، ريحانلى بو يول ،
هر قلمبه سئوينچلر وعد اندير بول - بول ...
بو گونون غايهسى چونكى زحمتدير.
شاعير وطنى مدافعه اوچون دؤيوشلره، ظولمه، استبدادا قارشى
مبارزه يه چاغيرير. يئنى، جيددى، «چتين» مۇوضوعلار خالق شعرى
فورماسينا ساليينير و چوخ گۇزل ده اؤز ايفادهسینی تاپير.
اؤنومده طوفان وار، حاضير اولونوز ،
ايگيد قافقاز يمين كؤهلن آتلارى!
پولاددان محكمدير سيزين قولونوز ،
قوراق تركينيزده پولئميوتلارى!
بو ايلك قوشمالار چاغيريش، يوروش خاراكتئرى داشىلار،
بونلاردا قهرمانلىق ماهنىلار ينى خاطرلادان ريتم و تقتلر اؤزونو
گۇسترمكدهدير.
مندهده محتشم، ال چاتماز ووقار ،
يئدىيى بوز همهن، ايچدىيى ده قار ،
ساغلام بير اؤلكه نين محكم فيكرى وار ،
يارالسين نعره مدين داغين قاتلارى! ...
گۇرون دويو كيمي، حساس شاعير قلىبان خيردا حاديشه و احوالات -
لاردان تاثيرلنير. آرتيق بيز گۇروروك كى، «ص. وورغون» بين الخالق
مقياسدا باش وئرن حاديشه لرله ده مارقلا نير. ائشيتدىيى، يا خود
مطبوعاتدان اوخودوغو حاديشه لرله آچيق - آچيغينا، بير باشا اؤز

صمد و ورغون و فالق يارادىبى ليغى

مناسبتىنى بىلدىرىر، دوغرو دور، بو قوشمالاردا شاعىر قلمى نىن هله تام
پخته لشمه دى يى اوزونو گوسترير، «ماتم نغمه سى» شعرينده بئله بندلر
وار:

گئندهر كن سكوتا گئجه نىن قلبى ،
اُشيتدويم سولاردا ماتم نغمه سى ،
بيلمه ديم نه يمش او قتلىن سببى ،
او حادثه حيران قويور هر كسى.

... سن اؤلمه دين، قارداش! اؤلمه ديم، اينان ،
عشقين انتقامى ياشار هر زامان ،
قلىمدن آخان بو كيچيك داستان ،
آرار قارائلىق دا عدالت سسى!

شعرده گنج شاعىرين، تۆكولن قانلارا، توتولان «آلچاق ايشلره»
قارشى اعتراض سسى اوجالير، او، «مين بير يووانى بر باد ائدن
جلاددان»، «انسان فريادىندان»، «دول قالان گليني اودلو ناله سيندن»
چكىن مه ين لردن انتقام آلىناجاغى قناعتينده دير، بيز شاعىرين
«انگليس» آدلانديرديغى قوشماسىنى بورادا بوتون لوكدە مىثال
گتيرمك له فيكرىمىزى بير داها ثبوت ائتمك ايسته كىريك:

بيليرم هر قلىبن من ايچ اوزونو ،
بير چوخو فتنه لى، هم بهتان لى دير،
نه يه قان ايچمه يه ديكىب گوژونو ،
او يئر كى، كرال لى و سلطانلى دير.

غربىن اوفوقونده بىر بولود گزەر ،
عقربە، افعىيە، ايلانا بنزەر ،
اوزاق شرق ائلىنە قىل سانىز نظر ،
كۆنول لر زدهلى و هيجرانلى دىر.

آنلاماز جاھاندا نە ويجدان و حىس ،
او، انسان دونوندا قوجامان ايبلىس ،
چوخدا اۆيۈنمەسىن خائىن انگلىس ،
منىم اصلان كۆنلۈم دەلى قانلى دىر.

صمد وورغونون ايلك قوشمالارى ايچەرسىندە صيرفلىرىك نمونەلر،
طبيعت گۆزلىيىنە نە حصر اولونموش پارچالاردا مەھم يئر توتور. بونلار
الىنە تەزەجە قلم آلان استعدادلى بىر گنجىن سئوگى، محبّت حاققىندا
ايلك دوشونجەلرى دىر. بو حىس لر اولدوقجا طبعىي، اورە كدن گلن
صىمىي حىس لردىر. شاعىر ايلك قوشمالارىندىن بىرىنى «شكى
مارالى» آدلاندىر مىش دىر. «ص. وورغون» بو شعرى شكى دە معلىم لر
اوچون تشكىل اولونموش ياي كورس لارى زامانى راست گلىدىيى بىر
اىل گۆزەلىنە حصر ائتمىش دىر:

آھىلىسىن سجدەمە اولدوزلار، آيلار ،
اسكى مىش مەبدلر، يئنى ساراي لار ،
بىر غرىب كىمىسەكى، سنى ھاراي لار ،
اۆلسون مو بو حشرى قىامتىندن!

شاعير يئنە ھەمىن ايل «بلکہ» آدلانديرديغى باشقا بير قوشماسىنى يازمىش دىر. اودا مضمون اعتباريلە «شکلى مارالى» نا اوخشاير. حتّى بيرينجى قوشمانين آخىرينجى بندى ايکينجى قوشمانين ايکينجى بندى کیمی ايشلەدىلمىش، باشقا سۆزلە، تکرار ائدىلمىش دىر. ھەمىن شعرە راست گلدی یی بير قىزا اؤز صمیمى حیسّ لرىنى سؤیلهين جاوان بير عاشيقين حیسّ و ھيجان لارى ايفادە ائدىلمىش دىر. بو گنج عاشيق اؤز سئوگى سيندە محکوم و يئنيلمەزدىر بيردە آخى:

بو سئودا يولودور، نه ناموس، نه عار؟

کؤنول جان بولاجاق زيارتيندن

«بلکہ» آدلانديرديغى شعرىنى شاعير بئله تاماملایير:

نه دىييم؟ بؤيلهدير ازلدن ايشيم ،

گؤزل ليک يولودور منيم گئديشيم ،

آغارسا ساچلاريم، توکولسه ديشيم ،

ايستەرم، يئتیشم، او ياره بلکہ ...

«صمد و ورغونون ايلک شعرلريندە طبيعت گؤزل ليک لرى خصوصى

بير ايلھاما ترنم اولونموشدور. بو رومانتيک طبيعت لى، خيال پرور، فيطرتاً

استعدادلى گنج دوغما وطنينين محتشم گؤزل ليک لرىنى ايلک

قوشمالاريندا ايفادە ائتمە يە چالیشمىش دىر: «دىلجان درەسى»،

«داغلار»، «داغلارين»، «سياحت»، «چيچک»، «کور چايى» و س. بو

تيپلى قوشمالار شاعيرين ايلک شعرلرى ايچرى سيندە اؤزونه مخصوص

م فووق يە ماليک دىر.

صمد وورغونون ایلک قلم تجربه لری ایچری سینده داغلاردا مراجعت له دئییلن قوشمالار حاققیندا خصوصی له دانیشماق واجیب دیر. بو شعرلرده داغلار مختلف جهت لردن وصف اولونور. معلوم دور کی، آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتیندا، خصوصی له عاشیق یارادیجی لیغیندا داغلارین تعریفی مهم یئر توتماقدادیر. بو ساحه ده فولکلور موزون تجربه سی و قدیم عنعنه لری واردیر.

آذربایجان عاشیق لارینین چوخو داغلاردا مراجیعت له قوشما سؤیله- میشدیر. هر شئی دن اول قئید ائده ک کی، داغ - وطن رمزی دیر. داغ حاققیندا چوخلو افسانه، روایت، ماهنی، تاپماجا و خصوصی له آتالار سؤزو و آفوریزملر واردیر.

«داغ داغا راست گلمه سه، انسان انسانا راست گلیر»، «داغ یئری، یورد یئری، چمن یئری»، «داغ نه قدر اوجا اولسا یول اوستوندن کئچر»، «داغ اوسته مارال گزر»، «داغ صفاسیز، گوژل و فاسیز اولماز»، «داغلار باشینا قیش، ایگید باشینا ایش»، «داغی داغ اوسته قویموشام»، «داغینا باخار قار وئره» و س. کیمی اونلارلا، یوزلره میثال گوستریمک اولار. داغ - ذیره، هوندورلوک، یوکسکلیک رمزی دیر. داغ - وطنین ووقاری، غرور و دور. باشی قارلی، اته یی چیچکلی داغلار وطنین بزه یی، زینتی- دیر. وطنینین اؤزودور. آذربایجان خالقی قوشقارلا، ساوالانلا، کپزله فخر ائدیر. بلکه ده ائله بیر آذربایجان داستانی یوخدور کی، اورادا مغرور سنگرلی داغلار تعریف لئمه سین بیر آن لیق «کوراولغو» ف «اصلی و کرم» و باشقا داستانلاریمیزی یادا سلاق. کوراولغو - داغلار، چنلی بئل اؤولادی اولدوغوندان خالق اونون دیلیندن داغلار مراجیعت له چوخلو

قوشمالار دئمىش دىر. بونلار مختلف مناسبتلرله سؤيلىنمىشدير. هله
19 عصرين ايلك ايللرينده خالقين ديليندن عندليب قاراجا داغى نين
يازديغى قوشمالارين بيرينده دئييلير:

چيخيم گديكلردن اذن ايزله ييم ،

اوجالاردان آچاق لارى گؤزله ييم ،

آغير غفله ووروم، سنده گيزله ييم ،

هئچ كيمسه بيلمه سين، سیرداشيم داغلار!

داغلارلا صنعتكارين دا اؤز مناسبتى اولموشدور. كور اوغلونون
مراجيعتله دئدى يى بير سيرا شعرلى وار. آنا وطن رمزى كيمى داغلار
كور اوغلو اوچون مقدس دىر. ان مقدس داغ، ان توخونولماز داغ دوغما
آذربايجانين تيمثالى كيمى داستانا سالينمىش چنلى بئل دىر. اونا گؤره
ده كور اوغلو داغلارين قوينونو «آنا وطن قوينو» آدلانديرير. داغلار بو ائل
قهرمانينى بويا باشا چاتديرير؛ داغلار اونون سئوينجى، غرورو، خيلاص
كاريدير. داغلار كور اوغلونون هر بير آينىدا - هم سئوينجلى، هم ده
غملى آينىدا سیر يولداشى اولموشدور. داغلار يالنيز سينه سى اورمانلى،
لاله زار، گؤي مئشه لى مسكن دئييل، عيني زاماندا سيغيناچاق دىر؛
داغلار دوست، يولداش، سیرداش دىر. عندليب قاراجا داغى نين يازيب
ساخلاديغى نمونه لردن ميثال گؤستره ك:

ياز اولسون، اريسین داغلارين قارى

گؤزومده گؤرونسون قارداشيم داغلار!

كور اوغلو دئير: بو دونيا يا گل ميشم ،

بير آت، بير قيلينچيم قارداشيم داغلار.

صمد وورغون و فالق ياراديبى ليغى

كور اوغلونون مختلف مناسبت لرله داغلار خيطابى وار؛ كوراوغلو
داغسيز ياشامير، چوخ زامان اونونلا جانلى دانيشيغا گيرير، مصلحت له-
شير:

قارشى ييري دوران داغلار ،
اثلر سنى بزهر بيرگون ،
يا خود:
گول لو، بنفشه لى داغلار ،
ياريم سنده گزهر بيرگون.

منى بينادان بسله دى ،
داغلار قوينوندا، قوينوندا.
توله ك طرلان لار سسله دى ،
داغلار قوينوندا، قوينوندا.

دولاندا ايگيد ياشيما ،
ياغى چيخدى ساواشيما ،
دلى لر گلدى باشيما ،
داغلار قوينوندا، قوينوندا ...

داغلار عيىنى زاماندا اثل دردى چكن، اثل اوچون ووروشان، جانينى
فدا ائدن ايگيدلىرى اؤز قوينوندا گيزله ديب، اونلارا يورد - ييوا-
سيغيناجاق اولوب، داغ سنگرلىرى ايگيدلىرى اؤلومدن خيلاص ائديب، داغ
ياماج لارى وطن اوچون بربره كدير. اورادا كى آل - الوان گول لر،

چىچىكلر ائل گۆزل لربىنن رمزى دىر. داغ ياماج لاربىندان ائل قىزلاربىنن رايحەسى گلير، ياماج لار سئوگى لى لربىن گۇرۇش يىرى دىر.

بۇيوك شاعىرىمىز ائل يارادىجى ليغىنن، عاشىق پوئزىاسىنن بو قديم و گۆزل عنەنەسىنە صادىق قالاداق داغلار قوشمالار حصر ائتمىش دىر. بو قوشمالار مختلف واختلاردا يارانمىش دىر. باشقا سۆزلە، شاعىرىن يارادىجى ليغىندا داغ موزىقىسى گۇچى جى اولمامىش دىر. ايلك يارادىجى لىق دۇرۇندە ايكى قوشما يازىپ: «داغلار»، «داغلارن». همىن ردیفلىر عصرلىر بويى عاشىق لاربىنن ايشلەتدى يى ردیفلىرى دىر. خالىق عاشىق يارادىجى ليغى عنەنەلربىنن استفادە يولو ايله يازىلمىش شعر بئله باشلانير:

يئنه نه دورۇرسان پهلوان كىمى ،

چىرمە يىب قولونو مردانه داغلار.

كۇنول يئنه بحرى – بى پايان كىمى ،

سسلەنير چالخانا – چالخانا داغلار.

سونراكى بندلردن گىنج شاعىرىن اۇزۇنە مخصوص سسى و نفسى گلير:

من چوخ اىستردىم كى، سنىن هئچ زامان ،

اۇرتمەسىن او دىلبر حسنونو دومان ،

ائلىن ضررىندن منفعت اومان ،

بو يانسىن دئمىشم آل – قانا، داغلار!

قوشمانىن سونوندا شاعىر تصوير ائتدى يى حادىثەلىرى نئجه دئىرلىر

يئكۇن لاشدىرىر: داغلار بىردە او زامان گۆزل، جذب ائدىجى دىر كى،

صمد وورغون و فالح يارادىبى ليغى

اورادا انسان وار، كۆچ وار، انسان لارين سسى، حياتى گليز، بير سوزله
داغلارين، طبيعتين زينتى انسان دير!
چوخ گۆزل اولورسان ائللر كۆچنده ،
سويوندان گلين لر قيزلار ايچنده ،
قىسى ووروب طرلانىن يئل تك كئچنده ،
بير ولوله دوشهر هر يانا، داغلار!
يننه ايلك قلم تجربه سى اولان باشقا بير قوشماسيندا داغ ووقارينين،
بۇيوك لويونون اؤزونده اولمايغينا تأسف ائدير:
داغلار! سيزده كى بو بۇيوك لوک، ووقار
نه اولور بير زامان اولسايدى منده ...

بو موضوعدا اولان ايلك قوشمالارى ايچرى سينده «ديلجان دره سى»
اؤز ايده يا مضمونو و ايفاده فورماسى اعتباريله دقتى جلب ائدير. بورادا
شاعير «عمور دندىكلرى بير كاروان يولو، نه جانلار گئدرك نه جانلار
گليز ... او عيبارت باغينا لوغمانلار گليز» وس . كيمى خالق ايفاده لرينى
ايشله دير. گنج شاعير ديلجان دره سينين گۆزل ليكلرينى انسان لا
وحدت ده قلمه آليز:

يازدا گولومسه ركن بوتون كائينات
سن ده بزه نرسن، آچارسان قاناد ،
حيران دير حسنونه كازيئك، آرات ،
هر آخشام سجده نه دومانلار گليز.

دقت ائيدليدكده آيدين اولور كى، شاعير آنا طبيعتين ان اينجه، ان ظريف گؤزل ليكلرينى سئچيب قلمه آلير. او تفرعاتى، او ناخيش و بوتالارى كى، دوغرودان دا اونلارى هامى گؤروب دويا بيلمير.

داشلار يارالاندى گونون تئليندن ،

امهرسن داغلارين قارلى سئليندن ،

سنة قونشو اولان قازاخ ائليندن ،

وفالى – وفاسيز مهمان لار گلير.

شاعير خيالى بير آندا كئچميشه، قانلى، قادالى گونلره شيار ايله مقايسه ائدilir؛ چونكى ائل سنتكارى يالنيز آنا طبيعتين طبيعى گؤزل- ليكلر، ينين تابلوسونو چكمك له كيفايت لهنه بيلمهز:

يوكسهلر تار سسى هر ايوانين دان ،

قوشلار قاناد سالار كئچسه يانيندان ،

داشلار بويانميش دى بيرگون قانيندان ،

خياليما قارا دؤوران لار گلير ...

«چيچك» شعرده طبيعته حصر ائيلميش دير. بو آد همده رمزى

معنا داشى يير. شاعيرين ايلك شعرلرى ايلك باهاردان باش قالديران

چيچه يى خاطيرلادير. شعر داغ دؤشونده دالغانان چيچكلره خيظاباً

يازيلميش دير، قوشما اوستونده دير. او، گنج استعدادين طبيعت گؤزل-

ليكلرينى وصف ائتمك باجاريغيني گؤستير:

گوزل چيچك، دالغانلير داغ دؤشو ،

ندير او ترپه نيش، دريامى يوخسا؟ ...

صمد و ورغون و فالح یار ادیبی لیغی

او سرین بولدلار، او بویلو چینار ،
هېڅ سنه گولومسه، سنه چیرپینار ،
دی ټپیر سن تیتره دیر منی روزیگار ،
بو دردی مبتلا دونیامی یوخسا؟

«دان اولدوزو»، «سیاحت» وس. کیمی ایلک قوشمالاری دا طبیعت
گوزل لیکلرینین تعریفی نه حصر اولونموشدور.

صمد و ورغونون، تاریخی معلوم اولمایان شعرلری ایچری سینده ده
قوشما و گرایلی لار واردیر. بو ایسه یوخاریدا دندی ټپیمیز فیکری بیر
داها ثبوت ائدیرکی، شاعیر بوتون عمرو بویو خالق شعرى اسلوبوندا اثرلر
یازمیش دیر. حاققیندا صحبت آچدیغی میز بو شعرلرده مووضوع
اعتباریله رنگارنگ دیر: مختلف واختلاردا شاعیرین حیسن - هیجانینی،
دوشونجه لرینی، حیاتا باخیشینی ایفاده ائدن، خالق شعرینه مناسبتینی
گؤسترن پارچالاردیر. مثلاً، بیز یوخاریدا ص. و ورغونون «داغلار» ردیف-
لی قوشمالاریندان دانیشمیش دیق. همین شعرلر ایچری سینده گرایلی
اوستونده یازیلیمیش بیر نمونه واردیر. بو «داغلار» دا اؤزونه مخصوص
خصوصیت لرینه سئچیلیر. شعردن گؤرونورکی، او، شاعیرین بیر داغ
سفری نین تأثراتی کیمی قلمه آلینمیش دیر. بورادا داغلارین مغرورلوغو،
طبیعی گوزل لیکلری، قیشی، یابی و س. ترنم اولونور.

اوستوندن کاروان یئری مهز ،

سیخ دیر دومانلارین، داغلار!

یایدا، قیشدا هئچ اریمهز ،

قوزئیلرده قارین، داغلار.

لاچين لارين گويدن اننمه ز ،
قايلارين باخار دينمه ز ،
يامان گونده اوزون دؤنمه ز ،
پوزولماز ايلقارين، داغلار.
گرايلى يا محبت موتيولرى ده علاوه اولونموشدور. بورادا آشاغيداكى
كىمى چوخ اوريژينال بير بندهده واردير:
او قيز يولدان تك آشاندا ،
ساچ كمره دولاشاندا ،
آتدان دوشوب يول چاشاندا ،
من اؤلوم زوآرين، داغلار.
گرايلى عنعنەوى اولاراق تاپشیرما – موهور بندله تاماملانیر:
اووچو گزه ر اوغرون – اوغرون ،
مارال لارين دوشه ر يورغون ،
قوناق گليب سيزه وورغون ،
سئوينسين گولزارين، داغلار.
قوشمالاردان بيرى، - آلتيندا يازيلديغى تاريخ اولماسادا، شاعيرين
ايلک قلم تجربه لریندن حساب آئدیلە بیلر. چونكى مضمونو، اسلوبو، هم-
ده بير سيرا ايفاده لر («دلى صمد»، «ای دَرَه» وس)، میصرع لار
(«آختاریر ایچمه یه آغی وورغونون» وس) بونو دئمه یه ایمکان وئریر.

دولانير بىكاره ديوانه لر تك ،
هر اۆلكه نى، هر ديارى وورغونون .
كۆنلوم ائوى دير خسته خانه لر تك ،
آختارير ايچمه يه آغى وورغونون .

يقينيم دير من وارمارام دا باشا ،
سن اوجال، اى دُرّه م، سنجى يه ز ياشا ،
هر دن قيل سين مزارىما تاماشا ،
اوندا چوخ سئوه مزارى وورغونون .

همين شعرلر ايچرى سينده يئنى صيرف محبّت موضوع سوندا نمونه -
لر وارديركى، بونلارى دا شاعيرين ايلك قلم تجربه لرينه عائيد ائتمك
اولار، بئله شعرلر سىراسينا «گوزلرين»، «خانيم» آدلى قوشمالار داخيل
ائديله بيلر. «گوزلرين» رديفلى قوشماسيندا صيرف ليريك، سئوگى
حيسلريندن داها چوخ شيكايت، هيجران، آيرىلىق حيسلرى ايفاده
ائديلميش دير. بورادا وفاسيزلىق، دؤنوك لوك، حسرت ايلك پلانا
چكىلميش دير. ياخي ب - يانديران، گؤزل، جاذبه دار، عشقه مبتلا گؤزلر
عينى زاماندا دؤنوك دور. «عاشيق لار كؤنلونه ياغى گؤزلرين»،
«چكىلميش دير سينه مه داغلى گؤزلرين»، «آختارير بير اؤزگه يارى
گؤزلرين» - شاعير «بينادان مفتون اولدوغو» گؤزلرى وصف ائدير.
لاكين بو گؤزلرين اونون ايمدادينا چاتماق فيكرى يوخدور. قوشما بئله
تاماملانير:

ای خیالی دیلبر، جاهان پری سی ،
یئتیشیرمی سنه ناله مین سسی ،
اؤلدوروب جسدی، آلیب نفسی ،
نی یه سالمیر منی یادا گؤز لرین.

حدیندن آرتیق دیر کؤنلون ورمی ،
محو ائله دی منی هیجران آلمی ،
زا و اللی و ورغونون یازیر قلمی ،
شهرت قازانا دونیادا گؤز لرین.

بو شعرلر اؤز صمیمی لی یی، شیرین لی یی، ساده لی یی ایله دقتی جلب
ائدیر.

خالقدان، خالق ماهنی لاریندن گلن ایفاده لر، میصرع و ترکیب لر
اونلاری داهادا جاذبه دار ائدیر:

سن گلنده بیزیم ائلده یاز اولور ،
آرالیق دا صحبت اولور، ساز اولور ،
هیجران دردی اوّل کیندن آز اولور ،
طرلان کؤنلوم دولاشدیقدا باشینا
نه باغیم وار، نه باغچام وار، نه گولوم
قوی بیر آرز دا بو دونیادا من گولوم
آلچالارسان ائل ایچینده سئوگیلیم
گؤزو یاشلی بیر گون چیخسام قارشینا

بو تىپدە اولان شعرلار بىر قىسمىندە ذاكىر، نباتى، واقىف، ائله-جە-
دە حسين شمكىرلى، ملا جمعه قوشمالارينين عنعنەوى تاثيرىنى
گۆرمك چتىن دىئەيل دىر. حتى بعضاً شاعىر، شعرلارنى عنعنەوى
كلاستىك خىطاب و ايفادەلرلە باشلاپىر:

بادى – صبا، بىر خبر وئر او ياره
گئتدى عمروم تام فنايه دئە گلسىن!...

نالە قىلار كۆنلوم شام و هر سحر
كور گۆزلەرىم آغلار قانى سر به سر
وورغون كۆنول سانا سارى، بختەور
گلدى آخير النجاء به دئە گلسىن

حاققىندا صحبت آچدىغىمىز همىن شعرلر ايچرەسىندە بىرى «غزل»
آدلاندىريلمىشىدۇر. شعر اوچ بنددن عبارت دىر. ماراقلۇ دىر كى، بىرىنجى
بندىن هر دۆرد مىصرعاسى هم قافىە دىر، سونراكى بندلردە يئنه هر اوچ
مىصرع اۆز آرالارىندا قافىەلەنير، آنجاق دۆردونجو مىصرع بىرىنجى
بندىن بوتون مىصرع لارىنا هم قافىە دىر. اىلك باخىشدا عاشىق
پوئىزياسىنىن ديوانى شكىلنى خاطىرلادىر. آنجاق ديوانى لرىن قافىە
سىستىمىندە كيچىك فرق لر وار؛ اۆزدە ديوانى نىن هر مىصرع سىندا اون -
بئش هئجا اولدوغو حالدا، ص. وورغونون همىن شعرىنىن هر مىصرع -
سىندا اون آلتى هئجا وار. شعرى اولدوغو كىمى وئىرىك:

اگر سندن دۆنەر ايسەم نصيبىم آه و زار اولسون!

باھارىم قار تۆكن قاشلار آچىلماز بىر ديار اولسون

چمن زارىم، باغىم – باغچام سارال سىن، هېسى خار اولوسن

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

مزارىم اود توتوب يانسىن، بو عشقىم آشيكار اولوسن
سوسن اى بولبول، كس اى توفان، مرامىم استراحت دىر
بو يئرلرده پايم يوخموش، عاجىم بير سياست دىر
اؤلوم! ... اى واه، او نعمت دىر، او بير شانلى سعادت دىر
اگر واخت سىز اؤلر ايسه م رقيبىم بختيار اولسون
فلكدن انتقام اىستهر، قوپوب روحمدا توفان لار
نه انصاف سىز، نه ويجدان سىز اولورموش، يارب، انسان لار
ياز اى وورغون، چاغىر قوپسون بوگون عالمده توفان لار
داغىلىسىن محورى – عالم كؤكوندن، تارىمار اولسون!
صمد وورغونون ايلك شعرلى، خصوصى له طبيعته، محبته حصر
اولونان قوشمالارى ايچرى سينده «بىزىم داغلارين» اوزونه مخصوص
فورما، مضمون، ايفاده واسيطه لرى له سئچىلىر. گنج شاعىرين قلمى بو
شعرده آذربايجان داغلارينىن گؤزل بير تابلوسونو چكىر – ائله بيل رستم
فيرچاسيندا چىخمىش دىر:
الوان چىچكلرى سارالماز، سولماز
باخديقجا اونلار كؤنول لر دولماز
چشمه لر باشيندان هئچ اسكىك اولماز
زورنا – بالابانى بىزىم داغلارين
اطرافى تالادىر، جئيران يوواسى
روح لارى مست ائدر سرىن هاواسى
سىزىن يئرده اولماز اونون صفاسى
جنت دىر هر يانى بىزىم داغلارين

شئ دوشهر اوتلارين اوسته گئجه دن
دويماق اولماز اوردا خوروز - بئچه دن
ده يه سى قورولار قالين كئچه دن
دردلرين درمانى بيزيم داغلارين
قويون - قوزو بير - بيرينه قاريشار
قولپلو قازان لاردان قاتيق لار داشار
بۇيله حيات ايچره يوزدن چوخ ياشار
زحمت كىش دهقانى بيزيم داغلارين
شبهه سيز، بو قوشما آذربايجان عاشيق لارينين ماهنى لارين دان
قىدالانما يولو ايله يازيلمىش دير.

شاعيرين صيرف ليريك قوشمالارى ايچرى سينده «بنؤوشه»،
«گؤزلر»، «گوزلرين»، «گلين» وس. عاشيق پرنزياسى عنعنه لرينه
سؤيكن مه سى باخيميندان سجيته وي دير. «ص. وورغون» كلاسيك
عاشيق لاريميزين ايشله تدى يى عنعنه وي رديفلر اوزه رينده يئنى
شعرلرينى ياراتمىش دير. بو جهت دن گؤزه مراجيعت له دئدى يى
قوشمالار دقته لاييق دير. بو رديف خالق ماهنى لاريندا دا ايشله -
ديلميش دير:

من عاشيق كيمى گؤزلر

گؤزلرين كيمى گؤزلر

قاشين كيمى قاش اولماز

گؤزلرين كيمى گؤزلر

صمد وورغون و فالق ياراديبى ليغى

واقيفين، نباتى نين و باشقا شاعيرلر يميزين ده بو رديفده گؤزل قوشمالارى واردير، بوتون بو شعرلر ايچرى سينده صمد وورغونون «گؤزلر»ى اؤز خصوصيتلريله سئچيلير. جعفر خندان يازيركى، «... قاخدا، زاقاتالادا، روخوجولاردا گؤروش زامانى «صمد وورغون» دئدىكى، محمد راحيم قارا گؤزلره شعر اوخودو، آنجاق گؤرورم بورادا آلا گؤزلر داها چوخدور:

يئنه قيلينجى چكدى اوستومه

قوربانى اولدوغوم او آلا گؤزلر!

يئنه جلد اولوب چيخدى قصديمه

قلم قاش آلتيندا پيالا گؤزلر

سونراكى گؤروشده ايسه من قاشلار حصر ائتدى بيم شعرى اوخودوم:

وورغون آلا گؤزدن دئدى

راحيم قارا گؤزدن دئدى

خندان چاشيب سيزدن دئدى

انصاف ائدين قارا قاشلار

قارا قاشلار، قارا قاشلار¹»

«صمد وورغون» عاشيق پوئزياسى ژانرلاريندا يازديغى شعرلرينين موضوع سونو دؤورله، زامانلا علاقه لنديريردى. معلوم دور كى، بير چوخ آذربايجان عاشيق و شاعيرلرى «بنؤوشه» رديفلى شعر يازميشلار. مثلاً: 16 عصرين اوللرينده ياشايان عاشيق قوربانى اؤز قوشماسينى بئله تاماملاپيردى:

¹ قالاجقدير دونيادا، ب، ۱۹۷۷، ص ۱۱۸ - ۱۱۷.

قوربانى دئر كۆنلوم بوندان سايريدير
نه ائتميشم ياريم منيم آيرىدير
آيرىلىق مى چكىب بوينو اهيريدير؟
هئچ يئردە گۆرمەدیم دوز بنۆۋشەنى
بوليرىك قوشمادا عاشيغين كدهرى دويولماقدادير. آنجاق
«صمدوورغون» بنۆۋشە يە مراجيعت آرتيق باشقا بير زامانين، دؤورون
گلدیگینی سؤيله يير:
بوینونو كچ بورما، گل ايندن بئله
من سنه سۆز قوشوم، سن منى دینله
وورغونون شعريله، سنين حسنوله
طبيعت گلهجك جانا، بنۆۋشه!
30 – جو ايللرده عاشيق پوئزياسينا گؤستريلىن ماراغين نتيجه سينده او
زمان هله گنج اولان «م. مشفق، م. راحيم، اف. سارى وللى، ر. رضا» دا
قوشما فورماسيندا شعرلر قوشموش، عاشيقلار حاققيندا ايرىلى –
خيردالى چوخلو اثر ياراتميشلار، جسارتله دئيه بيليرىككى، عاشيق
صنتى نين تاثيرىنى بيز، عموميتله، پوئزياميزدا حيسّ ائديرىك. بو تاثير
آذربايجان سوؤت پوئزياسى نين فورما، شكيل، ديل رنگارنگ ليگينده،
ايفاده واسيطه لرينين ساده ليگينده، صميمي ليگين و عموميتله،
پوئزيانين خلقى ليگينده اؤزونو گؤستيردى. البته، عاشيق پوئزياسينا
20 – 30 جو ايل لرده كى مارق سئيرچى اولاد بيلمزدى. 1934 – جو
ايلده ص. وورغونون علسگر پوئزياسينين ديليندن، ژانر مختلفلىك يېن –
دن، ساده ليك و صميمي ليگيندن اؤيره نمك چاغيريشى، شېه سيز، اؤز

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

گۆزل بهره سىنى وئرمه يه باشلادى. ر. رضاكىمى سربست وزن له
يارادىبى ليغا باشلايان بير شاعير قوشمالار، ماهنى لار يازدى و بونولادا
خالقدان، خالق شعريندن، اونون زنگين عنعنه لرین ده بهره لندىگىنى
نمايش ائتديردى.

آيرىلالى ياراشيق لى اوزوندن
آغ گونلريم اولدو قارا، سئوگيليم!
گۆز ياشيما گولدون آيريلان دا سن
كىم بئله ظلم ائديب يارا، سئوگيليم!

حسرتين باغريما ساپلى بير اوخدور ،
اليندن عشقيمه گيلئييم چوخدور ،
من كىمى اوره يى حسرت لى يوخدور ،
ايسته بيرسن عالمى آرا، سئوگيليم.

بيليرم كهنه دير عشقين داستانى ،
اوندان اؤز كؤنلونو قورتاران هانى ،
باسيب من سینه مه، تارى پنهنانى ،
گتيرديم تئللى زارا، سئوگيليم.

بو ايللرده «بولودلار»، «بير آخشام»، «اؤلكه مه»، «دنيز»، «ماهنى -
لار»، «گۆزل»، «ياديما دوشدو»، «بئشيك نغمه سى»، «بولبول»، «سؤز
ياراسى» وس. شعرلر بلاواسيطه خالق، عاشيق شعرينين تاثيريله
يازىلميشدير.

ماراقلى دىر كى، محمد راحيمين هلهليك بيزه معلوم اولان ايلك
شعرى ده قوشما اوستونده يارانمىش دىر. بودور، 1926 – جى ايله عاييد
ائديلهن همين قوشما:

بوگون شرق ائلى نين افق لرينده ،
بىر شفق چهره لى اولدوزو گوردوم.
آزادلىق باغيندا مين بىر فرح له ،
الينده آل بايراق ائل قىزى گوردوم.

كئچمىشده آغلاردى يوردومدا هر كس ،
انسان بىر قوش ايدى، حيات بىر قفس ،
ايندى سؤنوب، گنديب حزين، يانيقلى سس ،
ظلمت لى يول لاردا نور ايزى گوردوم.

ظاليم لار قان آغلار، وحشت گورونمه ز ،
انسان آزاد ياشار، ذلت گورونمه ز ،
شرق ائلينده بوگون ظلمت گورونمه ز،
اؤلكه مى بزه مىش قيرمىزى گوردوم.

عاشيق صنعتى نه مئيلين عموماً آذربايجان سووئت ادبىياتينين ائله جه -
ده پوئزىاسينين ايدىه يا – مضمون جا فورمالاشماسيندا مهم رولو
اولموشدور. بو مسئله دن بحث ائدركن آكادميك م. ج. جعفروف
يازىردى: «عاشيق شعرينده اولان محبتين معناسيندا دائىشاركن بونون
ايكى سببىنى خصوصى له نظرده چاتديرماق لازيمدير. بونلاردان

بىرىنجى سى بودوركى، آذربايجان عاشيق شعرى آدلانان شعرى يارادانلار ايچرى سىندە واقيف، ذاكيركىمى شاعىرلردن ھىچدە گىرىدە قالمايان عاشيق عباس توفارقانلى، سارى عاشيق، عاشيق علسىركىمى چوخ گۆركملى عاشيق شاعىرلر اولموشدور. اودوركى، بو عاشيق – شاعىر يارادىبى ليغى نىن اۆيرەنىلمەسى بلاواسىطە سۆزون گىنىش معناسىندا مىللى ادبى ارثىن اۆيرەنىلمەسىنىن چوخ مەھم بىر ساحە- سىنى تشكىل ائىدردى. بو عاشيق – شاعىرلرىن يارادىبى ليغى فئودال ظولمونه، فئودال – روحانى نما جەھالتىنە قارشى اولوب زحمتكش خالق كوتلەلرىنىن آرزو، اىستەك و مبارزەسىنى عكس ائتدى ۋىنە گۆرە كىچمىشە زادەگانلار. آرىستوكراتىا طرفىندىن اونلار «چوبان – چۇلوق» شاعىرى حساب ائىدىلمىشدى. اصل خالق شاعىرلىرى اولان سوونت شاعىرلىرى ائىل شاعىرلىرىنە بو آرىستوكرات مناسىبتى پىسلەمەلى، اۆزلىرىنىن قدرتلى سلفلىرىنە قووشمالى اىدىلر.

ايكىنجى سببە بوايدىكى، 20 – جى ايللىرىن آخىرلارىندا بعضى نىھىلىستلر باشقابىر دۇندا بو بۇيوك عاشيق – شاعىرلەر قارشى اولان كەنە آرىستوكرات باخىشىنى احيا ائتمىش، عاشيق شعرىنى سئونلرى و اونلاردان اۆيرەنەنلرىدە «چوبان شاعىرلىرى» آدلاندىرمىشدىلار. اودوركى، عاشيق شعرىنە مەھبەت دولايىسى ايله بىر طرفدىن ادبى ارثە آرىستوكرات مناسىبتىن قالىقلارينا قارشى چئورىلمىشدى¹.

مەلومدوركى، قوشما خالق، عاشيق شعرىنىن ان چوخ ياكى يىلمىش فورمىسىدىر، تورك دىلىلى خالقلارنىن شىفاهى و يازىلى ادبىياتىندا

¹ م. ج. جعفروف. صنت يوللارىندا، ب، ۱۹۷۵، صفحه ۸۷ – ۸۶.

قدیم دن شهرت تاپمیش دیر. 3، 5، 7 بنددن عبارت اولور. بس نه اوچون صمد و ورغون تئز، تئز قوشمایا مراجعت ائتمیشدیر؟ بیرده اونو تمایاق کی، شاعیرین شاعیرین قوشمالاری صیرف محبت موضوع سوندا دئیکیل- دیر. اگر اونون بوتون قوشمالاری لیریک خارا کتئر داشی سایدی، اوندان دئیهر دیک کی، صمد و ورغون معین بیر حیسی ایفاده ائتمه ک اوچون خالق شعر ی فورماسینا مراجعت ائدیر. آنجاق شاعیرین قوشمالاری هم محبت، هم ده اجتماعی - سیاسی موضوع لودور. دوغرو دور، قوشما اوستونده اولان شعرلرین اکثریتی محبت، سئوگی موضوع سوندا دیر. آنجاق بیزی یئنه ده دوشوندورور کی، شاعیری قوشما، گرایی شکلی نه مراجعت ائتمه یه هوس لندیرن عامل لر هانسی لاردیر. ایره لی ده گؤره - جه کی یک کی، پوئمالاردا، ایری حجم لی ائپیک شعر لرده، درام لاردا دا شاعیر یئری گلدیک جه قوشمالار دان استفاده ائدیر. ائله بیل کی، همین آندا او، الینه ساز آلیب «دو نیا» قوشمالاری خصوص ی له قید ائدیلمه لی - دیر.

بیز بئله حساب ائدیریک کی، درام و پوئمالاریندا شاعیر بعضاً معین رجعت لر وئرمه یه احتیاج دو یور، فیکرینی قوشما و ماهنی واسیطه سیله ایفاده ائتمه یه چالیشیر. اوخوجونو بیر آنلیغا اثر ده تصویر اولونان جیددی، دوشونولموش آغیر حاد یثه لردن آکیریر، ماهنی، موسیقی، شعر، حیسن لر عالمینه آپاریب چیخاریر.

صمد و ورغونون «اوردنلی قهرمان» آدلی ایری حجم لی بیر شعر ی مطبوعات دا درج ائدیلمیش دیر¹. قید ائدیلدیگینه گؤره بو، 30 - جو

¹ باخ: «باکی» قرنتی، ۲۷ یانوار ۱۹۸۳ - جوایل.

ايللرده معين حيصّه لرى چاپ اولونموش پوئمانين بير پارچاسى دير، عاشيق صنتى نين سرعت له انكشاف ائتدى يى همين دؤورده حياتيميزين ان آكتوآل و جيددى موضوع لارى (مثلاً: كولخوز حياتى كوللكتيولشمه، ضربه چيليك، استانووچولوق حرکاتى، «آغ» و «قارا» قيزيل) بو پوئز يادا يوكسك سوپّه ده ايشيق لاندير يلدى. او ايللرده دئمك اولاركى، آذربايجان عاشيق لارينين اكثريتى پامبيغا قوشما حصر ائتميش دير. ميرزه، اسد، آواق، اسلام و باشقا عاشيق لارين ماهنى لارى بونا ميثال دير. عاشيق ميرزه ايله عاشيق اسد همين موضوع دا عاشيق - لار قورولتا يينين صحنه سينده دئيشميش لر. «اوردئلى قهرمان» پوئماسيندا پامبيغا بير قوشما حصر ائديلميش دير. بو قوشما ان مشهور عاشيق لاريميزين قوشمالاريندان هئچ ده گئرى قالماير.

آي ائللر، نه گؤزل، نه خوش گليب دير
اوغورلو باهارلى، يازى پامبيغين
دوغرودان آغيزا، ديله دوشوب دور
مجليسى، صحبتى، سازى پامبيغين.

خوش گليب بو قوناق بيزيم بو كنده
قاريش جرگه ميزه، دايانما سن ده ،
سحرين قوينوندا يئلر اسه نده ،
جان آلير، عشوه سى، نازى پامبيغين.

نە بىر دىلنچى وار، نە آج بىر انسان ،
ائللرى قوتاردى اۋلوم ياسىندان ،
گۆرەكايىنن بئله هر قوزاسىندان ،
بىر كىلو توپلانسىن آزى پامبىغىن.

آيرى يئر آيرىلىر قويونا، مالا ،
گلىن لر بزه نىر قوماشا، آلا ،
قارىلار، قوجالار باخمايىر فاللا ،
دولور دسته – دسته دوزو پامبىغىن.

داغلارلا گون دوغور، خوش روزگار گلىر ،
دوشمىن باشىنا دونيا دار گلىر ،
كنده قالاق – قالاق كىتابلار گلىر ،
چكىلىر هر يئرده سۆزو پامبىغىن.

چاغىردىم يارىشا اۋزىكستانى ،
دئدىم قدر تىمى ياخىندان تانى ،
مانا اوستون گلن بىر اوغول هانى؟
چونكى آغ يارانىب دى اوزو پامبىغىن.

مهربان یارانیب او دوستا، یارا ،
آند ایچیب، عهد ائدیب بیزیم ایلقارا ،
گندیر نماینده قورولتای لارا ،
سؤز آلیب دانیشیر اؤزو پامبیغین.

صمد و ورغونون بو شعرى اؤزونه مخصوص لوغو ایله سئچیلیر.
قوشمانی اوخودوقجا ائله بیلیرسن کی، موسیقی سی ده حاضیردیر. هم
اؤزونو، هم ده موسیقی سینی عینی بیر سنتکارین قوشدوغو ماهنی دیر.
«موغان»، «کومسومول» یوئمالاریندا، «واقیف» درامیندا اولان
قوشمالاردا بو سبک ده دیر.

یئنه شاعیرین پوئما و درام لاریندا قوشمادان استفاده مسئله سی اوزه-
رینه قاییداق. معلوم اولدوغو کیمی، آذربایجان خالق داستانلاری نظم و
نثر حیصّه لریندن عبارت دیر. بو، «کیتابی ده ده قورقود» دان باشلایب
گلن بیر عنعنه دیر. چوخ جاذبه دار، تأثیرلی، بدیعی دیل له معین بیر
احوالات نقل ائدیلیر. آنجاق حادثه لرین انکشافیندا ائله بیر آن گلیرکی،
عاشیق ساده جه نقل له کیفیت له نه بیلیمیر، حد دیندن آرتیق هیجان
کئچیریر، ائموسیونال، سارینتیلی بیر وضعیّت یارانیر. او زامان ماهنی یا
احتیاج دوپولور. اوندا عاشیق سازی چی ییننده آشیریب موسیقی
صدالاری آلتیندا قهرمانلارین داخیلی، ائموسیونال حیسلرینی ایفاده
ائتمه یه باشلایر. بیزه بئله گلیرکی صمد و ورغونون درام و پوئمالاریندا
تخمیناً بونا یاخین بیر وضعیّت آلینیر. شاعیرین اؤزوده قهرمان لارلا
بیرلیکده هیجان لانیر، بو هیجان لاری داها چوخ موسیقی، ریتم، تقّت،
مئلودیاسی حیسن اولونان قوشما ایله ایفاده ائدیر. بورادا محمد فضولی

نین «للی و مجنون» پوئماسینی دا خاطر لاتماق ایسته ردیک، (عمومیت له، کلاسیک شاعیرلریمیزین بعضی پوئمالاریندا بئله بیر شکیل جهت ده واردیر). شاعیر لیلی و مجنونون داخیلی حیس و هیجانلارینی داها قباریق داها آیدگهن ایفاده ائتمک اوچون پوئمادا اونلارین دیلیندن غزل لر وئریر، بو غزل لر ائپیک - لیریک طرزده نقل ائدیلن حادیثه لر ی داها تأثیرلی ائدیر.

او بیری طرفدن صمد و ورغونون پوئمالاری رجعتلی پوئمالاردیر، لیریک، اجتماعی مضمونلو رجعتلر شاعیرین دئمک اولارکی، بوتون پوئمالارینی مشایعت ائدیر لیریک و پسیخولوژی آنلار محض اونلارین واسیطه سیله وئرلییر، بو رجعتلرین جزئی بیر قیسمی قوشما و ماهنی فورماسیندا اولور، بو جهت دن «کومسومول پوئماسی»، «دونیا»، و «موغان» پوئمالارینداکی «جئیران» ردیفلی قوشمالار خصوصیه له اهمیتلی دیر. «جئیران» چوخدان خالق ماهنی سینا چئوریلیمیش و اونون خالق ایچهری سینده، عاشیق لار آراسیندا یئنی - یئنی واردی آنتلاری عمله گلیمیش دیر.

یئردن آیاغینی قوش کیمی اوزوب ،

یای کیمی دارتینیپ، اوخ کیمی سوزوب ،

یئنه اؤز سورونه نیظام لا دوزوب ،

باش آلیب گئدیرسن هایانا جئیران.

ازن دن مئىلى نى ساليب چۇل لره ،
باختىنى تاپشردىن بيزيم ائللره ،
او قارا گۇزلرين دوشدو دىل لره ،
دیشلرين اوخشاير مرجانا جئيران!

... اوۇچو، انصاف ائله، كئچمه بو دوزدن!
او چۇل لر قىزىنى آيirma بيزدن،
قويما آغرى كئچه اورە يىمىزدن،
قويما اۇز قانىنا بويانا جئيران!
نه گۇزل ياراشير موغانا جئيران.

يا خود آذربايجان عاشىقلاريني دنيا حاققىندا، ائله جهده «دنيا»
ردىفلى چوخلو قوشمالارى واردير. بو حاقدا عاشىقلار اوستاد نامه-
لرينده صحبت آچيرلار. دنيا، عالم، اونون ضدىتى و سیرلری، اجتماعى،
صنقى برابر سيز ليكلرين انسان معنويتى نا تاثيرى و سايره حاققىندا
عاشىقلارين اۇز دوشونجهلرى ملاحظه لرى واردير. خسته قاسيمين،
عاشىق والهين، مئا جمعه نين، علسگرين و باشقا عاشىقلارين بو
مؤوضوعدا قوشمالارى گليب بيزه چاتميش دير. يالنيز مئا جمعه نين
عيني ردىفلى بير نچه قوشماسى معلوم دور.

ای دنيا، اليندن گئديرم دادا،
اصليني، كرمى يانديردين اودا،
باشيندا مسكنى قوشلار يووادا،
مجنون لايلى نى نئيله دين دنيا.

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

يا خود عاشىق صمد اۋز اوستادنامەسىنىڭ بىر يىرىندە دىيىر:
اوستوندن ائل كۆچموش داغلار گۆرموشم،
داغىلمىش، تالانمىش، باغلار گۆرموشم،
منىم دىن لىر آغلار گۆرموشم،
كىمسە آغلار، كىمسە گولەر دونىادا.
صمد وورغون دىگر پوئىمالارىندا اولدوغو كىمى، «كومسومول
پوئىماسى» ندا دا تىز - تىز رجەتلىر وئىر. بو جەت دن «آغلارام»،
«دونىا»، «ئىنە» ردىفلى قوشما و گرايلى لار خوصوصى لە ماراقلى دىر.
اونلار پوئىمادا تصوير اولونان حادىشەلىرىن عمومى روخونا دە «دونىا»
ردىفلى چوخ تائىرلى بىر قوشما وئىر:
اولدوزلار ھاوانىن باغرىنى دەلىر،
قايالى داغلاردان دومان يوكسەلىر،
خيالىم كىچەنى سالاما گلير،
چاپدىرير آتىنى بىر باشا دونىا.
بىردە گۆرورسن كى، آچىلان سۇلور،
دوشون بىر بىيىن بىر تورپاق اۋلور،
بىر ياندان بوشالار، بىر ياندان دۇلور،
سىرىنى وئرمە بىر سىرداشا دونىا.
سئوىملى شاعىرىمىزىن ائل صنتكارلارىنا بۇيوك حرمتتى واردى. او،
شەرلىرىندە عاشىقلارنىڭ اغىر حياتىنى، احتىياج اىچرىسىندە كىچىن

عمورلر ينى يادا سالير، تأسف حيس ايله خاطيرلايىردى. «عاشيقين
دردى» شعرينده اوخويوروق:

من سنى گۆرموشم اون بئش ايل اول،

ديلينده بير قوشما، بير دردلى غزل.

چاديردان، چاديرا قوناق گزهردين،

يازىق! دويولمادى سنين ده دردین.

سينين ده گۆز ياشين سئول لره دۇندو،

قارانلىق يول لاردا چيراغين سۇندو.

سينين ده يار دئييب سويلهدى ېين قيز،

ساتيلدى شاهلارا ... دولاندين يالنيز،

باغلادين مئىلىنى تنللى بير سارا

بيزيم جمعيت ده ائل سنتكارلارينا گۇستهريلن قايعى و حرمت دن

صمد وورغون وجده گلير. شاعير بۇيوك منتدارلىق حيس ايله

گۇستهرىكى، عاشيق ايندى آزاددير، خالقين ايچرى سيندهدير، چالير،

اوخويور، داستان قوشور، بو آزادلىق و خوشبختلگى بخش ائدن يئنى

قورولوشوموز تئللى سازيندا ترنم ائدير. اونا گۆره ده «عاشيق قارداشما»

آدلى ديگر بير شعرينده شاعير ائلين سئويملى سى اولان بو سنتكارى

يازيب - ياراتماق اوچون ياريشا چاغيرير، اؤز سئوينجىنى عاشيق لارين

سئوينجينه قاتير:

گل قلم گوتوروب قوشا ساز توتاق
سوسن لر، سونبول لر، گول لر بیزده دیر.
گئجه لر قوینوندا آی قوناق گلن
سوناسی چاغریشان گول لر بیزده دیر.

عاشیق، بو یئرلری سن خبر آلسان،
آکی یلدی دونیانین شهرتی انسان،
ظولمون، قارانلیغین قبرینی قازان،
کوره ک لر، کولونگ لر، بئل لر بیزده دیر

«صمد وورغون» حقیقتی خالق عاشیق لارینین شخصین ده خالق
ادراکی و صنتی نین ترجمانی نی گؤروردو. شاعیر بئله عاشیقلارلا
همیشه ماراقلانیردی. «صمد وورغون» قازاخ خالق نی بؤیوک آکینی
جامبول جابایئفی «شعریمیزین آغ ساقالی» آدلان دیرمیش، اونا
خصوصی شعر حصر ائتمیش، اثرلرینی آذربایجان دیلینه چئویرمیش -
دیر.

تامبورنو جالیدیقا سن،
سوسدو بولبول، دینی چمن،
بیر زامان لار نه سن، نه من،
شاد گؤرمه دیک دوستو، یاری.

... نه خوش گلدی عمرون یازی،

پوزولمازدير بيزيم یازی،

تامبور ايله تئلى سازی،

قاباقلاشیب چالاق باری.

سئوگی دیلده شعار اولسون،

وفاسیزا چوخ عار اولسون،

وورغون دئیه قوی وار اولسون،

انسانلیغین ایلک باهاری!

آذربایجانین هانسی گوشه سینه گئدر دیسه شاعیر اورادا ائل

صنکارینی سراغ لایار، اونونلا گوروشوب صحبت ائده ردی، 30 – جو

ایل لرده صمدوورغون قوجاماق عاشیق حسین بۇزالقانلی یا بئله بیر

قوشما حصر ائتمیشدی.

عاشیق حسین، کؤکله صدفلی سازی،

مین جاوابلی بیر سوال دان دانیشاق.

مجلس قوراق، صحبت آچاق، ساز توتاق،

گول یاناقدا قوشا خالدا دانیشاق.

قوی سؤز آلیم بیر گونه سیز دوداق دان،

دوشمن باخیب حسد چکسین اوزاقدان،

یار بزه نیب چیخان زامان اوتاقدان،

باشینداکی گول لو شالدا دانیشاق.

وورغون دئیهر، بیر درد بیلن یار اولسون،
زولفو بولود، آغ سینه‌سی قار اولسون،
یاخشیی گونده، یامان گونده وار اولسون،
قدیر بیلن اهلی - خالدان دانیشاق.

صمد وورغونون بو قوشماسی شاعیر و عاشیق لار طرفیندن اولدوقجا رغبتله قارشیی لاندی. «او، ساری ولی، م. رحیم، ای. سلطان» و باشقا شاعیرلریمیزینده عاشیق حسینه همین ردیفده شعرلر حصر ائتدیلر.

30 - جو ایل لرده مطبوعاتدا «آذربایجان عاشیق لاری پوشکین حاققیندا» آدلی بیر مقاله درج اولونموشدو. («ادبیات قزئتیی»، 1937).

مؤلفی م. سلطان ایدی. او، تئووز رایونوندا اولموش، عاشیق لارلا گؤروشوب صحبت ائتمیشدی. صحبتده عاشیق لاردان قدیر، اسد، محمد، هجر، میرزه و نهایت، مجلسه بیر آز گنج داخیل اولان حسین بوزالقانلی اشتراک ائتمیشدی. آیدکن اولموشدوکی، بو عاشیق لارین هامی سینی داهی روس شاعیری آ.س. پوشکین حاققیندا ماهنی لاری واردیر. عاشیق لار مؤلفه دئییرلرکی، «بیزیم هامی میزین اوستادی، معلمی عاشیق حسین بوزالقانلی دیر، او ایندی کنده دیر، گلیب چیخار، دوغرودان دا ائله بو زامان قوجامان عاشیق گلیر. آ.س. پوشکین حاققیندا صحبت گئندن ده دئییر: «منیم بؤیوک روس شاعیری آ.س. پوشکین حاققیندا آز معلوماتیم وار. 6-7 آی اولار اونون حاققیندا ائشیدیرم. بوتون بو عاشیق لار منیم طلبه لریم، شاگیردلریمدیر. من حیاتیتمیز حاققیندا، ضربه چی لی یه، استاخانوف چولوغا، سووئت حکومتی و

قورولوشونا عایید یاخشی شعرلر یازمیشام، چونکی بو مسئله لری من باشا دوشور، آنلا ییرام، آ.س. پوشکین ایسه درین دن تانیما دیغیم اوچون اونون حاققیندا یازدیغیم شعرلر ده یقین کی، نقصان لار اولاجاق دیر. بیزیم سؤزوموز ساده، دیلیمیز ائل دیلی دیر.» بوندان سونرا عاشیق حسین اسگی الفبا ایله یازدیغی شعر ی چیخاریب اوخویور. البته، بورادا سنتکار اعترافی و تواضع کارلیغی واردی. عاشیق اؤزو دئدیکلرینی حتی شعرین سونرندادا اعتراف ائتمیش دیر. ح. بوزالقانی نین بو قوشماسی بویوک شاعیریمیزین خوشونا گلیمیش دی. «صمد و ورغون» 1949 – جو ایلده «روس شعر ی نین گونشی» ادلی مقاله سینده آذربایجان خالق ی نین، اونون یازچ ی، شاعیر و مدنیت خادیم لری نین داهی روس شاعیرینه اولان بویوک محبتیندن افتخارلا دانیشیر و داوام ائدی رکی، یئتمیش یاشلی خالق عاشیقی حسین بوزالقانی پوشکین حاققیندا بو سؤزلری یازمیش دیر:

مین یئددی یوز دوخسان دوققوز سنه ده،
پوشکین بو جاهان دا عومور وار اولوب،
مین سککیز یوز اون بیرینه کئچنده،
شعر باغلاماغا هوس کار اولوب.

اوواخت دا علم سیز اولوب انسان لار،
یوخسول لارا چوخ اولوب دور گوله ن لر،
مفت خوار کشیش لر، به ی لر و خانلار،
حکومت اونلار طرفدار اولوب.

پوشکین بؤیوک شاعیر اولوبدو گئرچک،
اوز ذهنی له گله جه بی بيله جه ک،
دندی یقین بیر زامانا گله جک،
کی، منیم شهرتیم دیل ازبر اولوب،
عاشیق حسینین پوشکینه حصر ائتدیگی قوشما یئددی بنددن
عبارت دیر. «صمد و ورغون» شعرى بوتون لوکله اؤز مقاله سینه
سالمیش دیر.

«صمد و ورغون» بیر سیرا آذربایجان عاشیق لاری ایله یاخیندان
دوستلوق ائتمیش دیر. بو دوستلوق تئزلیکله سنت، شعر، ساز، صحبت،
یاریش دوستلوغونا چئوریلmiş دیر. میرزه صمد او زامان عاشیق لار
آراسیندا دؤورون سیاسی - اجتماعی حادثه لریندن باش چیخاران،
گؤزو آچیق، عاشیق صنتینی، کلاسیک ادبیاتی بیلن بیر شخص
اولموشدور. معلوم دورکی، آذربایجان انقلاب حاققیندا ایلك ماهنی نی
عاشیق قوشوب اوخوموشدور. بو ماهنی نی 1918 - جی ایلده گنجده
گنج عاشیق محمد قهرمان اوغلو قیراق کسه منلی یاراتمیش دیر. او
زامان خالق، عاشیق لار انقلابا اینانیردیلا، اونا اینام بسله ییردیلا، اونا
گؤرده اوناو تعریف ائدن ماهنی لار قوشودولار ماهنی قاداغان اولونوب
عاشیق محمد جسه آیین سادا، قوشما تئزلیکله خالق آراسیندا عکس -
صدا تاپمیش دیر. اسماعیل کاتب، خیاط میرزه ده همین ردیف اوستونده
قوشما دئییب انتظارلا انقلابا اینان دیقلارینی بیلدیرمیش دیر. انقلابا
اینانیب همین ماهنی یا ایلك سس وئرن عاشیق میرزه صمد

صمد وورغون و فالح یارادیبی لیغی

اولموشدور. دئمه‌لی، او هله آذربایجان دا سووئت حاکیمیتی قورولانا قدر
اؤز ماهنی لاری ایله او دؤورون سنتکارلاری ایچری سینده تانینمیش دیر.
بیزه معلوم اولدوغونا گؤره، صمد وورغونون ایلك عاشیق دوستلاریندان
بیری ده میرزه صمد اولموشدور. «داش سالاحلی کندینین ساکینی
عبدالعظیم حسنوف 20 ایل همین کنده کولخوز صدری ایشله‌یب،
او، گؤرکملی ائل شاعیری میرزه صمدین اوغلودور. اونون شعرلری قازاخ،
تؤووز، شامخور، گنجه، بورچالی ماحال لاریندا یئنه ده دیل لر ازیری دیر.
قازاخ قضاسیندا ایلك انقلاب چیلاریندان اولان میرزه صمد 1920 –
جی ایلدن لنین پارتی یاسینین عضو اولوب. اونون 1930 – جو ایللرده
اجتماعی – سیاسی شعرلر مؤلفی کیمی تانینان اسماعیل کاتب‌له
(زینالوفلا) مشهور عاشیق حسین بوزالقانلی ایله، عاشیق آواک‌لا
دئی‌یشمه‌لری اولوب.

میرزه صمد خالق شاعیریمیز صمد وورغون لا یاخین دوست اولوب.
صمد وورغون اونا ظارافانلا «منیم داغ قارداشیم» دئیرمیش. داش
سالاحلی مدد امراهوفون دئدیینه گؤره، بویوک شاعیرله میرزه صمدین
دئییشمه‌سی اولوب. چوخ تأسف کی، او دئییشمه‌نی الده ائده بیلمه‌دیک.
عبدالعظیم عمی ایله ائوینده گؤرؤشدوک. صمد وورغون بو ائوین
دفعه‌لرله عزیز قوناغی اولوب. شاعیر دوستو میرزه صمدله شعر له‌شیب-
لر.

رحمت لیک صمد و ورغون بیزده اولاندا ائویمیز توی – بایراما دؤنه-ردی. آتام دئیهدی کی، او ایلک ناکام عشقی نه، ساری تئله یازدیغین گؤزل لمه لردن دئه گل سین. سن قوشمانی مدن یاغلی دئی کیر سن^۱»

بو ایل لرده عاشیق یارادیجی لیغینا خصوصی قایغی گؤستریلیردی. 1928 و 1938 – جی ایل لرده ایکی دفعه آذربایجان عاشیق لاری نین قورولتایی کئچیر یلمیش دیر. ایکینجی قورولتاین ریاست هیئتینده او، حاجی بی اوف، ح. سارابسکی ایله یاناشی سئویملی شاعیریمیز صمد و ورغون دا اه یلشمیش دی. «بو ایل لرده صمد و ورغون عاشیق یارادیجی-لیغینا خصوصی فیکیر وئیر و قاباقجیل عاشیق لارین سووئت یازیچی-لار اتقاقی نا عضو قبول اولمونمالارینا چالیشیردی^۲» اونلاردان بیر قوروپو – بوزالقانلی عاشیق حسین، عاشیق اسد، عاشیق میرزه، عاشیق آواق، عاشیق نجف، عاشیق اسلام یازیچی لار اتقاقی عضولویونه قبول اولونموشدولار. 30 – جو ایل لر مدنیتی میز تاریخینده عاشیق شعرلری-نین ان چوخ توپلانیدیغی نه نشر اولوندوغو ایل لردیر. بو ایل لرده شاعیرلریمیزدن س. رستم و م. راحیم آذربایجانین بیر سیرارایون لارینی دولاشمیش، عاشیق قوشمالاری و داستان پارچالاریندان عبارت آیری جا بیر کیتاب چاپ ائتدیرمیشدیلر (1938). شبهه سیز، داها بیر سیرا باشقا عامل لر عاشیق پوئزیاسینین انکشافینا اؤز تاثیرینی گؤستیریدی. عاشیق لارا بوتون ادبی اجتماعیات دقت و قایغی گؤستیریدی.

^۱ شمیستان نبیرلی. و ورغون کئچیب بو یئرلردن، ب. «گنجلیک»، ۱۹۷۸، صفحه ۷۰.

^۲ ج. خندان. «اونودولماز خاطیرلر»، باخ: قالا جاقدر دونیادا، ب، ۱۹۷۳، صفحه ۱۴.

«صمد وورغون» مشهور عاشيق ميرزه بايراموف لادا ياخيندان دوستلوق ائتميش، اونونلا تئز – تئز گوروشموش دور، گوزل و ملاحىت-لى، همده داغ سسى اولان ميرزه، شاعىرى اوز ماهنى لارى ايله حىيران ائتميشدير. عاشيق ميرزه همده گوزل يارادىبى عاشيق ايدى. اونون 30 – جو ايل لر، خصوصى له بويوك وطن محاربه سى دؤورو يارادىبى-ليغى آذربايجان سووت عاشيق پوئزياسىندا مهم بير مرحله كىمى قيد ائدىلمه لىدير. جعفر خندان يازىركى، «... من اوزامان» ادبىيات قرئتى» نده ايشله ييرديم. 1937 – جى ايلين دكابرىندا اس. اس. ار. اى، عالى سووئتينه سئچكى لرله علاقه دار اولاراق رنداكسىايا گلميش شعرلى مطبعه يه گؤندرمك اوچون حاضىرلاشىردىم. عاشيق ميرزه نىن شعرىنى حاضىرلايىب قورتارمىشدىم كى، صمد رنداكسىايا گلىدى، شعرى گؤتوروب اوخودو. اورادا بئله بير بند وارايدى:

اؤلكه لر بوگون ده دورسون ياناشى،

اوجالسىن گؤيلره داغلار يى باشى.

صمد شعرى اوخوياندىن سونرا قلمى اليه آلدى. جزئى بير ده ييشىكلىك ائتدى. گؤردوم كى، ايكىنجى مىصراع ايكى سوز ده ييشىلميش و فىكىر پوئتىك جهت دن داهادا دولغون-لاشمىشدير. صمد يىن تصحيحىندن سونرا «اوجالسىن گؤيلره داغلار يى باشى» بئله اولموشدور: «ده يسىن آغ بولودا داغلار يى باشى»¹.

شاعىر بؤيوك وطن محاربه سى نىن قىزغىن چاغلار يىندا مسكوادان قارداشى مهدى خان و كىل اوفىا گونده ردى يى مکتوب دا يازىردى:

¹ قالاچاقدير دونيادا، صفحه ۱۱۵.

«عزيزيم مهدی خان! بو مکتوبی مسکوادان یازیرام، بیلیر سن کی، سن - ده، من ده بیزیم عاشیق لاری، خصوصی له عاشیق میرزه نی چوخ سئویریک ... من مسکوادا اولدوغوم گونلرده او، منیم روحومو ظریف سسی و معنالی اوستالیغا ایله چوخ اوخشادی، او، سنین یانینا گله جک، سندن خواهیش ائدیرم کی، اونون قیش آذوقه سی اوچون کؤمک ائده - سن^۱»

«... پهلوان جته لی جاوان اوغلان اوتاغین بیر طرفینده گردیش ائدیر، اوخودوقجادا حوس له نیردی، او، «میصرع» اوسته «هویدو، دلی لریم هویدو» دئییب قبی یا چکنده سانکی ظلمکار پاشالارا قان اوددوران قوچ کوراوغلو اولور، گاهه ا اصلی سراغی ایله دیار با دیار دوشوب «چوبان قارداش خان اصلیمی گوردون مو؟» - دئیهن کرمه چئوریلیردی، مجلسین یوخاری باشیندا اه یله شن اوجا بؤی، قارا یانیز بیر نفر عاشیغا دئدی:

- آیه، عاشیق قارداش، دئیهن سن سازین سؤزونه باخمیر، سن کره دئییرسن، او کره،

مجلسه ائله بیل گولوش سپیلدی، آتماجا عاشیغی توتوموشدو، بلکه ده اوستادی عاشیق اسد یانیندا اولسایدی شاگردینه دئیردی: «من سنه سؤز آلتیندا قالماق می اؤیره تمیشم؟»

آما عاشیق سینیق - سالخاق سازینا باخیب سیخیلیدی، اونون سارسینتی سی دا بایاق سؤز دئیهن آدامین دقتیندن یایینمادی، یوخسا

^۱ ص. ورغون اثرلری، ۶ - جی جیلد، صفحه ۴۲۸.

او، عاشیغین خطربنه ده میمش دی؟! نه ایسه، آرتیق گنج ایدی، اوخ کامان دان چیخمیش دی. ایندی عاشیغین کؤنلانو آلماق ایسته بیردی. قالخیب اونون یانینا گلدی، الینی چیی نینه قویوب دئدی:

- آیه، گؤروره، اوستادین سندن هئچ نه اسیرگه مه ییب، عاشیق لیق صنتی نی یئرلی - یاتاقلی اؤیره دیب، فراست ایله، دوزو غبطه ائتدیم. ظارافاتلا سنی جیرناماق ایسته بیردیم.

عاشیغین کئفی دورولدو. اونون هاوالی سسی یئنه ده اوجالدی. آرادان هئچ بیر آی کئچمه میشدی. عاشیغی رایون پارتی یا کمیته - سینه چاغیر دیلار. ایچری گیرنده گؤردیو بئش - آلتی نفر دن بیری قالخیب اونا طرف یئریدی. مهربان لیق لا گؤر وشدو. عاشیق بیر آی بوندان اوّل اونون سازینی بهین مه یه ن همین دیللی - دیلار گنجی تانیدی. او، دیوانین اوستونه قویدوغو تزه، قشنگ سازی گؤتوروب عاشیغا اوزاتدی:

- عاشیق، ساز عصرلردن بری خالقیمیزین غمی نین ده، سئوینجی نین ده ترجمانی اولوب، خالق دیلی ایله دئییه بیلمه دیگینی سازی ایله دئییب، ساز ده ده قورقود امانتی، کوراوغلو یادیکاری دیر ... ایندی ده گرگ ساز خوشبخت حیاتیمیزین ترنم چوسو اولسون. دئییرلر اوستادین عاشیق اسد دیر. اونون صنت معلیمی ایسه پوئزیامیزین آغ ساققالی علسگر اولوب، دئمه لی سن بؤیوک علسگرین نوه سی سن. گرگ اؤز سلف لری نه لایق صنعتکار اولاسان بیرده مندن سنه امانت: یادیندا ساخلا کی، عاشیغین مایاسی ائلدن اولماسا، کونده سی کوت گنده ر¹.

¹ ت. ابراهیموف. «یادیگار»، «ادبیات و اینجه صنت»، ۶ آپریل ۱۹۷۴ جو ایل.

سازی جاوان عاشیغا باغیشلاپان – پوئز یامیزین قارتالی صمد و ورغون – ایدی. او زامان جاوان عاشیق اولان ادهم عرب اوف قازاخدا فعالیت گؤستریردی. ایندی یاشی آلتمیشی کئچمیش دیر. عاشیق احمد عرب اوف قیرخ ایل دیرکی، اؤز سازی، سؤزو ایله ائلینه خدمت ائدیر. تارلا دوشرگه لرینده، قشلاقلاردا، یایلاقلاردا، امک چیلر عاشیغی حرمتله قارشیلاپیرلار. اونون «پارتی یامیز»، «سازیم سیزدن دئییر» وس، شعرلری مطبوعاتدا چاپ اولونموشدور.

۱. عرب اوف شاعیرین هدیه سینی مقدس بیر یادىگار کیمی قورویوب ساخلاپیر، حتی «سازی صمد و ورغون وئریب» آدلی گرایلی سینی دا بو مناسبتله قوشموش دور:

عزیز دیر دوست یادىگاری،
سازی صمد و ورغون وئریب،
یوزمین عومور برابری،
سازی صمد و ورغون وئریب.

دیندیره رم گئجه – گوندوز،
دایانماسین سس سیز – اون سوز،
سینه م اوسته گوردویونوز،
سازی صمد و ورغون وئریب.

عرب اوف ادھم دیر آدیڤ،

عاشیق اسددیر اوستادیم،

شعره، سؤزه اعتقادیم،

سازى صمد و ورغون وئریب.

حسین جاوان کیمی مشهور ائل نغمه کارى همیشه بؤیوک
صنتکاردان دقت وقایى گؤرموشدور. شاعیر، حسین جاوانى همده
جنوبلو قارداش لارینین یادىگار کیمی عزیزله ییردى. اونلارین دوستلوق
حاققیندا مارقلى صحبت لر وار. عاشیق حسین جاوان اؤز خاطیره لرینده
یازیر:

«1948 – جى ایل ایدی، یازیجى لارین قورولتایى چاغیریلیمیشدى.
کلوب آغزینا قدهر دولموشدو. ایکینجى جرگه ده جنوب یازیجى لارینا
یئر وئریلمیشدى. من عاشیق پالتاریندا ایدیڤ. چونكى رسمى حیصّه دن
سونرا چیخیش ائده جکدیم. اونا گؤره ده لاپ آرخادا اوتورموشدوم.
صحنه آچیلدى. قاباقدا صمد، مهدى حسین، میرزه ابراهیموف، سیلمان
رستم، عثمان سارى وللى و باشقالارى گوروندو. ایجلاسى م. ابراهیموف
اداره ائدیردى. منیم «آزادلیق ماهنى لارى» کیتابیم یئنى جه چاپدان
چیخمیشدى. اونلاردان اوچونون اوستونو یازیب عثمانا وئردیم. من آرخا
جرگه ده اولماغیما باغما یاراق گوزومو بو صنت قارتالیندان چکه-
بیلمیردیم. عثمان منیم کیتابیمی ورغونا تقدیم ائتدی. کیتابیمین اوز
قابیغیندا بو سؤزلر یازیلمیشدى:

صمد و ورغون و فالق ياراديبى ليغى

منيم آيريليغا هئچ يوخدور تابيم،

ايسته مم دونيادا آيريليق اولسون.

منيم عوضىمدن شعر كيتابيم،

صمدىن يانيندا يادىگار اولسون.

كىتابى ائله تريبونادا ورق لهدى و ميرزه دن بير ورق كاغيذ آليب نه
ايسه يازدى. بيردن آياغا قالخىب صحنه دن آشاغى دوشدو. بوتون
جماعات گئرى دؤنهرك اونون آرخاسىنجا باخىردى. او، منيم يانيمدا
دايانىب الينى چىي نيمه قويدو و آلنيمدان اؤپدو. يازديغى شعرى منه
وئردى. شعرين باشيندا يازيلمىش دى:

«عاشيق مېصرى اوستونده».

شاعير حسين عاريفده صمد و ورغونون حسين جاوانا حرمت وقايغى -
سينين شاهيدى اولدوغو بير احوالاتى نقل اندير:

«بىر دفعه كمونيست كوچه سى ايله چىخىردىم. صمد و ورغون لا
صابىر باغى نين يانيندا قارشى لاشدىم. اونون قانى چوخ قارا ايدى. منى
گؤردو كده سوروشدو:

- هارا گئدىرسن؟

- سىز هارا ايسته سه نيز اورا دا گئدەرم. - او، قانين قارا اولماسينا
باخمى يارق گولدو. دئدى: - اوندا قايت.

صحت زامانى من صمد و ورغونون «آي گون» اثرى نين بدخواه لار
طرفيندن تنقيد اولوندوغونو بىلدىم.

سونرا اؤز شعرلرين دن بيرىنى آلا يارىم چىق اوخودو.

بىر داغام كى، گؤز ايشله مه ز

كاروان كئچمەز، دومانىم وار - مىصرع لارىنى دئەركن من اونا اورەك
وئرمك مقصد ايله سؤيله ديم:

- ائله سيزده داغ سىنىز - قوشقار داغى، داغ دومانسىز، چىس كىنسىز
اولماز. چوخ دوشوندو، خوشونا گلدى.

... بىر دفعە عاشىق لار گئجەسى ايدى. صمد و ورغون لاناشى
اؤتورموشدوم.

عاشىق حسين جاوان «قاراجى» هاواسىندا اوخودو. بو هاوا
صمد و ورغونون چوخ خوشونا گلدى. «حيف، بو سازى، سؤزو هله
لازىمىن جا دويان لار چوخ آزدير.»
- دئدى.

او، جاوانى يانىنا چاغىردى. همىن «داغلار» شعرىنى جىيىندن
چىخارىب عاشىغا اوزاتدى: - آل، بو منىم تزه «داغلار» يمدير. عاشىق
حسين چوخ ممنونيتله شعرى آلدى. سونرا صمد و ورغون واراغى اوندان
گئرى ايستهدى. جىيىندن قلم چىخارىب همىن واراغىن اوستونه
يازدى: «عاشىق حسين»!

صمد و ورغونون داغلارا حصر ائتدى يى بىر نئچه شعرده بىز بو
مىصرع لارى تاپا بىلمەدىك. شاعىرىن حتى بىر بىندىن عبارت يارىم
چىق، قوشما اوستونده شعرى ده قالمىش دىر:

آه! بو غربت منى داغيتدى، سؤكدو،

فلكلر باشىما سويوق كول تۆكدو،

يول لاردا گۆزومه قارانلىق چۆكدو:

يانىرام اودلانا، اودلانا، داغلارا.

گۆرونور، شاعير همىن گرايلىنى يئنى جە يازمىش و اليازماسى
شكلىندە حسين جاوانا ھدىيە وئرمىش دىر. بئله ليكلە، آيدىن اولوركى،
صمد و ورغون عاشىغا اوچ شعر باغىش لامىش دىر. شعرلر يىرىندىن بىر
بند، او بىر يىسىندىن ايسە ايكي مىصرع بىزە معلوم دور. عاشىق حسين
جاوان اوژونون دئدىگى كىمى، بو شعرلرى چوخ عزيز، مقدس بىر
يادىگار كىمى آرخبويندە ساخلامىش دىر.

عاشىق حسين جاوان صمد و ورغون لا اولان باشقا بىر گوروشونو
خاطيرلايىر، بو گوروش دە شاعيرين ائىل سنتكارينا اولان قايغى و
دقتىنى، حرمتىنى عيانى صورتدە گؤستىرير:

«من رايون دا ايديم، شاعيرين خستەلندى يىنى ائشىديب در حال
باكى يا گلديم. داغلار قارتالينى سولغون، يورغان - دؤشكده گوردوك -
ده بى اختيار آغلاديم. شاعيرين قارداشى مەدى خان قولومدان ياپىشىب
اونون يانيندا اوتورتدى. او، يئنه ده گولومسەپ يىب صحبتە باشلادى:
- ھە عاشىق، نە يامان كؤورەلميسن، انقلابچى دا آغلایار مى؟ - دئيب
مەدى خان دان كاغيذ ايستەدى و يئنه دە بىر شعر يازيب منە وئردى.
شعرين باشيندا يازيلمىشدى:

«عاشىق «يانىق كرمى» اوستە»

اودلار اؤلكەسى نين قهرمان اوغلو،

كؤورەليب يانيمدا بئله آغلاما.

دوغما قارداشىمىن مهربان اوغلو،

يارالى كؤنلومو يئنه داغلاما.

او واختدان برى صمد و ورغونون اۋز خطى ايله منه يازدىغى شعرلرى ان قيمتلى هديه كىمى ساخلايىرام، هر ايل اونون آنادان اولدوغو گون مناسبتى ايله سازى كۈينكدن چىخاريب اۋزو سئودى يى هاوالاردان اوخويورام¹»

صمد و ورغونون عاشيق شمشيرله اولان دوستلۇغو ايسه دىل لره دوشوب داستان كىمى سۈيلىنير؛ بو دوستلۇق حاققیندا روايت لرده يارانمىش دير، صمد و ورغون لا عاشيق شمشيرين ايلك گۈروشونون شاهيدى اولان و او زامان كلبئجرده ايشلهين صفر وردى يى يازير: صمد و ورغونون عاشيق شمشيره و اونون صنتينه بۈيۈك حرمتى واردى، ياخشى يادמידا دير، بير دفعه صمد و ورغون كلبئجره اوخوجولار لا گۈروشه گلمىش دى، گۈروشلرين بيرينده او، ائله خىطابات كورسوسوندن عاشيق شمشيرين قوشمالاريندان بيرينى سینه دن سۈيلىدى:

سنى قارى گوردوم، باغريم قان اولدو،
منيم ساققالى مين چال وعدە سينده،
قلبى مه دهيدى كېن يادىما دوشدو،
چوخ دوندىم: كۈنلومو آل وعدە سينده،
اوۋو كئچدى برە دن او يغودا ياتديم،
اويانديم خدنگى ايزى مه آتديم،
ها يئرى ديم، ها يويوردوم، نه چاتديم،
هر شى كېن قايدىنا قال وعدە سينده.

¹ باخ: «آذربايجان معلمى، قزنتى، ۱۷ نوياير ۱۹۷۶ - جى ايل.

صمد وورغون بوردا داياندى. سۆزونه آرا وئردى، نه قدر قولونو اويناتدى، نه قدر الينى آلينا ووردوسادا قوشمانين آردىنى يادا سالا، خاطيرلايا بيلمەدى. نهايت، اؤز طبعى لهجه سيله اوزونو يولداش لارا توتوب:

- آيه، آخىردا نه ساياق دئيرسه، هاميسى يادىمدان چىخب ... - و:
اگر كى شمشيرى گۆرمك ايسته سن
دوغرو، دوز ايلقارا گل وعده سينده -
دئىب آشاغى خبر آلدى!»

شاعيرين ده ده شمشيرله ايلك گوروشو حاققيندا مطبوعاتدا مختلف يازيلار درج ائدىلميش دير. ائله ايكى صنتكارين ايلك گوروش ماجراسى اؤزو داستان اوچون گؤزل ائپيزوددور. بو حاقدا سن، وئردى يئفين، اى، فرضعلى يئفين اى، علسگروفون، م. اصلانين يازيلارى واردير. باشقا صنتكارلاردا يئرى گلدىك جه بو باره ده صحبت آچميش لار. مثلاً: او، سارى وللى، س. رحيموف و نهايت، عاشيق شمشير اؤزو بو گوروش باره ده خوصوصى بير خاطيره سؤيله ميشدير. احوالات بئله اولوب:

1955 - جى ايل ايلول آيى نين 22 - ده عاشيق شمشير كولخوز تارلاسيندا ايش باشيندا ايكن اونو تعجيلى رايونا چاغيريرلار. عاشىغى ائله بورادان ماشين لا بير باشا تورشسو يايلاغينا آپايرلار. «چاديردان شادلىق سس لرى ائشيدىلدى، كيمسه آرا بير سس له اوخويوردو، دئمه صمد وورغون بورداييمش، چاپارى دا ائله او گۆنده ريب ميش. سئوينچ دن گۆزليم دولدو. چاديرا گيرنده گۆردوم كى، بويوك اوستادىمىز عاشيق علسگرين نوه سى عاشيق على ده بوردادير. بو دم صمد وورغون منه

باخدى، او، داغلارین آغ چىچكلىرى كىمى آغ ساچلارینی گئرى
دارايب خوش بىر تبسم له:

- عاشیق قارداش، خوش گلمیس، - دئدى. - بویور یانیمدا اهیش.
من اونونلا گوروشوب اوپوشدوم، او، حال - احوال توتاندان سونرا عاشیق
على به دئدى:

- آیه، او سازى بىر قوجا عاشیغا وئر گۆرهك نه دئییر.
على سازى منه وئردى، من اوزومو شاعیره توتوب دئدیم کی:
- حرمتلى شاعیر، گرگ منى باغیشلا یاسان، دالیمجا گلن لرین هئچ
بیری سیزین گلدیینیزی منه دئمه دى، سیزین گلیشینیزی بیسله یدیم،
هئچ اولمازسا ماشیندا بىر ایکی لایىقلى سۆز فیکیرله شردیم.
او دئدى:

- آ کیشی، سن بیزیم اوستادیمیزسان، ائله ایکی کلمه سۆز دئسه ن
بیزیم اوچون دونیا یا ده یه ر.

سینه م جوشا گلدی، من سازى آلیب «خوش گلیب» ردیفلى سوزومو
«اوشارى» هاواسی ایله اوخودوم:

ائلیمین، گونومون بویوک شاعیری،

گتیریب داغلارا صفا، خوش گلیب!

گۆزله دیک یولونی بیز انتظارلا،

ائيله بيب عهدینه وفا، خوش گلیب!

صمد و ورغون و فالق یارادیبی لیغی

مَنّت دارلیق کامیل سؤز اوستادینا،
شان شهرت یاراشیر اونون آدینا،
بیزیم کلبه جری سالیب یادینا،
چکیب سه بو یولدا جفا، خوش گلیب!

آلqیش لادیق ماحال ایله، ائل ایله،
قارشی لادیق چیچک ایله، گول ایله،
ساز ایله، سؤز ایله، شیرین دیل ایله،
شمشیر دئی کبیر بو صَرافا: خوش گلیب!

من سؤزومو قورتاران کیمی، او، جییینده کی دفترچه سینی چیخاریب
یانیندا کی لاردان قلم ایسته دی. بیر او قدر چکمه دی کی صمد اوراداجا
یازدیغی «یادا سال منی» آدلی شعرینی اؤل «کرم شکسته سی»، سونرا
ایسه «قایتاغی» هاواسی اوستونده اوخودو.
عاشیق شمشیر، دلی داغدان کئچهنده،
ککلیک لی داغلاردان خبر آل منی.
جئیران بولاغیندان قیزلار ایچنده،
ساز توتوب، سؤز قوشوب یادا سال منی.

گلمیشم گزمه یه سیزین داغلاری،
باخیم یایلاق لارا دیوونجا باری،
بو یئره شاعیرین دوشدو گذاری،
گؤزل قارشی لادی خوش اقبال منی.

باخت منى بو يئره قوناق گۆندەردى،
گئديرم، ياماندير آيرىلىق دردى،
دئمه صمد وورغون گلدى - گئەردى،
اونوتماز بو اوبا، بو ماحال منى.
شاعير سۆزلىرىنى قورتايرىب:
- عاشىق قارداش، - دئدى، - سەندە بو سۆزە بىر جاواب دى، دونيانىن
ايشىنى بىلمەك اولماز. قولى سۆزلىرىمىز يادىگار قالسىن.
من، بۇيوك شاعيرىن گۆزل سۆزلىرىندىن ايلهاما گليب «سنى» رديف-
لى شعريمى صمد كىمى اۆل «كرم شكستەسى»، سونرا ايسە
«قايتاغى» ھاۋاسى ايله اوخودوم.
قوشقارلا يا ناشى دوران آدين وار،
بىزىم ائل تانى بىر اوجا داغ سنى.
يانىر يولوموزدا سنت چىراغىن،
بىلىرىك شعردە بىر ماياق سنى.
ايندى گول لر آچىر واقىفين باغى،
بىر چوخ شاعيرلىن آنا تورپاغى،
صمدىن مسكىنى، شعرىن اوجاغى،
كامالا يئتىرمىش او قازاخ سنى.

صمد و ورغون و فالق يارادىبى ليغى

بىر ماھىر صرافسان، گۆز اوستادىسان،
فھىمىن، فراستىن اۆز اوستادىسان،
قابىل سنتكارسان، سۆز اوستادىسان،
درىاسان، آرزولار مین بولاق سنى.

ازەلدن باشىنا جمع اولوب كامال،
سئویر اوغول کیمی سنى ائل، ماحال،
آزاد اۆلكە میزده هر زامان اوجال،
ایسته ھېر کۆنلوموز بو سایاق سنى.

شمشیرلە گۆروشون قالدى، يادیگار،
اونوتماز نه قدر جانیندا جان وار،
سندن درس آلماغا دیار با دیار،
گزه رم الیمده شام – چیراغ سنى!»

آذربایجان عاشیق صنتینده عصرلرین سیناغیندان کئچیب گلن بئله
بیر عنعنە وار: ایکی عاشیق، ایکی سنتکار هارادا راست لاشسایدی،
جاماعات اونلارین یاریشینی، دئییشمه سینی طلب ائدیردی؛ بو زامان
یاریشان غالیبی ده معین ائدیلمه لی ایدی. کلاسیک عاشیق لارین بوجور
چوخلو دئییشمه لری معلوم دور. بیر سیرا محبت داستان لاریمیز محض
بئله دئییشمه لر اوستونده قورولموش دور. عاده گۆره، مغلوب اولان
عاشیق سازینی تحویل وئریر، یا خود دینله یینجی لرین گۆزو قارشى -

سیندا غالیبین سازی نین آلتیندان کئچهر، بونونلادا اونون طرفیندن باغیشلانمیش اولاردی.

البتہ، بئله حادیثہ لر آذربایجان عاشیق سنتی تاریخینده چوخ اولوب، اوستاد عاشیق لار هر هانسی مجلسده گؤروشوب اوز - اوز گلنده ده عنعنہ یه صادیق قالار، دئی کیشہ ردیلر، اؤز شعرلریندن باشلا کیب حربہ - زوربا، باغلاما، قیفیل بند، تجنیس، دوداق ده یمہ ز و سایره شکیل و فورمالاردان استفاده ائدیر و نہایت، بیر دوست کیمی، بؤیوک صنعتکارلارا مخصوص احترام لا آیریلاردیلار. عاشیق آلی، عاشیق علسگر، آغ عاشیق، شمکیرلی عاشیق حسین، وارخیانلی عاشیق محمد، ملا جمعه و باشقالارینین محض بئله دئییشمه لری اولموشدور. بیز بورا واقیفله ویدادی نین شعرلشمه سینی ده علاوه ائده بیلهریک. ماراقلی - دیرکی، عاشیق شمشیرله راست لاشاندا ایلک دفعه محض صمد و ورغون شعرلشمه یی تکلیف ائدیر. همین دئییشمه نین شاهیدی اولان صفر وردی یئف «بوزلاق داغی نین اته یینده» ادلی یازی سیندا ماراقلی معلومات وئیر:

«عاشیق شمشیری کلبه جردن صمد و ورغونون یانینا گتیرنده شاعیر اونو مهربان لیق لا قارشی لایب:

- خوش گؤردوک، آی عاشیق، - دئیہ برکدن دیللہ نندی. - یاخین گل گؤرک.

- سونرا خبر آلدی: - یاخشی، سن بو داغلارا، درہ لرنہ سس - کوی سالمیسان! دئییشہ جه یک!

عاشیق شمشیر بیلیردی کی، او، آذربایجانین شعر آغ ساققالی ایله قنشر – قنشره دایانمیش دیر. البتّه، اونون دا دؤش – دؤشه گلمک حوسی واردی. اؤره یی سؤزله دولو ایدی، لاکین ... لاکین ... عاشیق شمشیر چوخ تواضع کارلیق لا صحبتین سمتی نی دؤنده ردی، اوزونو صمد و ورغونا توتوب قوناق پرورلیکله دئدی:

- محترم شاعیر، سیز بیزیم یئرلره خوش گلیب، صفا گتیریب سینیز، سندن اؤیره نمک همیشه بیزیم بور جوموز دو ...

ایکی صنتکار یان – یاناشی اوتوردو، و ورغون شمشیره عاشیق پوئزیاسیندان، موسیقی سیندن چوخلو سوال لار وئردی، لاپ آخیردا ایسه اوندان بیر – ایکی هاوا اوخوماغی خواهیش ائله دی، عاشیق شمشیر خالق شاعیریمزین سؤزونو یئره سالمادی: تئللی سازی سینه سینه باسیب، خوش آوازلا بیر نئچه هاوا اوخودو.

سونرا «صمدو ورغون» آباغا قالخیب عاشیغا اؤز منت دارلیغینی بیلدیردی، اونو حرارتله باغرینا باسدی:

- چوخ ساغ اول، آی شمشیر کیشی! – دئدی، – آی سنی چوخ یاشایاسان! حلال اولسون سنه! ایندی بیلدیم کی، بؤیوک علسگرین توکنمه ز ارثی یاشاپیر، آما چوخ تأسف کی، بیز هله ایندی یه کیمی سنی گؤرمه میشیک ...

صمدو ورغون درین فیکره دالدی، خلوت بیر گوشه یه چکیلدی، سونرادا بوش «کازینک» قوطوسونو منه طرف اوزادیب دئدی:

- آیه، وئردی ائف: اوخو گۆرک نئجه چیخیب؟ من «کازبئک» قوطوسونون ایچینده یازیلیمیش دۆرد بنددن عبارت قوشمانی برکدن اوخوماغا باشلادیم،»

بوندان سونرا وئردی یئف اۆز مقاله سینده صمد و ورغونون «منی» ردیفلی قوشماسیندان ایکی بند وئیر، سونرا داوام ائدیرکی، من شعری اوخویوب قورتاران کیمی صمد و ورغون شمشیره مراجعتله دئدی: - آی عاشیق، بیر تئلی سازی گۆتور، بوقوشمانی سازلا اوخو گۆروم نئجه سسله نیر.

بورادا وئردی یئف قید ائدیرکی، عاشیق شمشیر گوجلوی یادداشا و گۆزل حافیظه یه مالیک ایدی. او، صمدین قوشماسینی آوازلا ازبر سؤیله دی. همین شعری بیرجه اوخونوشلا یاددا ساخلامیش دی. سونرا جاواب اولاراق بئش بنددن عبارت «سنی» ردیفلی قوشماسینا سینه- دن سؤیله دی. اوندا صمد و ورغون سئوینیپ الینی گور ساچلارینا چکدی:

- آیه، - دئدی و گولدو، - بو لاپ منیم شعریمندن ده قووتلی چیخدی- کی ...

بورادا بعضی جهت لری قید ائتمک ایسته ییریک. عاشیق شمشیر خاطیره لرینده گۆستیر کی، صمد و ورغونو ایلک دفعه گۆرنده اونا مراجعتله «خوش گلیب» ردیفلی قوشمانی سؤیله میشدیر. صمد و ورغون ایسه اوراداجا «خبر آل منی» ردیفلی قوشمانی یاز- میشدیر. هر ایکی صنعتکارین ایلک گۆروشونون شاهیدی اولان س، وئردی یئف ایسه عاشیق شمشیرین «خوش گلیب» ردیفلی قوشماسی

بارەدە ھىچ نە دئمىر، اونون يازدىغىنا گۆرە، ص. وورغون و عاشىق شمشىر اپلىك گۆرۈش لىرى زامانى دئىيش مىش لىر. بىلەكى، شاعىر عاشىغا مراحىعت لى «دئىيشە جەيىك» دئمىش و «كازىبك» قوطوسونون آغ يىرىندە «منى» ردىفلى قوشماسىنى يازىب ساز ھاواسىنىن مىشا يىنى ايله اوخوتموشدور. بوندان سونرا عاشىق شمشىردە سىنەدن بىر قوشما دئمىش دىر. گۆرۈندۈيو كىمى، بورادا ايكى صنتكار آراسىندا سوزون حقىقتى معناسىندا دئىيشمە اولموشدور.

بىر جەتەدە ماراقلى دىر، صمد و ورغون اۆز قوشماسىنى دۆرد بىندە دئمىش دىر. آتجاق عاشىق پوئزىياسىنىن عنىنەلرە گۆرە بىندلر تىك اولمالى اىدى. بو مسئلە عاشىق شمشىرىن نظرىندن قاچمىر. او، شىرىن تائىرىندن ياخا قورتارا بىلمىر مىش كىمى، صمدىن ھمىن شىرىنە اۆز دىلىندن بىر بىندەدە علاوہ اولونماسىنى خواهىش ائدىر. شاعىر ائىل صنتكارى نىن سۆزونو يىرە سالىمىر، اونونلا راضى لاشىر.

گلمىش گزمە يە سىزىن داغلارى

باخىم يايلاق لارا دويونجا بارى

بو يىرە شاعىرىن دوشدو گذارى

گۆزل قارشى لادى خوش اقبال منى

ھمىن آخشام كلبە جردە بويوك شاعىرىن زحمت كىش لىرلە گوروشو تىشكىل ائدىلىر؛ آرتىق دئىيشمە نىن سوراغى اىلدىرىم سرعت ايله يايلىر. جاماعات خواهىش ائدىركى، عاشىق ھم وورغونون، ھمدە اۆزونون سۆزلىرىنى سازلا اوخوسون.

عاشیق شمشیر خاطر لاییر: «صمد سوال ائدیجی بیر نظرله اوزومه باخدی، ائله بیل او مندن سوروشوردوکی، اوخویا بیلجه ییم، یا یوخ، من اشاره ائله دیم کی، ایشینده اول، صمدین سؤزلرینی کی عاشیق در حال توتمادی، او نه عاشیق دیر، هر ایکی شعر ایزبردن اوخودوم.»

صمد و ورغونون یولو هانسی ائله، اوبایا دوشهردی عاشیق لار او ساعات مختلف یئرلردن شاعیرین گؤروشونه توپلاشاردی لار. «... بیز هر آخسام اوستو ایستی سو ساناتور یاسینین بزه کی خالی لارلا اؤزتولن ایوانیندا صمد و ورغونون گؤروشونه گلن عاشیق لارین نئجه دؤوران سوردوک- لرینین شاهیدی اولوردوق، خالق داستان لاریندان ایفا اولونان عاشیق صحنه لری بیزیم هر بیر میزه توکنمه ز دؤوق وئیردی، بیز صمد اوز توتوردوق، او اؤزوده ساز چالیر، سوز قوشور، اوخویوردو ... خالق شاعیری، خالقین بؤیوک استناد گاهی خالق یارادیجی لیغی نین توکنمه ر خزینه اولدوغونو درین ایناملا سؤیله ییر، بوراداکي مشاهده لرین دن بئله دانیشیردی^۱»

بورادا روس سووئت یازیچی سی یوری لیبندینسکی نین «شاعیر آتا یوردوندا» آدلی یازی سیندان دانیشماغا احتیاج دیوروق، وخت ایله ی، لیبندینسکی باکی یا گلنده رایون لاردان بیرینه گئتمه ک آرزوسوندا اولدوغونو بیلدیریب، «گئده ک، چوخدان من قازاغی گؤرمه میشم، اورا آخی منیم دوغما یوردوم دور» - بو سؤزلری صمد و ورغون دئییب، خالق یازیچی مهدی حسین ده بو سفرین اشتراکچی سی اولوب، هر اوچ صنتکار قازاخدا مهدی حسینین قوهوملاری گیلده قالیبلار، مؤلف بورادا

^۱ سلیمان رحیموف. «خالق شاعیری». باخ: قالا جاقدیر دونیادا، صفحه ۲۱.

صمد و ورغون و فالق يارادىبى ليغى

صمد و ورغون قارشى لانماسى، دوغما آداملارلا گۇرۇشو بارەدە ماراقلى
ئېيزودلار دانىشىر، سونرا سۇزۈنە داوام ئىدەرەك يازىر: «اوتاغا قىرمىزى
اوزلو، ايرى بورونلو بىر قوجا گىردى، او، بوتون قازاخ عاشىق لارىنىن
باشچىسى ايدى، گىرن كىمى قول لارىنى آچىب صمدى قوجاق لادى،
اونلار اوپوشدولر، صمد گولر اوزونو منە توتوب دئدى:

- ايلك دفعەسازى منىم اليمە وئرن بو اولوب، اوندان منىم اليم قورخودان
تير - تير اسىردى،

صمد عاشىق دان اۋز اوستاليجىنى گۇسترمەسىنى خواھىش ائتدى،
قوجا دئدى:

- سىن شرفىنە بو آخشام اوكى وار چالېب - اوخوياجاغىق، عاشىق
دوستوم گلن كىمى باشلاياجاغىق ...

نھايت، جاوان عاشىق گلدى؛ او، قارا باغلى، چئويك بىر اوغلاندى ...
قوجا عاشىق گۇستەرەك علاوہ ائتدى:

- اوستادىمىن سۇزوندىن چىخا بىلمەدېم، گلدېمكى، بىزىم حرمتلى
قوناق لار اوچون باجاردىغىم قدر چالېب چاغىرىم،

من ماھنى نىن سۇزلرىنى باشا دوشموردوم، لاكىن گوزومو اونون
اوزوندن چكە بىلمىردىم، او، گاه جەتەلە، گاه مەربان چىسىنا، گاهەدا
غرورلا گولومسە يىردى؛ من اونون اوزوندە كى گولوشە، سىمىلر اوزە-
رىندە اوينايان بارماقلارىنا باقدىقجا خىالىمدا مرد ايگىدلر، قەرمانلار
جانلاندى.

- او ايندى نە اوخويور؟ - دئە سورۇشودوم.

مهدى دئدىكى، او، دؤيوش مئيدانيندا ووروشان اوغول لاردان، -حرى خسته خانادا ياتان يارالى بير عسگردن، او عسگرين صمدين وطن حاققيندا شعرينى اوخوماسيندان دانيشير.

سازلار ديل لندى ... سونرا موسيقي يه عاشيق لاريندا سسى قاريشدى. قوجا - نازيك، زيل سسله، جاوان - طراوتلى، دولغون سسله اوخويوردو.

مهدى ائله او ساعات اونلارين سؤزونو منه ترجمه ائتدى؛ بو، نصيحت آميز شعر ايدى. عاشيق لارين اؤز دىلى ايله دئسهك «اوستادنامه» ايدى. قوجا بيرينجى بندى سؤيله يه نه كيمي جاوان عاشيق سيم لرى سس لنديرير، فيكرينده ايكينجى بندى حاضيرلايىردى. سونرا نؤوبه سى گلنده فوق العاده بير سربست ليكله يالنيز موسيقي نى دئ كپيل، اول كى بندين وزن و آهنگى نى ده داوام ائتديريردى. جاوان اوخوياندا قوجا اونون آغزىندان چيخان هر سؤزو آلير، اونو دقت له ايز له ييردى. قولاق آسان لارين آرابير حيرت و مفتونيت له سؤيله ديكلى سؤزلر، «په په» له باشلاريني ترپتمه لرى گؤستريردى كى، عاشيق لار ياخشى اوخويورلار.

بيردن ... اوتاقدا قوجا عاشيغين كدهرلى سسى ائشيدىلدى. مهدى اونون اوخودوغو ماهنى نين سؤزلرينى ترجمه ائتدى. مضمونو تخميناً بئله - ايدى:

«بير گون گله جك، هر شئى كئچيب گئده جك - شهرت ده، محبت ده، ماهنى دا. بو گون بونلارين هاميسى سنده وار، اى انسان، بونا سئوين! ...»

قوجا عاشیق نازیک، تیتره ک سسله اوخووردور، ائله بیل کی، قدیم چؤل لر اؤز حکمت لی نغمه سینی سؤیله بیردی.

صمد باشینی ائندیردی و ندهنسه ساغ الینه باخدی. بو، سنتکار بیر انسانین الی ایدی. کیم بیلیر، اونون فیکریندن نه کئچمیشدی؟ هامی قوجا عاشیغا ماراقلا قولاق آسیردی. اونون اوزونده مهربانلیق، فرح، سئوینج، آغ ساچلی قوجانین اوزونده ایسه طنطنه لی بیر ایفاده واردی. صمد سانکی اؤزونو اونوداراق گاه قوجا، گاهدا جاوان عاشیغا، بعضاًده منه باخیردی. من باشیمی ممنونیت له ترپه دیردیم؛ او بوندان راضی قالیردی. گؤروردوکی، عاشیق لارین سازیندا، نغمه سینده اولان گوزل لی - یی من ده حبس ائدیرم. بیردن او، منه ساری اه کپ یله رک دئدی.

- پوشکین بونو گؤرسهیدی! ...

او، نظامی، فضولی، واقیف، صابیرین آدینی چکه بیلهردی. صمد و ورغون «یئوگئنی او نئگین» ی اؤز آنا دیلینه ترجمه ائتمیش دی - بو، منیم یادیمادوشدو. گؤر اونون قلبی روس خالق نیین داهی شاعیرینه نه قدر یاخین ایدی کی، بئله بیر آندا اونو خاطیرلا ییردی.

سازلار سوسدو. بیز پوئزیا یوخوسوندان آک یلیدیق. عاشیق لارا چای گتیردیله^۱...

صمد و ورغون عاشیق سنتین، سازین و ورغونو اولدوغو کیمی عاشیق - لاردا داغ ووقارلی شاعیری سئویر، آدینی دیل لریندن سالمیر، ائلهده، اؤبادا، مجلس لرده اوندان صحبت آچیر، شعرلرینی اوخویر، حاققیندا روایت لر دوزه لیدی سؤیله ییردیله. باشقا سؤزله، بؤیوک سنتکارین

^۱ باخ: قالا جاق دیر دونیادا، صفحه ۹۷ - ۹۶.

خاطيره سيني ابدى لشديرمك، اونا كۆنول لرده ابدى هيكل قويماق اوچون داستان ياراديرديلار: ائلينه، وطنينه، انسان ليغا، گله جه يه، مبارزه يه و غلبه يه و ورغون شاعير حاققيندا يئنى بير داستان «صمد و ورغون داستاني».

بيز صمد و ورغون شعري نين آهنگي، آخيجي ليغي، صميمي لي يى و خصوصيت لرى اوزه رينده زامان - زامان دوشونور و بوتون بونلارين محض عاشيق صنتينين اولماز عنعنه لرى ايله باغلى ليغي قناعتى نه گليريك. چوخ زامان فيكيرله شيرسن كى، نه اوچون عاشيق شعري بو قدر اوره يه ياتان، موسيقى و آخيجى دير. اونا ياددا ساخلاماق دا چتين دئييل دير. بوتون بونلار بيزجه، خالق دىلى نين زنگين ليكلرين دن، اونون ييفاده و عباره لرinden ائل صنتكارلارينين سراسست شكيلده، يئرلى يئرینده استفاده ائتمك باجارىغى ايله علاقه داردير. قوربانى دن ده ده شمشيره دك چوخلو ائل صنتكارلاريميزين زنگين ادبى ارثى بئله دئمه - يه اساس وئرير.

بعضاً صنتكار ائل ياراديجى ليغى نين آيرى - آيرى نمونه لرى گؤتوروب اثرينده يا اولدوغو كيمي، يا خود دا خیردا ده ييشيک ليک لرله استفاده ائدير. بئله ليک له اؤز فيکير و دوشونجه لرینی اوخوجويا داها ياخشى چاتدیرماغا نايل اولور. آنجاق ائله صنتكارلاردا وار كى، ياراديجى ليغيندا خالق صنتينين هم ده دا خيلى فورما و معنا چالارلاريندان، اونون بعضاً گؤزه گؤرونمه ين خصوصيت لریندن استفاده ائدير. بونلارى دويماق فولکلورون اينجه ليک لرینه بلد اولمايان آراشدیريجى يا البته، چتين گلر - نئجه كى اوزى يير دونيا شهرت لی ياراديجی ليغیندا هانسی

آذربایجان ماهنی سینین، ملود یاسینین ایشله ندی کینی ایلک باخیشدا دئمه ک چتین دیر. بونون اوچون تدقیقات چی هم آذربایجان خالق موسیقی سینی، هم ده اوز یی کیر یارادیجی لیغینی بوتون اینجه لیک- لرینه قدر بیلمه لی دیر. او. حاجی به ی اوفون یارادیجی لیغینی خالق موسیقی سیندن آیری تصوّر ائتمک اولارمی؟ البته، یوخ! الله جه ده صمد و ورغون یارادیجی لیغینی شاعیرین اثرلرینه خالق شعر ی فورمالارین- دان (بیایاتی، قوشما، گرایلی وس.) گئنیش شکیلده استفاده اولونوب؛ مؤلف بعضاً اؤزو یاراتدیغی افسانه و روایتلری اثرلرینه سالی رکی، اونلاری دا فولکلور نمونه لریندن آ کیرماق چتین اولور. صمد و ورغونون بوتون یارادیجی لیغیندا گؤزه گؤرونمه ز عنعنه لرده حاکیم دیر. اونلاری آختاریب تاپماق، اوزه چیخارماق اوچون دقت له ایشله مک، شاعیرین ادبی ارثی اوزوه ینده جیددی تدقیقات آپارماق لازیم دیر.

فصل 3

ماهنی قانادلاریندا

ماهنی خالقین حیسن و هیجانلاری ایله علاقه دار یارانیر، اونون معنوی احتیاجیندان دوغوب انکشاف ائدیر. ماهنی لارین ایلك یارادیجی سی خالق دیر. ابتدائی اجماع دؤورون دن زمانه میزه قده او، خالقین یول یولداشی اولموشدور. ائل ادبیاتینین لیریك ژانرلاری ایچری سینده ماهنی لارین خصوصی یئری و موقعی واردیر. اونلار عصرلر بوی خالقین هر جور حیسن لرینی ایفاده ائتمیش دیر: شنلیک، شادلیق، فرح، سئوگی، محبت، کدر، غصه، غریب لیک، نیفرت و س. ماهنی لار همده خالق مراسیم و شنلیک لرینی مشایعت ائتمیشدیر. اونلاردا خالقین اجتماعی - سوسیال مسئله لره، تاریخی حادیشه لره مناسبتی ده اؤز بدیعی انعکاسی نی تاپمیشدیر.

فولکلور نمونه لری بوتون دؤورلرده خالق صنعتکارلارینین دقت مرکزینده اولموشدور. اونلار اؤز یارادیجی لیک ایده آل لاری باخمیندان بو توکنمهز معنوی خزینه دن لازیم اولان اینجی لری گؤتوروب اثرلرینده استفاده ائتمیش، یا خود یئنی دن ایشله ییب، جیلا لاییب خالقا قایتارمیشلار. بئله صنعتکارلار سیراسیندا صمد و ورغونون خصوصی یئری واردیر.

صمد و ورغون فولکلورون باشقا ژانرلاری کیمی، خالق ماهنی لارینادا یاخین دان بلد اولموشدور. اونون حافظه سینده مختلف مضمون لو و مختلف بیچیم لی ماهنی لار اؤزونه یئر تاپمیش دیر. شاعیر بو ماهنی- لاردان اثرلرینده یئری گلدیکجه استفاده ائتمیش دیر. استفاده نین یولو و اصول لاری مختلف همده اوریژینال دیربو و یا دیگر اثرینده خالق روحونو، معنویاتینی، معیشتینی داها آیدکن، تأثیرلی وئرمک اوچون شاعیر مطلق اورایا خالق ماهنی سی، افسانه، آفوریزم، بیاتی و سایره داخل ائدردی. خالق یازچی سی علی ولی یف یازیر:

«صمد و ورغون گونده لیک مطبوعاتدا فعال چالیشان، صنتی نین یوکسک لی یی نه خصوصی فیکیر وئرن، زامانین نبضی نی توتوب بیر سیرا اجتماعی موتیولری اوستالیق لار تصویر و ترنم ائله یین شاعیرلردن- دیر. صمد و ورغون خالق ادبیاتینی اوره کدن سئویر، خوشونا گلن ماهنی لاری، بایاتیلاری بلوک نوتونا یازیردی.

«واقیف» اثری اوزه رینده ایشله دی یی واختدا، ماشینا، مینیب گزمه یه چیخمیشدیق، کئفی کؤک ایدی. بیردن منه اوز توتدو:

- بیلیرسن ایندی نه اولما؟

من جاواب وئرمه ییب آشاغیداکی بندی سؤیله دیم:

یاز اولما، دوؤغا اولما

یارپیزی یان

یای اولما، سرین سولار

سال بوزونان.

پاییز اول، پندیر - چۆرک

قاریزی نان

قیش اول، ایستی اوتاق

بیر قازی نان.

او، ماشینی ساخلایب دئدیک لریمی یازدی، گوله - گوله دئدی:

- لهلهشین بو پارچانی سالاجاق پیئسه¹،»

خالق آراسیندا دولاشان بو ماهنی سونرالار شاعیره کورد موسی

کیمی بیر صورتین ظارافات چیل طبیعتی نی آچماق، داخیلی عالمی نین

جیزگی لرینی چکمکده لازیم اولموشدور.

شاعیرین درام لاریندا قهرمان لیق داستان لارینا مخصوص شیرین لیک

آخیجی لیک، نیکبین لیک، رومانتیکار واردیر. خالقیمیزین قلبیندن

قوپوب گلن ماهنی لار، حیکمتملی سۆزلر بو اثرلرین بدیعی تأثیر قووه-

سینی داهادا آرتیرمیشدیر.

پنجره دن داش گلیر

خومار گۆزدن یاش گلیر

سنی منه وئرسه لر

آلاها دا خوش گلیر.

آی بری باخ، بری باخ

آی بری باخ، بری باخ.

¹ علی ولیف. «اونودولماز صمد». باخ: قالا جاقدر دونیادا صفحه ۲۱۵ - ۲۱۴.

پنجره نين ميل لرى
آچىب قيزيل گول لرى
اوغلانى يولدان ائيله ر
قيزين شيرين ديل لرى
آى برى باخ، برى باخ
آى برى باخ، برى باخ.

صمد و ورغون اثر لرى اوچون خصوصى باياتى لار و ماهنى لار
ياراديردى. «واقيف» دراميندا گولنارين، گورجو قيزى تامارانين دىلى
وئريلى ماهنى لار دئدى كېمىزه ميثال دير؛ اونلارى ائل ماهنى لارين دان
سئچمك غيرى - ممكن دور. گورجو قيزى تامارانين حزين شرقى سينه
قولاق آساق:

آيرى دوشدو طرلان كؤنلوم ،
اؤز مهربان يوواسيندان.
گؤى اوزونون دورنالارى ،
دى كېن، وطن هاواسيندان.

بىر دوستاغام قولوم باغلى ،
بىر غرييم سينه م داغلى ،
بىر خسته يم غم اوتاغلى ،
اوره ييمىن ياراسيندان.

كولك اسەر، گول بوكولەر ،
كۇنول يانار، جان سۇكولەر ،
گئجە – گوندوز باش تۇكولەر ،
گۇزلريمين قاراسيندان .

«صمد وورغون» پيئىس لىرىنى، پوئىمالارىنى بو و يا ديگر موسيقى پارچاسىنى، مئلودىيانى زمزمە ئىدە – ئىدە يازاردى. شاعىرىن قارداشى مەدى خان و كىل اوف بو بارەدە ئىيىردى: «صمدوورغون «واقىف» پيئىسىنىن آىرى – آىرى مىصراع لارى و شعر پارچالارىنى عاشىق ھاوالارى اوستونىدە ازىردن اوخويا – اوخويا تاماملایىردى. «اوخوجولارا معلوم دوركى، ج. جبارلى دا بو و يا ديگر اثرىنى يازمادان اۆل اونون لئىتموتىوى كىمى مئلودىيا تاپار، سونرا دا ھىمىن مئلودىيا اوغون سۇزلر قوشار، گونلرلە زمزمە ئىدە – ئىدە درام اثرلىرىنى دونىايا گىتەرەردى. بورادا ايكي بويوك صنتكارىن ماھنى عالمى آراسىندا كى ياخىن لىق بىزى حئىران ائتمە يە بىلمەز.

صمد وورغونون بوتون پوئىياسىندا بىر موسيقى لىلىك، آھنگ، رىتم، مئلودىكلىك واردير. شاعىر خصوصى لە صىرف لىرىك و ائىپىكلىرىك پىلان دا يازدىغى اثرلرلە بونا خصوصى اھمىت وئرمىشى دىر. بئىلە چىخماسىن كى، شاعىر شعرلىرىنى يازاندا اۆل جەدن فىكىرلش مىش، اونلارنىن آھنگ و موسيقى لىلى يىنە دقت يئتىرمىشىدیر. خىر، صمد وورغون شعر اوچون دونىايا گلەن اصل استعداد دىر. شعر اونون سىنە- سىندىن بلور چشمە سىندىن آخان سو كىمى سوزولوب گلىردى. عاشىق پوئىياسى اوسلوبوندا، ماھنى فورماسىندا اولان شعرلىرى شاعىر و بستە-

كار استعدادىنى اۋرونە عضوى صورتە بىرلەشتىرىپ بىر سنتكار قلمى نىن محصولى دىر. چوخ ماراقلى دىركى، بو شعرلەردە عاشىق شعرلى كىمى تىز ياددا قالير، حافىظە يە حكا اولونور. بۇيوك بىستە كارىمىز اوزئىير حاجى بى اوف دئىيردى: «من پوئزىيانى موسيقى سىز تصور ائەدە بىلمىرم، بو معنادا صمدىن شعرلى عوض سىزدىر.» گلەن ائەلە بۇيوك بىستە كارىن اۋزونون بدىعى يارادىجى ليغىنا مراحىعت ائەدەك: گۈرەسن نە اوچون او. حاجى بى اوفون او پئىرئ تالارىنداكى ماھنى لار، خصوصى لە اۋزونون قوشدوغى ماھنى لار بئەلە تىز ياددا قالير؟ بىز جە اونا گۈرەكى، او. حاجى بى اوف بىستە كار و شاعىر كىمى حركت ائتمىشدىر. بلكەدە سۆزلەردن اۋل ماھنى نىن موسيقى حاققىندا دوشونموشدور.

بورادا صمد وورغونون مشهور «آذربايجان» شعرىنى دە خاطر لاتماق يئىرىنە دوشەردى. بو شعر اولدوقچا گۈزل، آخىجى، جذب ائدىجى موسيقى لى، ائموسىونال بىر دىل لە يازىلمىشدىر. محض شاعىر و بىستە-كار صمدىن استعدادىنى بورادا اۋز آيدىكەن ليغى ايلە پارلامىشدىر. شعرىن دىل لار ازبىرى اۋلماسى اونون فورما و مضمون گۈزل لى يى ايلە باغلى دىر. شعرەدە كى رىتم، آواز، وزن اويناقلىغى، موسيقى لى لىك وس، اونون ماھنى يا چئور يلمە سىنە سبب اولموشدور.

بورادا بىر مسئلە حاققىندا دانىشماغى دە لازىم بىلىرىك. 1919 – جو ايلەدە باكىدا بىر «ماھنى لار» كىتابى چاپ اولونموشدور. بىزە گۈرە، بورادا خالق شعرلى دە وار، خالق شعرى اوسلوبوندا نئجە دئىەرلەر، معىن مؤلفلرىن اۋزلىرى نىن يازدىغى اثرلەردە، البتە، مقصدىمىز عمومىت لە، كىتاب حاققىندا گئىش دانىشماق دئىيل، اونو قىد ائتمە يى لازىم

بیلیریک کی، کیتابین نشری آذربایجان دموکراتیک رئیسوبلیکاسی نین موجود دؤوره تصادف ائدیر. «ماهنی لار» گؤستریرکی، خالقین حیاتیندا باش وئرن تَبَدُّلات اونون معنویاتیندا نئجه ده سرعت له ایزلر بوراخیب، شیفاهی یارادیجی لیغیندا اؤز بدیعی عکسینی تاپیر. آزادلیغین طعمی نی دادان خالق ماهنی لار، شعرلر واسیطه سیله اؤز سئوینجی نی بروزه وئیردی. بو شعرلر ده اجتماعی مضمون، وطن پرورلیک، میلی روح، اوینیش، ائل غیرتی چکمک وس. حیس لر گوجلودور. فورماسی دا خالق شعر ی فورماسیندا دیر: گرایلی، قوشما، دی ۛ یشمه؛ دیلی آیدین، ساده، آخچی دیر. کیتابدا اولان بوتون ماهنی لاری عمومی بیر روح لشدیریر: وطنه، ائله، دوغما یوردا، آنا دیلیینه محبت.

سؤیله دی ۛ یم آذربایجان دیلی دیر،
بو چالدیغیم ائل سازینین تئلی دیر،
من درد ی ۛ یم وطنی مین گولودور،
گره ک سسی اوره ک لری اوینادا.

... بوندان بئله تازا یول لار آچیلار،
او یول لاردا الوان چیچک ساچیلار،
اؤز گه شیوه، اؤز گه سؤزدن قاچیلار،
داها بیرده بیز اویماریق هر یادا.
کیتابدا دموکراتیک آذربایجان جمهوریتی نین غلبه سیندن وجده گله -
ن ائل صنعتکارلاری نین احوالی - روحیه سی حیس آندیلمه کده دیر:

چىلپاق قالىب يئنە يازىق فەلەلر
اەينىنە تاخماغا كتان دا يوخدور
نە يورغان وار، نە دۆشك وار، نە ياستىق
آلتىنا سالماغا كۆوشن دە يوخدور
بو شعرلە دە ج، جبارلى نىن «اۆلكن» شعرى نىن روحو دويولماقدادير.
همىن كىتابدا گرايلى اوستونده «آذربايجان» رديفالى بير شعر دە واردير.
اونو آشاغيدا وئيرىك:
داغلارلى نىن باشى قارلى
سىنەسى ياشىل اورمانلى
درەلرى شيرىن نارلى
آذربايجان، آذربايجان،
دونيا گۆزلو بولاقلارين،
چتيركىمى يايلاقلارين،
گئنىش – گئنىش اويلاقلارين،
آذربايجان، آذربايجان،
ايلخين دا آتىن كيشنەشير،
ناخيردا بوغان گولەشير،
سورونده امليكمەلەشير،
آذربايجان، آذربايجان.

اىپك، پامبىق، يونون چوخدور،
آرپا، بوغدا، دوگون چوخدور،
هر شئيىن وار، نه يىن يوخدور،
آذربايجان، آذربايجان.

صحرا لارين سونبول لودور،
ايل مدام اوستون گول لودور،
باغچا لارين بولبول لودور،
آذربايجان، آذربايجان.

اورمانيندا مارال بۇيورور،
چۇل لرينده جئيران اوركور،
گۇل لرينده قازلار اوزور،
آذربايجان، آذربايجان.

يئر اوزونده يوخدور تايين،
گور - گور آخان سنين چايين،
بۇل وئريب دير فلک پايين،
آذربايجان، آذربايجان.

لاچنین وار، طرلانین وار،
چوخلو شیرین، قاپلانین وار،
قورخان یوخدور دوشمنین وار،
آذربایجان، آذربایجان.

سوال اوْلونور: همین ماهنی ایله صمد و ورغون تانیش ایدی می؟ بونا
جاواب وئرمک چتین دیر. بیزجه، صمد و ورغون کیتابی گؤره بیلمه زدی،
آنجاق شیفاهی شکیلده شعرین بعضی بندلرینی ائشیده بیلهردی.
ماهنی ایله صمد و ورغون شعرنین اوخشارلیغی حاققیندا نه دئمه ک
اولار؟! اساس، ظاهیری اوخشارلیق هر ایکی شعرده «آذربایجان،
آذربایجان» ردیفلری نین تکراری دیر. صمد و ورغون دا بو، بعضی
بندلرده دیر. ماهنی دا ایسه دوققوز بندین دوققوزونون دا دؤردونجو
ميصراع سی همین ردیفدن عبارت دیر. هر ایکی شعرلرده ظاهیراً
اوخشار اولان آشاغیداکی ميصراع لار واردیر:

ماهنی دا: دورنا گؤزلو بولاق لارین،
شعرده: دورنا گؤزلو بولاق لاردان.
ماهنی دا: داغلارینین باشی قارلی،
شعرده: داغلاری نین باشی قاردیر.

اونودا دئیه ک کی، بو ایفاده لر خالق دیلیندن گؤتورولموشدور. دئمه لی،
اونلاری شاعیر ماهنی دان خبرسیزده ایشله ده بیلردی. فورما جهت دن
باشقا اوخشار ميصراع لار یوخدور. آنجاق هر ایکی شعرین غایه سی
بیردیر:

صمد وورغون و فالق یارادیبی لیغی

آذربایجان، وطنی وصف ائتمک، اونون باشی قارلی داغلارینی، قدرتدن یارانان طبیعی گؤزل لیکلرینی، باغ – باغاتینی، زنگین ثروت-لرینی ترتم ائتمک. ماهنی دا بوتون بونلار ص. وورغون شعرینه نسبتاً بسیط تصویر اولونور؛ همده ماهنی دا پوئتیک قصورلار واردیر. ضعیفبند و میصرعلاردا چوخودور. آنجاق صمد وورغون «آذربایجان» ی دوغما وطنی میزین شانی نه قدرتلی بیر شاعیرین اوخودوغو همین دیر. شعرده ماهنی دان فرقلی اولاراق، هر بند بئش میصرع دان عبارت دیر. هر ایکی شعرین میصرع لارین دا هجالارین سای 8 – دیر، یعنی گرایلی دا اولدوغو کیمی دیر. آنجاق قافیه دوزومو آراسیندا فرق واردیر. صمد وورغونون شعر ی اؤزونه مخصوص قافیه دوزومو ایله شئچیلیر:

من بیر اوشاق، سن بیر آنا،

اودورکی، باغلی یام سانا،

هانکی سمته، هانکی یانا،

هئی اوچسام دا یووام سن سن؛

ائلیم، گولوم، اوبام سن سن .

صمد وورغون «آذربایجان» ی 23 بند دیر. خالق دیلیندن، خالق ماهنی لاریندان گلن و شاعیر طرفیندن بؤیوک اوستالیق لا جیلانلیب ایشلهنن سؤز و ایفاده لر میصرع لاری بزه کیر. شعرین هر بندین ده بؤیوک – بؤیوک فیکیر و حیسلر ایفاده اولونور. یازیچی مهدی حسین دئییر:

«وطنی نین ترنموندن صحبت گئندن ده، دیل لر ازبری اولان
 «آذربایجان» شعر ی یادا دوشور، بو، آذربایجان حاققیندا آن گؤزل بیر
 ماهنی دیر، صمد وورغونون ادبی یارادیجی لیغی حاققیندا دانیشان زامان
 انسان بو شعر ی ائیقراف گتیرمک ایسته ییر، بودا سون درجه قانونی -
 دیر، بئله شعرلر میلیون لارین اوره گیندن خبر وئردی بی اوچون ده
 انسانین اوره گینه ابدی حک اولونور، نه قدر بؤیوک بیر صمیمیت، نجه -
 ده معنالی بیر ساده لیک؟ ائله بیل بو، شاعیر طرفیندن یارادیلیمیش،
 یازیلیمیش بیر اثر دئییل خالقین اؤزو طرفیندن قوشولموش بایاتی -
 لاردیر:

هئی باخیرام بو دوزلره،

آلا گؤزلو گوندوزلره،

قارا خاللی آغ اوزلره،

کؤنول ایستهر شعر یازا،

گنج لشیرم، یازا یازا ...

بلی، بو، ماهنی دیر - همده ساده و طبیعی بیر ماهنی، لاکین بو
 ساده لیک ده، بو طبیعی لیک ده هر شاعیره قیسمت اولمور، بونون اوچون
 گور چشمه لری خاطیرلادان ساده و بلور شاعیر استعدادی لازیم دیر.
 ایلك باخیشدا بیزه ائله گلیرکی، بو سؤزلری دئمک ده، یازماق دا چوخ
 آسان دیر، آنجاق یالنیز ایلك باخیشدا، اصل حقیقت ده ایسه بو، مرگب و
 درین حیسلرین محصولو اولان بیر یارادیجی لیق پروسئسین ده یارانا
 بیلهر،»

مشهور سووئت شاعیری پاول آنتوکولسکی نین ص، وورغونا حصر ائتدی بی مقاله سینده چوخ عبرت آمیز سطیرلر وار: «صمد و ورغون اؤزونون بوتون معنوی کؤکی ایله دوغما تورپاغا باغلی دیر، اؤزونون بوتون جوشغون تئمپئرا مئنئی، بوتون گوجلو - قوتلی نغمه کارلیغی و ریتمیک استعدادی ایله او، آذربایجانا مخصوص دور، صمد و ورغون هر شئی دن قاباق، اؤز خالقینی نین اوغلوایدی، اونون ظریف شعری اینتوناسیاسی، پوئزیاسینداکی دهکیشکن و سرت نیطق عمومی موسیقی لی لیک، خالق هاوالاریندا اولدوغو کیمی یومشاق، عینی زاماندا گئندیکجه سرعتله نن ملودیدادا ائله بوندان گلیر.»

اورتا مکتب ایلیرینده صمد و ورغونون درسلی یه دوشهن شعرلرینی فیکیرله شیب اویدور دوغوموز بیز موتیوه سالار و اوخویا - اوخویا گزه - ردیک، «آذربایجان»، «آ کؤهلن آتیم»، «سعادت نغمه سی»، «داغلار»، «گوله - گوله» و سایره. بو شعرلر نهجه ده تئز، آسانلیق لار ازبرله نیر، آختاریب تاپدیغیمیز موسیقی یه دوشوردو، «سعادت نغمه سی» نی معین موسیقی موتیوی اساسیندا شرقی درسینده ایفا اندیردیک:

گونش دن رنگ آلان بیر صاف قانیم وار

منیم ده یوردوم وار، قهرمانیم وار

قیراتین اوستونده اوچور کوراوغلو

خیال دونیاسیندا مین داستانیم وار

بنله ماهنی لار هر جهت دن - هم مضمون، همده اویناق فورماسی ایله قلبی میزی اوخشاکی یردی. «پیونرمارشی»، «کومسومول مارشی»، «سووئت اوردوسو»، «مارش»، «عاشیق قارداشیما» و سایره و سایره نی

گوسترمك اولار. شاعير اؤز همكارلارينا دىل لىر ازبىرى اولان، اوزون عومورلو ماهنى لار يازماغى مصلحت گوروردو. سووت يازىچى لار يىنىن 2 عموم اتفاق قورولتاڭ يىنداكى علاوه معروضه سىنده بو باره ده دانىش- مىشدى. او، آ. بئزىمئىنسكى نىن «گنج قواردى يا»، «ن. آسايئوين «بوديوى مارشى» نى، و لئىدئو كوماچ، م. عىساكووسكى، آ. سوركوف، م. اسوئىلوف و باشقارلار يىن ماهنى لار يىنى مىثال چكىر، يوكسك وطن پرورلىك حىسسى ايله زنگىن ائموسيونال ماهنى لار اوچون متن يازدىق- لارينا گۆره بو سنتكارلار يىن فعالىتى نى تقدير ائدىردى. ص. وورغون سۆزونه داوام ائده رك گۆستىردى كى، «... خالقىمىز حاقلى اولاراق ماهنى ساحه سىنده چالیشان شاعىر لىرىمىز يىن قارشى سىندا بۆيوك طلب لىر قويور.

محاربه دن سونرا كى ايل لرده هله ائله ماهنى لار يارادىلما مىش دىركى، اونلار بىزىم حىاتىمىزدا هر گون باش وئىن قهرمان لىق حىس لىرى نىن حرارتلى ايله بىرلىش سىن و يا خود، مثلاً: «كاتىوشا»، «پولىوشكا» ماهنى لارى كىمى خالق طرفىندن سئوىلسىن، بوندان باشقا، آخىر زامان لاردا لىرىك ماهنى ساحه سىنده بىر نوع شابلون چولوق يارانماغا باشلايىر، بو ماهنى لار يىن هم سۆزلىرىنده، هم ده موسىقى سىنده يك نسق ئىتلار ائشىدىلىر، اونلاردا قىزغىن انسان حىس لىرى يونگول سئنتى مئىتال حىس لىرله عوض ائدىلىر¹.

صمد وورغونون چوخلو شعرىنه موسىقى بىستىلنىش، اونلار دىل لىر ازبىرى اولموشدور: «بىرلىك نغمه سى»، «آلا گۆزلىر»، «قىزىل مسكوا»

¹ ص. وورغون. اثرلىرى، 6 جىلدده، 6 - جى جىلد، ب.، 1972، صفحه 342.

وس، «شفقت باجيسى» شعرى گۆزل، تائيرلى بير ائل ماهنى سينا چئوريليب بوتون جبهه لرى دولاشميش دير، بؤيوك وطن محاربه سيني قيزغين چاغلاريندا مهدي حسين دئيردى: «ان ياخشى موسيقى اثرلر يميز معلوم اولان بندين اثرلر اساسيندا يازيلميش دير، مثلاً: «شفقت باجيسى» خالقين اورهي نه تائير ائدن گۆزل اثر ديركى، بو يول لا ميدانا چيخميش دير،»

«آذربايجان» شعرى بير نچه ائل هاواسى اوستونده آر خا جبهه ده اوخونموش، هم ده قهرمان اوغول لار يميز ين شمالى قفقازدان برلينه ده ك يول يولداشى اولموشدور. محاربه دؤورو قزئت لر ين ده اوخويوروك كى، شمالى قفقازدان يوگسلاوى يا قدر بير الينده تفنگ، بير الينده ساز دؤيوش يولو كئچن عاشيق قارا محمدوف ائل ماهنى لارى، اؤز قوشمالارى ايله بيرليك ده صمدوورغونون «آذربايجان» شعرينى اوخوماقدان دويماميشدير. او، جبهه ده، دؤيوش چولر آراسيندا اپارديغى مجلس لرى «آذربايجان» ماهنى سى ايله تاماملماغى سئويردى.

«كاپيتان آليش مناف افون سياسى ايش اوزره كوماندير معاوينى اولدوغو حيصّه ده عاشيق قارانى تانيمايان بير نفرده اولسون تاپيلماز. دؤيوشچولر يميز دوشمن اوزه ري نه هجوما گئنده، شدّت لى ووروش زامانى، مبارز دؤيوش تاپشيريغى نى موققيّت له يئر نه يئتيريب استراحت ائتديك لرى ساعات لاردا عاشيق قارا هميشه كوراوغلودان، قاقاق نبى دن، شاعير لريميز ين گۆزل وطن پرورليك شعرلر ين دن اوخويور. بوگون عاشيق قارا اؤز ماهنى لار ينى صمدوورغونون «آذربايجان» شعرى له تاماملايير:

اثل بيلير كى، سن منيم سن،
يور دوم، يووام، مسكنيم سن،
دئمك، دوغما وطنيم سن،
آيريلارمى كؤنول جاندان،
آذربايجان، آذربايجان!»

شاعير اؤزو «منه بئله سؤيله ييردى» شعرينده «آذربايجان» ماهنى -
سينين دؤيوش چولر آراسيندا نئجه بؤيوك محبتله ايفا ائدىلمه سينين
شاهيدى اولموشدور. ص. وورغونون شعرلرينده اولان آخيجى ليق، درين
خلقى ليك، صميميت، شيرين ليك اونلارين خالق طرفيندن بوقدر
سئويلمه سينه سبب اولموشدور.

وسئوولود وويئوودينين «پوشكين حاققيندا پوئوست» اينده بئله بير
اڭپيزود وار: «بيرگون غفلتاً خالق ماهنى لارى نين ماهير توپلاييجى سى
كيرئئوسكى گلدى. پوشكين اؤزونون ماهنى لارلا دولو اولان
ميخاييلووسكى دفترينى قوناغا وئردى، داخيلاً بير راحتليق حيس ائتدى
و دئدىكى، بير واخت آكپيرد ائده رسن: هانسى لارى خالق اوخويور و
هانسى لارى من قوشموشام. خالق ماهنى لارى نين بئله بيليجى سى
اولان كيرئئوسكى نه قدهر گؤتور - قوى ائتدى، باش سينديردى،
شاعيرين ماهنى لاريني خالق ماهنى لاريندان سئچه بيلمه دى.» بيزه ائله
گليركى، صمد وورغونون دا عاشيق پوئرياسى اوسلوبوندا يازديغى گرايلى
و قوشمالارينى، پوئما و درام لاريندا وئريلين ماهنى و باياتى لاريني خالق
اثرلريندن سئچمك چتين دير. بو جهتدن «ياديما دوشدو»،
«آذربايجان»، «آلا گؤزلر»، «گوله - گوله»، «داغلار»، «عاشيق

قارداشیما»، «بنووشه»، «جئیران»، «یادا سال منی» وس. شعرلری، کَلّی مقداردا بایاتی لار خصوصی له دقته لاییق دیر. بو ایسه شاعیرین خالق یارادیجی لیغینا، عمومیت له خالق صنتی نه، اونون پوئتیک عالمینه، زنگین و رنگارنگ دیلینه بوتون اینجه لیک لرینه قدر بلد اولماسی ایله باغلی دیر، خالق عادت و عنعنه لرینی، پسیخولوگیاسینی، دوشونجه طرزینی دریندن منیم سه مه سیله علاقه داردیر.

صمد و ورغونون بوتون قوشما و گرایلی لارینی ائل سنت کارلاری مختلف عاشیق هاوالاری اوستونده اوخوورلار. «آذربایجان» شعر، «جئیران» قوشماسی بیر نچه هاوا اوستونده ایفا ائدیلیر، شاعیرین آنادان اولماسینین 70 ایل لی بی مناسبت له قازاخدا عاشیق یارادیجی - لیغی مسابقه سی کئچیریلدی. بورایا آذربایجانین مختلف یئرلریندن عاشیق لار توپلاشمیش دی. حتّی ده ده شمشیرده مجلسین قوناغی اولموشدور. یاریش دان سونرا غالب لر مکافات لاندیریلیمیش لار. عاشیق - لاردان بیر صمد و ورغونون «دانشاق» ردیف لی قوشماسینی «جیلی» هاواسی اوستونده اوخوموشدور. یاریش دا غلبه چالمیش م. جعفروف همین قوشمانی «قهرمانی» هاواسی اوستونده ایفا ائتمیشدیر. ص. و ورغونون «داغلار» گرایلی سینی م. قوربان اوف «دو بی تی» هاواسی اوسته، آ. یونس اوف ایسه «اورتا ساری تئل» هاواسیندا اوخوموشلار.

عاشیق شعر ی موسیقی ایله علاقه داردیر. پروف سوره. ح. طهماسبی بئله بیر ملاحظه سؤیله میشدیر کی، عاشیق یارادیجی لیغیندا نچه هاوا اوخونورسا، او قده رده شعر فورماسی واردیر. دئمه لی، عاشیق پوئزیاسی - نین بوتون شکل لری موسیقی - هاوا ایله باغلی دیر. داستان لاریمیزدا

تحکیه دن سونرا تئز - تئز قوشمالار گلیر، چونکی عاشیق هوس له دانیشیغی ده ییشدیریر، موسیقی - مئلودیا آخارینا سالیب آپاریر، بونو او، بوتون داستان بویو ائدیر، بیزه بئله گلیرکی، صمد و ورغون ائپیک - لیریک سبکی لی شعرلرینده خالق یارادیجی لیغی نین همین عنعنه سینه صادیق قالیر. شاعیر شعرلری نین بیرینده دئییرکی، اوخوجو، بورادا شعرین وزنی نی ده یشمک لازیم دیر، دئمه لی، بؤیوک شاعیر بونو قصداً، بیلرک دن ائدیر شعرلر ده، پوئمالاردا، شاعیر تصویرلرینی ده- ییشدیریب موسیقی آخارینا سالیب، بو ایسه احتیاج دان، شعرین داخیلی طلباتیندان، تصویر اولونان حادثه لرین، احوالات لارین اؤزونون معنا و مضمونوندان ایره لی گلیر. گرایلی دا، قوشمادا موسیقی ایله باغلی دیر، هئجالارین سؤزلرین دوزلوشو ائله دیرکی، اونلار موسیقی اوستونده گئتمه لی دیر؛ بئله اولماسا او، قوشما، یا خود گرایلی اولماز، معلوم دور کی، عاشیق لار شعرده کی سؤزلری مختلف هاوا چالارلارینا اویغون قوشورلار. بورادا معین معنادا بسته کارلیق باجاریغی لازیم گلیر، بو طلب لره اویغون اولمایان دا گرایلی لازیم تأثیرینی گوستریمیر، انسانی رفته گتیریمیر، ترپتمیر، دئمه لی، ازبرله نمه سی، یاددا قالماسی دا چتین اولور، چوخ زامان هله دیله - دیشه دوشمه میس معین بیر گرایلی نین، قوشمانین کلک اؤتور یئرلرینی حیسن ائندنه ائل سنتکارلاری اونوجیلا لا یشدیریر و لازیمی قالیبه سالیرلار، بئله ده همین شعر پارچاسی نین دا عمرو اوزانیب و یادداشلار حاک اولونوب قالیر.

بعضاً شاعیر چوخ هئجالی و آز هئجالی میصرع لاری نؤبه لشدیرنده قافیه لری باشقا جور دوزور؛ یعنی ائله اولورکی، خالق شعر ی نین معین

شکیل لری نین ده عنعنه وی قافیه سیراسیندا ده ییشدیریر. بیزه بئله گلیرکی، شعر یازار کن میصرع لار بیر - بیرینی عوض ائتدیکجه شاعیر آخیجی لیغی، ریتمی، تقی گوزله کیر؛ اوزمان کی، شعرین آخارینا آز دا اولسا آغیرلیق کتیره ن سؤز، قافیه، هئجا، ردیف گلیر، اونو ده ییشدیریر، بونونلادا شعرین عمومی تأثیری، ائموسیونال لیغی آرتیر. معلوم دور کی، گرایلی دا ایکینجی بنددن باشلایارق آخیرا قدەر بوتون بندلرین بیرینجی اوچ میصرع سی هم قافیه، دؤردونجو میصرع ایسه بیرینجی بندین ایکینجی، یا خود دؤردونجو میصرع سینا او یغون اولور. قافیه دوزومو قوشمادا دا بئله دیر. چوخ واخت آز هئجالی شعرلر بایاتی کیمی قافیه له نیر، بعضاً ایسه شاعیر قافیه لرین یئرینی ده کیشیر. اونا گؤره ده بئله شعرلری اوخودوقدا ائله بیلیرسن ماهنی دیر، هاراداسا، نه واخت ساهاواسی نی ائشیتمی سن. بو جهت دن «قوجا شرقه گونش دوغور» شعر ی چوخ ماراقلی دیر. بورادا صمد و ورغون تئز - تئز شعرین فورماسینی ده کیشیر. باشقا سؤزله، قافیه دوزومونده معین درجه ده سربست حرکت ائدیر. او، گاه بایاتی داکی کیمی، گاه گرایلی داکی کیمی اولور، گاه دا قافیه لر میصرع لاردا قوشا دوزولور. بیزه ائله گلیرکی، شعرین موسیقی آخاری، نجه دئیهرلر، خط دن چیخماسین دئییه شاعیر بئله حرکت ائدیر. گوستردی کیمیز بوتون بو جهت لر آدینی چکدی کیمیز شعرده واردیر:

یالنیز دونن دنیزلرین آغیر توپلوگمی لری ،
سیرین - سیرین نفس آلدی.

دون اوستونون، كور اوستونون ،
سارى بوغدا زمى لرى ،
سرین - سرین نفس آلدی.
ياز گونونون هاواسى يلا ،
باغلار سرین سولار ايچدى ،
گۆزلر آل گى بيب كئچدى ،
آغاچلارین آراسى يلا.

شعرده حادثه لرین، مضمونون ده ييشمه سيله ائله بيل شاعیر همین
دۆرد میصرع ليق پارچالارین اؤزونده ده ده ييشیک لیک آپاریر:
او مشعل لر يانا - يانا،
هر فداکار قهرمانا،
يول گۆستیرر گئجه یاری،
گئدير ظفر اوردولاری،
خیالاً دونیانی گزيب قايیتدیقدان سونرا غلبه هیمی نینی ده شعرین
سونوندا شاعیر بئله تاماملاییر:
اوز بختینه بوتون انسان،
بیرجه اولدوز سئچه جکدير.
آزادلیغین دونیاسیندان،
بوتون عالم کئچه جکدير.

صمد وورغونون «20 باهار» شعرى ده همین اوسلوب دا یازیلیمیش دیر.
بورادا دا رجعت لر شعرین مضمونی ایله علاقه دار یارانیر. اونلارین شعره
داخیل اولماسی ایله ریتم، آهنگ، ائموسیونال تأثیر ده ییشیلیر؛ بو

پارچالار باياتى و گرايلى لاركىمى موسيقى لى اولور، شعرده شاعيرين خيالى بيردن جنوبى آذربايجانا اوچور، خالق كده رينى ايفاده ائتمك اوچون سانكى فضولى آه ناله سى لازيم اولور، اونون غزلده ايفاده ائتديگى شاعير گرايلى شكلينده وئير، شعرين تائير قووه سيني چوخالدير:

شب هيجران يانار جانيم
تؤكر قان چشمى - گريانيم:

اويا دار خلقى افغانيم
قارا بختيم اويانمازمى؟»

يئنه ده اوزون ميصراع لاردان سونرا شاعير، عموميت له، نيك بين احوالى - روحيه ياراتماق اوچون وزنى ده ييشيب اوز گرايلى سيني شعره داخيل ائدير:

تبريز اوغلو، تبريز قيزى
شاه لار يئدى حاققيني
بو عصيان لا دوغاقدير
آزادليغين دان بيلديزى

«ماوزولئى»، «ايگيد شاهيد» شعرلرى ده همين خصوصيت لرى اوزلرينده داشييير، مثلاً: «ايگيد شاهيد» شعرينه نظر سالاق، بو شعر بؤيوك وطن محاربه سى ايل لرينده يازيلىب، آذربايجان نين قهرمان اوغلو مظاهير عباس اوفون ايگيدليگينه حصر ائديلىب . . . آغير دؤيوش - لر ين بيرينده دوشمن له اوزبه اوز ووروشدا اونون طياره سى دنيزه دوشور.

چوخ قورخولو بیر وضعیت آلینیر. ائله بو آندا ایگید شاهینین یادینا
واخت ایله آتاسی نین دئدی یی سؤزلر دوشور:
«اوغول، هاردا دارا دوشسن، آرخالان هنرینه
سن اولومو بیر آن بئله گتیرمه گؤز لرینه.»

بو سؤزلر ایگید طرلانیق قولونا قووت وئریر. گؤزلری گولومسه ییر. ائله
بو آنداجا صمد و ورغون شعرین قورولوشونو، شکلینی، تقیینی، سؤز
دوزومونون سمتی نی ده بیشدیریر، هر میصرعدا هئجالارین ساپی نی
اون بئش دن یئددی یه ائدیریر. بو ده کیشمه ایله شعره باشقا بیر
احوالی – روحیه گلیر، سئوینج، هنر آرزو قانادلانیر:

دوغدو گول اوزلو سحر

ایشیق لاندی افق لر

سوسدو دنیز بیر آندا

لاپ اوزاقدا، اویاندا

ذیروه سی آل بایراق لی

تامام یار لی، یاراق لی

بیر گمی گورسندی، باخ ...

بیزجه، گرایلی عاشیق شعرلری ایچری سینده ان آخیجی، ان اویناق و
ان موسیقی لی شکل دیر. ایری حجم لی شعرلرده شاعیر اونا گؤره
گرایلی یا تتر – تتر مراجعت ائدیر؛ یا مستقل شعر فورماسیندا، یا خود
دا شعرلرین ایچری سینده – نئجه دئیهرلر، جیغاکیمی، یادا رجعت
مقصدیله ایشله دیر. مثلاً: صمد و ورغونون «صداقت» آدلان دیردیغی 20
بنددن عبارت بیر شعر ی وار میصرعدا کی هئجالارین ساینا گؤره بو،

گرايلى دىر، بىرىنجى بىندىن قافىه لىرى دە گرايلى دا اولدوغو كىمى باشلاپ، سونراكى 19 بىندى دە ايسه قافىه لىر باياتى داكى كىمى دىر، بورادا بىر جەت دە ماراقلى دىر: دقت ائىلدىك دە آيدىن اولوركى، بو 20 بىندىن هامىسى مستقل دۇردولوك لىر دىر، بىز دە قوشما، باياتى فورماسىندا دۇردولوك لىر يازىلىپ، صمد وورغون بورادا اونو گرايلى شكىلىندە دە سىناق دان چىخارىپ، مثلاً:

گۇزل وطن، گۇزل آنا!

سن چىراق سان، من پروانه

دۇشلىرىندن سود اممىشم

قوربان اولسون عمروم سانا.

مقدس دىر ائلىن وارى

آتالارين اعتبارى

دوز كئچىرىك سىناق لاردان

هر تانىشى، دوستو، يارى،

گۇرونديوو كىمى، بونلار گرايلى شكىلىندە، باياتى قافىه سىندە دۇردولوك لىر دىر.

صمد وورغون خالق يارادىبى ليغىنىن فورما، اوسلوب خصوصيت - لىرىندى دە بۇيوك سنتكارلىق لا استفاده ائتمىش دىر، اوخوجونون هئچ گۇزلەمەدى يى يئردە خالق ادبىياتى نىن گۇزل بىر نمونه سى اثره داخيل ائىللىر، بونونلادا اثرين بديعى - ائموسيونال تاثير گوجو آرتىر، بىر نئچه مىثال گتيره ك:

اي باهار يازيم
دورنا آوازيم
الينده سازيم
ائشيب نيازيم (ملا جمعه)
آچيلدى يازيم
صحبتييم، سازيم
سن هنر گوستر
من شعر يازيم («بستي» پوئماسى).
داغلار دارى لار
سونبولو سارى لار
قوجا قارى لار
بو بالاما قوربان (اوخشاما).

ساچلارى عنبر ...
دوداغى قايماق
اولارمى دويماق
او قيزا قوربان («خانلار» پيئسى).

باخ بو قاشا، باخ بو گۆزه
ياندى باغريم دۇندو كۆزه
كئچن سۇزو چكمه اوزه
كئچن كئچدى، اولان اولدو (عاشيق علسگر).

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

كئچن كئچدى، اولان اولدو
يامان گونون عمرو سولدو (شعريميزين آق ساققالى»، 1935).

اينجه خانيم، اينجه خانيم
باخ بو قوشا، باخ بو گوزه
قوربان اولسون سنه جانيم
ياندى باغريم دۇندو كۇزه («اينجه خانيم» شعرى، 1938).

جانيم حمزه، گۇزوم حمزه
بودو سنه سۇزوم حمزه («كوراولو» داستانى).

جانيم موسى، گۇزوم موسى
سنه يوخدو سۇزوم موسى («واقيف» پيئسى)
مختلف اثرلرده، مختلف يئرلرده ايشله ديلن بئله نمونه لر شاعيرين
يارادىجى ليغينا شيرين ليك، اخيجى ليق، ائموسيونال ليق گتيرير،
فيكرين اوخوجو يا ساده و عيانى يول لا چاتماسينا امكان وئيرير.
صمد وورغون عاشيق يارادىجى ليغينين دئيشمه فورماسينادا
مراجعت ائدير، «خانلار» پيئسينده خانلارلا كچل آصلانين دئيشمه سى
ماراقلى دير.

خانلار:

صمد و ورغون و فالق ياراديبى ليغى

او پادشاه دير، چوروموشدور!

شميستان دير، عاراق دوشمه ز جيبيندن

كيشى سن سه، يئنه دئه.

كچل:

او نديركى، هر مجلسه آتيلير

بیر پیاله شرابا دا ساتيلير؟

كيشى سن سه، جاواب وئر.

خانلار:

او خائين دير، هر مجلسه آتيلير

بیر پیاله شرابادا ساتيلير

كيشى سن سه يئنه دئه

دئېشيمه بو قايدادا داوام ائدير.

سونرا خانلار سوال وئرير،

كچل جاواب قايتايرير.

خانلار:

او نه ديركى، آد قويوموشدور دونيادا

بیر داغ کیمی دایانمیش دیر

هنرين وار جاواب وئر.

كچل:

بیر ده دئه گۆرهك

(خانلار تکرار ائدير)

كچل:

صمد و ورغون و فالق يارادىبى ليغى

او داهى دىر، آد قويوموشدور دونيادا
بىر داغ كىمى دايانمىش دىر دريادا
هنرىن وار، يئنه دئه!
خانلار:

يوخ ... داه، آشنا؟

ايناندىم بو گوندن كچل باشينا!

بئله مثال لارى شاعىرىن ديگر پىئس و پوئمالارىندان دا گتىرمك
اولار. «ص. وورغون» ائل سنتىندن يارادىجى صورتده قىدالانلىغى
كىمى، خالق صنتكارلارى، عاشىقلاردا شاعىرىن يارادىجى ليغىندان
ايلههم آلير، گؤزل فولكلور نمونه لرى يارادىرديلار. بو قارشى لىق لى تاثير
هميشه خالق لا اونون يئتيردى بى قدرت لى صنتكارلار (نظامى، نسىمى،
فضولى، واقىف، صابر، صمد وورغون و ...) آراسىندا اؤزونو گؤسترمىشدير.
صمد وورغون اثرلرىنده خالق باياتى لارىندان بۇل – بۇل استفاده
ائتمىشدير. بو استفاده نىن خصوصى اصول لارى و قانونا اويغون لوق-
لارى اولموشدور. و يا ديگر اثرده ائله بىر آن، مقام گلەمشدىركى،
باياتى لارا احتياج دويولموشدور. اوزامان شاعىر حافىظه سىنده كى باياتى-
لاردان مناسب اولانىنى سئچىپ اثرينه داخيل ائتمىشدير.

بىزىم باياتى لارىمىز بۇيوك بىر خزىنه دىر. اونلاردا نئچه – نئچه
انسانىن قلب چىرپىنتى سى، اؤره ك دۇيونتوسو دويولور. خالق فرح لى
گونلرىنده محبت باياتىلارى چاغىرىپ شىنلندى بى، خوش احوالى –
روحىه ياراتدىغى كىمى، كده رلى گونلرىنده ده باياتى نىن ائل ايچەرى-
سىنده نئچه سئويلەمە سى حاققىندا دئمىشلىر:

كلى قاراباغين آبي - حياتى،

نرمه - نازيك باياتى دير، باياتى،

اوخونور مجلسده خوش كلماتى،

اوخ كيمي باغرينى ده لر، آغلارسان.

صمد و ورغون باياتى لاريميزدان بؤيوك غرور و فرح حيس ايله
دانيشميش، اونلارى دينله مكدن ذووق آلميشدير، جيناسلى باياتى لار
شاعيرى واله ائتميشدير. فيلولوگيا علملى دوكتورو، پروفور عزيزه
جعفرزاده صمد و ورغون لا گوروشونو خاطيرلا يارق يازير: «او، منيم خالق
شعرينه مفتون لوغومو بيلديگيندن صحبتى باياتى لاردان سالدى، بير
نچه باياتى دئدى، من خالق شعري نين قيمتلى اينجى لرین دن سؤيله-
مه يه باشلاديم. من باياتى دئديك جه صمد و ورغون اونلارين گوزلليگينه
حيران ليقلا قولاق آسير، باشيني ماهنگ يئل له ييردى.

- باياتى لاريميزدا نه قووتلى جيناس لار وار، - دئدى - ناحاق يئره
جيناسى گوزدن سالميشيق، او، تك جه علامه ليك دئييل،

شاعيردن يوكسك صنعتكارليق طلب ائدير، اوچ جيناس كلمه
تاپميشام، اونلارى شعرلر يمدن بيرينده ايشله ده جه يم:

اوره كده ياندى

اوره كده ياندى

اوره ك دا ياندى

- هه، نجه دير؟ بير قولاق آس. - سونرا دا بو بندى اوخودو:

اوجا - اوجا داغ باشيني قار آلار،

سؤنر شمعى، كؤنلوم ائوى قارالار،

فلک بيرگون يازديغىنى قارالار ،

چكر منى باخت بو يانا - او يانا.

من جلد دفترچه مى چىخايب شعرى و ورغونون تاپديغى جيناس
سؤزلرى اورا قيد ائتديم¹،»

باياتى لارين بؤيوك بير قيسمينده خالقيميزين دردى، كدهرى،
اضطراب لارى ايفاده اولونموشدور. اونلار كئچميشين آجينا جاقلى
حياتيندان قالان ياديگارلاردير. صمد و ورغون حتنى خالقين ظلمدن،
عدالت سيزليكدن شيكايتىنى ايفاده ائدن باياتى لارى ده ييشديرمك،
معاصرلشديرمك ايسته بيردى. او بئله بير باياتىنى مىثال چكىردى:

آغلارام، آغلار كيمى،

درديم وار داغلار كيمى،

خزل اولوب توكولم،

ويرانه باغلار كيمى.

شاعير همين باباتىنى ده ييشديرهرك معاصر دؤوروموزه او يغون شكله
سالميشدير:

آغلامام آغلار كيمى،

گوجوم وار داغلار كيمى،

گونده مين بار يئتيرهم

بولبول بو باغلار كيمى.

¹ ع. جعفرزاده، «ص. و ورغونون يئنى تاپيلميش شعرى»، «باكى» قزنتى، ۲۴ مارت
۱۹۷۰ - جى ايل.

صمد و ورغون شعرلرینده، پوئمالاریندا، درام اثرلرینده، بیر سیرا
چیخیش و معروضه لرینده بایاتیلاردا استفاده ائتمیش دیر. مثلاً:
«بستی» پوئماسینا نظر سالاق. پوئمادا شاعیر بیردن رجعتیه چیخیر،
آذربایجان قادین لیغینین کئچمیشی نه ائکسکورس ائدیر و یئری دوشن
کیمی خالق بایاتیلار سینی اثرینه سالیق:

آج قالدیغین یامان گون
اوره ک سینه نده سورگون ...
قیز دیرمالار جانیندا
یتیم لرین یانیندا
چؤل لردن قیرپ دؤشوردون
سن قلبی نی ای قادین ،
یوماق کیمی باغلادین!
باختین ساچیندان قارا ،
باخیب – باخیب سولارا ،
لایلا دئییب آغلادین.

«ئله می هاراییندان ،
او یانین هاراییندان ،
گونده بیر کرپیچ قوپور
عمر و مون ساراییندان»

شاعیر بایاتیلاری اؤز فیکیر و ملاحظه لرینی اوخوجولارا داها عیانی
چاتدیرماق اوچون بیر واسیطه یه چئویریر. معلوم دور کی بایاتیلارین بیر

صمد وورغون و فالق ياراديبى ليغى

قىسمى معّين مراسيم لارله علاقه دار يارانميش دير. شاعير بئله باياتى -
لاريندان بيرينى اثرلرينده بير نئچه دفعه ايشله تميشدير. معلوم دوركى،
توى مراسيمى نين ائلچى ليك، نيشان لانا، گلين گلمه، دوواق قاپاموس،
كىمى مرحله لرى وار. هر بير مرحله نين ده اؤزوته گۆره ماهنى لارى اولور.
مثلاً: گلين اوغلان ائوينه گلنده اونون قاباغينا چيخير، خئير - دوعا
ائدير، باياتى و ماهنى لار اوخويورلار:

آنام، باجيم، قيز گلين،

ال - اياغى دوز گلين؛

يئددى اوغول ايسته رم،

بيرجه دهنه قيز گلين.

بو باياتى نى صمد وورغون «بستى» پوئماسيندا و «واقيف» پيئسى ده
ايشله تميشدير. يا خود «كومسومول پوئماسى» ندا شاعير قيز يئتر آدلى
بير آنا صورتى تصوير ائدير. آنانين «بوتون حياتى بويو اكيب -
بيچديگى، يئريشى له فخر ائديب، بويونا آند ايچديگى يگانه اوغلو واردى.
لاकिन تئزليكله او، اولادسيز قالير:

قيزيل گول اولماي ايدى،

ساراليب سولماي ايدى،

بير آيريليق، بير اؤلوم،

هئچ بيرى اولماي ايدى.

بعضاً صمد وورغون خالق باياتى لاريندان بير - ايكي مىصراعنى
گۆتوروب اثرينه ساليير:

مين ايل گون گۆرمه دى آناميز وطن

الى له گول اكيب واى دره - دره.
بورادا ايکينچى مىصرع باياتى دان گۆتورولموشدور.
«کومسومول پوئماسى» ندا آشاغيداكى مىصرع لار يارانمىش وضعيته،
احوالى - روحيه اويغون اولراق بير نچه يئرده تکراراً ايشله ديلير:
گئجه اوزون، آى باتماز
دردلى لر درددن ياتماز
يا خود
جاهان غمخانادير
فلسفه سى -
سون نفسى
سون هيچقيريق لاريني چکک اوزره دير -
شعرينده کى بيرينچى مىصرع آشاغيداكى باياتى دان گۆتورولموشدور:
عزيزنم گوله ناز
بولبول ائيله ر گوله ناز
دونيا بير غمخانادير
آغلایان چوخ، گولهن آز
«آيگون» پوئماسيندا:
قوم تپه سى کيمى يئرديدک جه قار
بولودلار کيشنه دى، گۆيلر آغلادى ...
بورادا ايکينچى مىصرع باياتى دان گۆتورولموشدور.
«واقيف» پيشينده ده باياتى لاردان استفاده اولونموشدور، اثرين
آلتينچى شکلينده اوخويوروق: «قارباغ. قالين مئشه لى بير داغ. داغ

باشیندا قالا گۆرونور، مئشه نین اته کپنده ائلدارین دسته سی، بعضی لری
آیاق اوسته، بعضی لری ده اوتوروب صحبت ائدی لر، اوجاق توسوله نیر،
بیر آغاجدان سویولموش توغلو آسیلمیش دیر». بئله بیر رئمارکادان
سونرا کورد موسی ایکی بایاتی اوخویور:

قرنفیلیم قلمسیز

قارایم یوخدو سنسیز

یورغانینا اود دوشسون

نئجه یاتیرسان من سیز.

جئیرانام دوزه گللم

اوتلارام دوزه گللم

یوز ایل قزمت چکسم

قورتارسام سیزه گللم.

بو بایاتی لارین مضمونونا و اونلارین ایفا ائدیلدی یی شرایطه دقت
یئتیره ک: داغ باشیندا قاچاق لارین مسکنی، قاچاقلار کنده، عائله یه،
سئوگی لی لرینه حسرت دیر لر، بئله بیر زاماندا کورد موسی یوخاریداکی
بایاتی لاری چاغیریر، بو بایاتی لارین هر ایکسی قاچاق لارین دوشدویو
وضعته و اونلارین احوالی – روحیه سینه او یغون سئچیلیمیش دیر.

«خانلار» پیئسینده شاعیر بایاتی لاردان داها چوخ استفاده ائتمیش-
دیر، اونلار اساساً قیز یئترین دیلی ایله دئی کپیلیر قیز یئتر صورتده
شاعیرین کشفی، نادیر تاپینتی سیدیر، اونون سینه سی ائل سؤزو، مثل و
ماهنی لاری ایله دؤولودور. یئری گلدیک جه بداهتاً، سینه دن بایاتی،
ماهنی قوشوب اوخویور، او، گؤزل، صداقت لی آنادیر، یگانه اولادی خانلار

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

اونون اوچون بير دونيادير. ائرين بير يئرینده گۇستریلیرکی، خانلارین
نیشانلی سی مهربان اولارلا گلیر. قیز یئتر اونو عزیزله ییب، اوخساییر،
سینه دن دئدی یی سوزلره اوووندورور:

نه گلینیم وارا!

جان گۇزومون ایشیغی

ائویمین یاراشیغی

سن اول اغیز لذتیم

دیندیر قوجا عاشیغی

کمر بالغ بئلینه

شربت تۇکوم دیلینه

سن گلینیم اولاندا

خینا قویوم الیمه

قیز یئترین دیلینه دئییلن بو سۇزلر توی مراسیم لرینده اوخونان ماهنی -

لارا نئجه ده اویغون گلیر. ائرين باشقا بير يئرینده خانلارین سئوگیلی -

سیندن صحبت دوشور، اونون گۇزل لی یی تعریف له نیر. ائله بو زامان قیز

یئترین سینه سی جوشور، سئوینچ له دئییر:

عاشیق دئیهر بویوندا

گوزوم قالدی بویوندا

بیر اۇلمه ییب اویناسام

خانلاریمین تویوندا

«خانلار» پیئسی نین بیر یئرینده مشدی بی، خانلار بوگوندن، گله -

جکدن، اوغروندا ووروشدوقلاری ایده آل لاردان صحبت ائدی رلر. قیز یئتر

صمد وورغون و فالق ياراديبى ليغى

اونلارا باخيب فرح له نير، هاميسى نى اؤز بالاسى حساب ائدير؛ شاعير
طبعى يئنه ايله ما گلير:
عاشيق دئيه ر يار عاشيغى
اونو تماسين يار عاشيغى
خانلاريمى سيز وئرديم
اونون ائللر ياراشيغى ...
خانلار:

(مزه ايله بوغازيني چكه رك)
جان گوزومون ايشيغى
بير گل، اؤپوم سنين اوزجى يزيندن
(آناسى نى اؤپور).
خانلار:

يئنه چوبانليغيم ياديما دوشدو
بير باياتى چاليم؟
مشدى بى:

ائلين باياتى سى اؤله ن دئييلدير ...

خانلار شهره گليب، پئشه كار انقلاب چى اولوب؛ آنجاق كند حياتى،
عادت - عنعنه لرى اونون ياديندان چيخمير، چوبان باياتى سى اوچون
غربسه بير، خانلارين طبيعتى نى، معنوياتى نى آچيب گؤسترمك اوچون
شاعير همين ائپيزودو پئسه داخيل ائتميشدير. ايندى يه قدر بيزيم
تانيدىغيميز قيزيئتر - اوغلونون اوغورلاريندان پروازلانان، توى - دويون
آرزوسو ايله اورهى دويون، اوولادينا بوتون وارليغى ائله باغلانان، شن،

شوڭ، نىكېين باياتى لار اوخويان آنا حادىثەلرى گىندىشانى ايله علاقه دار
آرتىق باشقا مضمون لو باياتى لار اوخويور. انقلابچى اوغلونو ژاندارم لار
گليب حبس اندىرلر. قىزىتتر اۋز دردىنى، كمرىنى برونه وئرمك اوچون
باياتىلار كۆمەيە چاغىرير:

عاشىق دئە ر يارالى

هئبوا كىمى سارالى

هانى منىم خانلاريم

هانى داغلار مارالى.

بو زامان باشقا انقلابچىلاردا صحنە يە داخىل اولورلار. آنانين دردى
چوخالير، اورەبى كۆرەلير. سىنەسى سۆزلە دولو آنا تامام ايله باشقا بىر
سېكىدە باياتى دئىير:

من عاشىغم درەندە

باغبان گولو درەندە

بالام يادىما دوشور

گوزوم سىزى گۆرندە.

اثر بويو قىز يىتتر باياتى سۆيلە يىر. حادىثەلر، فېكىرلر، احوالى -
روحىەلر دە يىشىدىك جە اونلاردا دە يىشىلير. ماراقلى دير كيف بو باياتى -
لارى شاعىر اۋزو ياراتمىشدىر. هامىسى دا خالق باياتى لارى سېكى -
سىندە، آھنگىندن، وزن و قافىيە سىندە.

اثرين سونونا ياخين قىز يىتريئنه باياتى «يارادىبى ليغىنى» داوام
اىتدىرير. ايندى او، معنا، مضمون جا اولكى باياتى لاردان تامام ايله

صمد وورغون و فالح یارادیجی لیغی

سئچیلن آغی لار سؤیله بیر؛ بونلار خالق یارادیجی لیغینین گؤزل نمونه-
لری سابی لایلر:

من عاشیق اوزون اوسته

کپیخیلما اوزون اوسته

قوی جان وئرم، آی اوغول

باش قویوب دیزین اوسته.

قیز یئتر حساس، اینجه قلبی، کؤوره ک آنادیر. او، بالاسی نین هانسی
یولو توتدوغونو، نه اوسته قوربان گئتدیینی بیلهنده سانکی آپیلیر،
اؤزونو داها اراده لی، صبر لی، ثبات لی، محکم عقیده لی بیر وطن دانش
کیمی آپاریر. بیز اونون ووقاری، غرورو قارشی سیندا باش اه پیریک،
بوندان سونرادا قیز یئتر بایاتی چاغیریر. شاعیر بو بایاتی ایله اونون
بوتون پیئس بویوچکدی یی چیزگی لرینی تاماملاییر، کئچیردی یی
اضطراب لاری آخیرا قدر تصویر ائدیر. حیس و هیجان لارینی بایاتی ایله
ایفاده به باشلایان قیز یئتر بایاتی ایله ده اونو تاماملاییر:

عاشیق دئییر بو دردی

آغیر اولدو بو دردی

یئددی اوغوم اولسایدی

سنه قوربان وئره دیم!

«صمد وورغون» چیخیش لاریندا دا بایاتی لاردان استفاده ائدیردی. او،

1939 – جو ایله ده استاخانووچولارین آذربایجان توپلانیشین داکی

چیخیشینی محض اؤزونون قوشدوغو بایاتی لارلا یئکون لاشدیریر:

شعر منیم، سؤز منیم

اوره ك لردير مسكنيم
منه هنر كيم وئردى
منيم گؤزل وطنيم.

گول - چيچه يى آج، گولوم!
داران، سارى بولبولوم!
ايندى باهار فصلى دير
اوخو، شئيدا بولبولوم!

1942 - جى ايلده زاقافقازيا خالق لارى نين آنتى فاشيست
ميتينقن ده كى چيخيشى نى دا شاعير محض وطن پرورليك، ميللى غرور
حيستى له قوشولموش باياتى ايله قور تارير.

صمد وورغونون اثرلرينده چوخلو موسيقى آلتى نين آديناسى راست
گليريك، بو آلتلرين هاميسى اؤز يئرینه گؤزه، ايفا مانئراسينا،
فونكسياسينا، وظيفه سینه گؤره سئچيليب يئرلى - يئرینه اثره داخيل
ايديلميش دير. ساز، تار، كامان، نئى، توتك، ناغارا، روباب، پيانو، ارغانون،
بالابان، تامبور، قارمون، قاول، چنك وس، وس، مثلاً: «آيگون»
پوئماسيندان آشاغيدا كى مىصراع لارا دقت يئتيره ك:

گولزارين دا فلئتاسى يايبيلير جانا
رفيقه نين سینه سينده شورا گلير تار
انسان الى يوز ديل وئير نئيه، كامانا
دانيشانسا اوره ك لردير، بيرده آرزولار
هله ائليار ... هله اونون باريتون سسى

گورلادىقجا مئيدان آچير ظفرلر دئيه
ترامبونلا والتورنانين گوجلون نفسى ،
او بو چوبان توتەيى نين سادە سسينده
ارغانوندا آغير – آغير آرا بير دينير ،
دونيا گورموش، زامان گورموش قوجالار كيمي،
تورپاق اولموش قوجالاردا سانكى سئوينير ،
اونلار نيندا بو صندە حاققى وار كيمي .

يا خود حاجى بى اوفدان دانيشاركن يئنه «آيگون» پوئماسيندا
بؤيوك بستمە كارين صنتى قارشى سيندا باش اەين شاعير دئير:
او بو چوبان توتەگينين سادە – سسينده
توتدو وطن تورپاغى نين ايلك سئوداسيني ،
گوزل چالدى روبابينين هر نغمە سسينده ،
آنا يوردون اؤز عشقيني، اؤز معناسيني .

شاعيرين گوزل تار، ساز چالماسيني بوتون همكارلارى، قلم يولداش -
لارى تصديق ائديرلر، حرمتلى بستمە كاريميز ا. بدل بەيلى «شعر و
موسيقى» آدلى مقاله سسينده بو بارەدە يازيردى: «صمد وورغون ساز
چالماقدا خالق عاشيق لارى نين بير چوخوندا گئرى قالماز، كئفى
گلندە تاريني سينەسى اوستونە آلب سارى سيمي نارين ميضراب ايله
سسەلدەر، گاهدا پسدن زمزمە ائدەر. او، آذربايجان موقاملاريني بير
پروفئسونال موسيقى چى قدر مكمّل بيلير. او، كاميل ائشيتمە قابليتى -
نە ماليك اولدوغو اوچون و همده موسيقى يە عاييد اؤز اينجه ذووقو ايله
هر بير موسيقى اثرى نينده يريني چوخ دوزگون تعيين ائدير، بونو من

هله 1939 - جو ايلده «خانلار» پيئسى ايلك دفعه تاماشايا حاضيرلاندىغى زامان سيناميشديم. ئۇلار يىن بعضى سى دقت سيزليک اوزوندن سهو كۇچورولموشدو. اونا گۇرهدە اور كسترده ساختا ئۇلار حيس ئاندىليردى. بونو هامى دان اول ص. وورغون سئزدى، بونونلادا او، ديريزور و موسيقى چى لرى حئيران ائتدى. «افراسياب بدل بهى لينين همين مقاله سينده داهى سونرا اوخويوروق: «يازديغيم ماهنى لاردان بيرى نين دوغرودان دا نه اينكى صحنه ده گۇستريلىن حاديشه نين خارا كترينه اويغون اولمادىغىنى، حتى عموميت له ضعيف اولدوغونو منه آسانلىق لار ثبوت ائدەرك.

- منجه بونو «شور» كۇكونده بوخ، «سه گاه» كۇكونده بسته له ميش اولسايدىن، داهى آرتيق موقت اولاردين، - دئدى. او، تاماميله حاقلى - ايدى،»

س. س. ر. ي. خالق آرتىستى بولبول يازيردى: «صمد وورغون خالق يارادىجى ليغىنى بۇيوك بير دريا كيمي تصور ائدير، اونون درين قاتلارينا ائنه رك يئنى - يئنى سنت گوهرلى كشف ائديردى. اونون موسيقى - يه دائير بو توتارلى مىصراع لار هئچ واخت خاطيرىمدن چىخمير:

هر اينجه پرده نين اؤز عالمى وار

بعضاً نشئه سى وار، بعضاً غمى وار.

او گۇزل نغمه نى دينله ديكده بيز

حسرت له چيرپينير اوره كلريميز.

صمدين بو اوره ك چيرپينتى لارى اونون اؤلمه ز شعرلرينده، جوشغون حيسلرينده ايفاده ائدىلميش دير.

صمد و ورغون و فالق یارادیبی لیغی

صمد و ورغون پوئز یاسینا عشق اولسون!»

البته، شاعیرین ان چوخ سئودی یی چالغی آلتی سازدیر. صمد و ورغون اوشاقلیق دان ساز چالماغی اؤیره نمیش دی. سونرالار عمرو بویو سازدان آیریلما میشدی. عاشیق لارین شعرلرینی، اؤز قوشمالارینی ساز هاوالاری اوستونده اوخووردو. قارداشی مهدی خان وکیل اوفون خاطیره سینده سازلا علاقه دار چوخ عبرت آمیز بیر ائپیزود وار:

«1923 – جی ایلین یایی ایدی. دیلی جانان قازاغا گلیر دیک. اؤزوده فورقون دا، لاپ قاباقدا اوتوران صمد تورپاق یول لا آتلاری قووردو. اؤزوموزده سیلاح لی ایدیک. چونکی او واخت باندیتیزم دؤورو اولدوغو اوچون بیزه سیلاح وئرمیش دیلر. کرم کۆرپوسو دئییلن یئر چاتاندا قاغیمیزا ایکی آتلی چیخدی. اونلاردان بیرى الی ایله اشاره ائتدی کی، فورقونو ساخلایاق. صمد آتلارین جلوونو چکدی. او، صمده خیلی باخاندان سونرا دئدی:

- سن یوسف آقانین اوغلسان؟

- بلی، منم.

- کندلری گزیب ساز چالا – چالا کومسومول لوق ائدن سن سن؟

- بلی، منم.

- یاخشی، اوندان بیر هاوا چال گووروم.

- باشقا هئچ نه یه راضی اولمازدیم. آنجاق سازا حرمت اولاراق نه ایسته - سنیز چالارام.

صمد سازىنى دۆشۈنە سىخىدى، آتلى لار اونا حيران قالدیلار، اونلار بو گۆزل موسىقىنى دېنلەيەندىن سونرا اشاره ائتدېلر كى چىخىب گئىدىن، سونرادان اۆيرەندىم كى، اونلار قاچاق ايمىشلر¹.

صمد وورغون چوخ زامان اثرلرینده سازى دولايى، مجازى معنادادا ایشله دیر: عمومیتله، چالغى آلتلرینین عمومى مجموع سو سیمفونىاسى معناسیندا، اثرلرینده سازلا باغلى چوخلو ایفاده لره راست گلیریک: «عاشیغین یولداسى ساز دیر ازن دن»، «سازیمدا دیر آزادلیغین نغمه سی»، «قیریلیر قلبیمده صمدفلى بیر ساز»، «نه قدر دوغمادیر بو نغمه، بو ساز»، «عاشیق حسین، کۆکله صدفلى سازى»، «گل عاشیق، ساز توتوب سۆز قوشاق»، «هر آخشام کۆکله ییر عاشیق سازىنى»، «شاعیر! نه اینجه دیر آوازین سنین، قلبیمى اویناتدی چالدىغین بو ساز» وس، ساز بۇيوك شاعیرین شعر دئمه یه باشلادیغى گنج یاشلاریندان عمرونون سونونا قدر یول یولداسى اولموشدور. «گزدیم عاشیق کیمى مین بیر دیاردا» - دئیه ن شاعیر همیشه سازلا همدم اولموشدور، آذربایجان عاشیق لارینین 2 قورولتاییندا (1938) مشهور عاشیق لاردان بیرى صمد وورغونا بیر ساز باغیشلامیش دى. همین ساز ایندى شاعیرین ائو - موزه یینی بزه ییر. صمد وورغونون عمور یولداسى خاور خانیم خاطره لرینده گۆستیركى، شاعیر موسیقىنى، سازى بۇيوك محبتله سئویردى؛ ساز چالماقدا عاشیق لاردان گئرى قالمادى. «حالینا بلد ایدیم، ائله كى گۆروردوم توتولوب ... سازى گتیریب کۆینه - یېیندن چىخارادیم. اوشاقلار باشینا یېغیشاردیلار، سونرا سازى

¹ قالاچاق دیر دونیادا، صفحه ۲۰۷ - ۲۰۶.

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

گۇتوروب «سارى تئل» ھاۋاسىنى چالاردى، منە باخىب: «اوستونە گون دوشسون دئىردىن، - گون دوشدو اوستومە¹»

شاعىرىن اۋزوكىمى سازى دا آرتىق افسانەيە چئوريلمىشىدىر، دئىيرلەر كى، بۇيوك صنتكارىن وفاتىندان سونرا اوغلو واقىف ھمىشە بو يادىگار سازى كۆكلەر، لاكىن سحر اوياناركن سىملىرىن سىندىغىنى گۆرەرمىش، شاعىر محمد اسماعىل بو ماراقلى ھادىشەنى گۆزل معنالاندىرراق وورغون سازىنى شعرىمىزىن «صنت ماياسى» آدلاندىرمىش دىر:

كىم دوزوب دور، او سىملىرى، او مىصراع لارى؟

ھەر بىرى نىن داغدان آغىر فىكىر يوكو وار

بلى، بىزىم شعرىمىزىن وورغون دامارى ،

بلى، بىزىم شعرىمىزىن وورغون كۆكو وار.

آخى، بىزى تانىيرلار نىسىل لە، كۆكلە ،

سىسىمىز دە منزل كەسر ائلىن آوازى.

كۆكلە، قارداش، سحر آخشام او سازى كۆكلە ،

قوى ھمىشە كۆكدە قالسىن وورغونون سازى.

صمد وورغونون چوخ سئودى يى موسىقى آلتلىرىندىن بىرى دە

اسكرىپكا اولموشدور، اسكرىپكانى شاعىر سىمىناريا ايللىرىندىن چالماغا

باشلامىشىدى، او، بوتون مداوملر آراسىندا گۆزل اسكرىپكا چالماسى

ايله دە سئچىلىردى. طلبەلرىن گۆستردى گى بوتون تاماشالاردا موسىقى

ھىصەسىنى صمد وورغون اسكرىپكا ايله مشايەت ائىردى.

¹ «باكى» قزنتى، ۱۱ سىنتىاير ۱۹۸۱ - جى ايل.

قوبالی معلّم سیف الدّین رجاووف دئییر: «1927 – جی ایلده بیر آی صمدله شکی ده معلّم لری تکمیل لشدیرمه کورسوندا اولدوق، صمد یئنه قوبادا اولدوغو کیمی هئی یازیردی، همیشه باشی آشاغی، فیکیرلی گزیردی. بیلیمیرم هاردانسا بیر اسکرپیکادا اله کئچیرمیشدی. ائله موقام چالاردی کی، دئیردین بیر پارچا تاختا دیل آچیب آغلایر^۱»

قید ائده کی، صمد و ورغونون ملاحت لی سسی اولموشدور. شاعیر تاردا، سازدا، اسکرپیکادا گؤزل چالدیغی کیمی، ساز هاوالارینا اوغون ماهنی لاری دا اوخوماغی باجاریردی. دوستو ادريس آخوندزاده «منیم تانیدیغیم صمد» آدلی مقاله سینده گؤستریرکی، صمد و ورغونون سسی اوریه یاتیملی ایدی. باشقا بیر دوستو محسن پولادوف «خاطرِه- لریمدن صحیفه لرده» یازیر: «یادیمدادیر، 1920 – جی ایلده درنه- کیمیز قیش تعطیلی واختی قازاخ کومسومول کمیته سی نین تاپشیریغی ایله کندلره تاماشا وئرمک اوچون چیخمیشدی. البته، بورادا صمدده وار ایدی. بیرینجی تاماشینی داش سالاحلی کندینده وئردیک. صمد «آرشین مال آلان» دا گول چهره رولونو، «دورسونعلی بال لی بادی» دا نؤکر رولونو، «آل بایراق» دا نصرت کیشی نین رولونو ایفاده ائتدی.» یازیچی مهدی حسین گؤستریرکی، 1924 – جو ایلده قازاخ پداقوژی تئخنیكومو طلبه لری نین بوراخیلیش گئجه سینده صمد و ورغون او، حاجی بی اوفون «اصلی و کرم» اوپئراسیندا کرم رولونو چوخ مهارت له و ایلهام لا ایفا ائتمیش دیر. خالق شاعیری محمد رحیم یازیردی: «چوخ یاخشی یولداش لیغی اولان صمدین اوره ک آچان سسی

^۱ باخ: ش. نظیرلی. وورغون کئچیب بو یئرلردن، ب. ، گنجلیک، ۱۹۷۸، صفحه ۹۲.

وار ... اونون سسی زیل دئییل، پسدیر، آنجاق خوشا گلەن دیر.» خالق یازچی سی میرزه ابراهیموف صمد و ورغونا حصر ائتدی یی مقاله لری نین بیرینده محض بو مسئله لرله علاقه دار یازیردی: «واقیفین و عاشیق علسگرین شعرلرینی صمد ازبردن بیلر، اونلاری بؤیوک بیر عشقله، اوخویاردی، بو شاعیرلرین خصوصاً معنایی درین لشدیرن و تأثیرلی ائدن جیناس لارینی چوخ به یه نردی.

«قایماغا» و «چاتا - چات» جیناس لاری ایله بیتن میصرع لاری تکرار ائدیپ اوخوماقدان دویمازدی، کئفی نین ساز واخت لاریندا سازی سینه - سینه باسیب اوخودوغو زامان آرا - سیرا بو سؤزلره اؤز شعرلرینی ده قاتاردی، بو حالیندا بیز اؤزوموز و اونوداراق اونو دینلهر، باخیب دوراردیق، «گۆرکملی عالیم عزیز میراحمدوفون «وطن هاواسی اوچون غریب سه میشم» آدلی مقاله سینده چوخ ماراقلی قیدلر وار، او یازیر: «صمد و ورغون آرا بیر «کوراوغلو» مئلودیالارینی حزن - حزن زمزمه ائله ییردی، من اونون اوزئیر بی این اؤلومونه یازدیغی شعری چوخ خوشلادیغیمی سؤیله دیم، او دئدی: «من هئچ بیر واخت اینانا بیلیمیرم کی، بیزیم آذربایجان داغلاری نین تمیز هاواسی نی اودمایان، آذربایجان چشمه لری نین سویوندان دادمایان بسته کار اصیل آذربایجان خالق موسیقی سینی یازادا بیلر.»

صمد و ورغون طبیعتاً موسیقی جی ایدی، - دئسه ک یانلیماریق، او، آذربایجان خالق موسیقی سینی، موغاملارینی چوخ یاخشی بیلیردی، بیر شاعیرین پوئزیاسینین موسیقی لی لیکیندن صحبت آچدیق اونون بوتون شعرلی ماهنی نی خاطیرلادیر؛ چوخ آسانلیقلا ائل ماهنی لاریندان

بیرینه دوشور، صمد و ورغونون «بسته کارلیغی» حاققیندا چوخلو خاطیره و یازی لار مؤوجوددور، بونلار اونون جاوانلیق ایل لریندن عمرونون سونوناده ک اولان دؤورو احاطه ائدیر. صمد و ورغون خالق موسیقی سینده و بو موسیقی ایله نفس آلان آذربایجان بسته کارلارینین اثرلرینه دریندن بله ایدی، هر بیر بسته کارین کیچیک اوغورو شاعیری پروزالاندیریردی. او، خصوصی له او، حاجی بهی اوف استعدادی نین پرستش کاری ایدی، گؤرکملی روس سووئت شاعیری پاول آنتوکولسکی بئله بیر خارا کتریک حادیه نین شاهیدی اولدوغونو یازیر: «اؤزونون بوتون فیکیرلری له او (ص. و ورغون) اؤز دوغما خالق زمینی نه باغلی ایدی. او، اؤز قاینار چوشغون لوغو، قووتلی استعدادی ایله تامام ایله آذربایجانا مخصوص بیر صنتکار ایدی.

او بونو یاخشی بیلیردی. بیر آذربایجانلی بسته کارین ایلک سیمفونیاسینین مسکوادا موقفیت له ایفا اولومماسی حاققیندا بیر مجلس ده صحبت گئدیردی، موسیقی شناس لاردان بیر دئدی کی، بو استعدادلی بسته کار اؤز یارادیجی لیغیندا دنیا شهرتی قازانمیش آلمان بسته کاری باخدان روس بسته کاری موسورقسکی یه قدر بوتون بسته کارلاردان اؤیره نمیش، فیدالانمیش دیر. اونن سؤزلریندن بئله چیخدی- کی، آذربایجانلی بسته کار اؤز استعدادی اوچون غربین بؤیوک صنت کارلارینا منت داردیر.

بو زامان صمد و ورغون آیاغا قالخاراق ناطیقین سوزونو بؤیوک بیر قیزغین لیق لا کسدی و دئدی:

- سن دوز دئمیرسن، عزیزیم، هئچ دوز دئمیرسن، سن بیزیم بسته-
کارین موققیئتینی نین سیئرینی خالقین اؤزونده آختارمالی سان، او بیزیم
عاشیق لاردان، اوزئیبره ی دن اؤیره نمیشدیر، صمدین سؤزلرینده بؤیوک
بیر حقیقت وار ایدی^۱»

صمد وورغون بو سؤزلری هئچده تصادفاً دئمه میشدی، او همین
بسته کاری دا، اوزئی ک بیر به یی ده چوخ یاخشی تان ک ییردی، عینی
زاماندا خالق موسیقی سینه، موغاملاریمیزا دریندن بلدایدی،

بو جهت دن س، س، ری، خالق آرتیستی، خالق موسیقی سینین گؤزل
بیلیجی سی فیکرت امیروفون دا اعتراف لاری چوخ سجه وی دیر: «من
شاعیر اولماسام دا صمد وورغون شعر ی نین عاشیقی اولدوم، سونرالار
اونونلا سنت مجلس لرینده تنز - تنز گوروشدوم، دوست اولدوم، بیزی
بیر - بیریمیزه یاخین لاشدیران، دوست ائدن صمد وورغونون آذربایجان
موسیقی نی قاینار محبت له، وورغونجاسینا سئومه سی ایدی،

... 1954 - جو ایلین یازی ایدی، آذربایجان دولت درام تئاتریندا
تاماشا لاردان بیرینه اجتماعی باخیش کئچیر یلیردی، صمد وورغون
مهدی حسین له فویئده گزیشیردی، منی گؤروب آیاق ساخلادی، یانینا
چاغیردی، اؤزونه مخصوص صمیمیت له دئدی:

- آیه، سنین سیمفونیک سو - ایتانی رادیودا ائشیتدیم، لاپ کپزین
باشینا چیخمیشدین.

شاعیر «آذربایجان» سیمفونیک سو - ایتاما قولاق آسمیشدی، یقین -
کی، او، سو - ایتانین «چوبان بایاتی» آدلانان ایکینجی حیصّه سیندن

^۱ باخ: قالاچاقدیر دونیادا، صفحه، ۴۴.

صمد وورغون و فالح یارادیبی لیغی

آلدیغی تأثیری اؤزونه مخصوص اوبرازلی دیل له «کَپَزین باشی» آدلاندایرمیشدیر. او واخت اوتاندیم، دئییه بیلمه دیم کی، سو – ایتانی سیزه حصر ائتمیشم، سیزین «آذربایجان» شعرینین تأثیر ایله یازمیشام.»

بوندان سونرا فکرت امیروف باشقا بیر یئرده یازیر: «صمد وورغون موسیقی نی چوخ سئوهردی، ساز و تار چالار، هردن زمزمه ائدهردی. یئنی یارانان موسیقی اثرلرینه بؤیوک مارقا گؤستیریدی. «کورد اووشاری» و «شور» سیمفونیک موغاملاریمی بولبولون ائوینده من پیانودا چالارکن بو موغاملارین ایلک دینله یجی لری ائو صاحیبی، صمد وورغون و میرزه ابراهیموف اولموش لار.»

بوتون بونلار اؤلمه ز سنتکارین خالق یارادیجی لیغینا نئجه قیریلماز تئل لرله باغلی لیغینی گؤستیریر.

فصل 4

افسانه و حقيقت

«صمد و ورغون» بديعى يارادىبى ليغىندا آذربايجان خالقى نين ياراتدىغى، اؤز آرزولاريني، گلهجك حيات ايده آل لاريني ايفاده ائتدى يى مشهور ناغيل و افسانه لر يندن ده بول - بول استفاده ائتميش دير. «آيين افسانه سى»، «قىز قاياسى»، «بولاق افسانه سى»، «آصلان قاياسى» وس، اثرلى مىثال گؤستره بيله ريک. بو افسانه لرى شاعير ساده جه نظمه چکمه يه كيفايت لنمير، عنى زاماندا اونلاردا اؤز عكس ينى تاپان خالقين ايستک و آرزولاريني ايزله يير، ميدانا چىخارير، معنا لانديرير. ياشادىغى دؤورون حادثه لرى له باغلاير. م. گورکى «روس ادبىياتى تاريخى» نه يازدىغى اوچئرك ده آس. پوشكين حاققىندا دئيردى: «او، خالق نغمه و ناغيل لاريني اؤز استعدادى نين شعاعى سى ايله زينتلنديرميشدير. بونا باخمى ياراق اونلار ي معنا و قووه سىنى ساخلا ميشدير.» بو سؤزلر عىنى درجه ده صمد و ورغوندا عايددير.

اساس ينا افسانه نين قويدوغو پوئمالاردان بيرى «بولاق افسانه سى» دير. معلوم دوركى، دير يلىك سويو - «آبى كوثر»، «زمزم سويو» حاققىندا چوخلو افسانه لر وار، گويا بو سويو ايچن آدام ابدى ياشايشا نائيل اولور. قديم دن برى اولوم حادثه سى انسان ليغى دوشوندورموشدور. بو طبعى حادثه نى انسان لار مختلف شكليده درک ائديب معنا لانديرميش، نئجه دئيه لرلر اونا چاره آختارميش لار:

قىز يىل گول اولما يايدي

ساراليب سولما يايدي

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

بىر آيرىلىق، بىر اۋلوم
هئىچ بىرى اولمايىدى
سونراكى دۋورلردە خالق بىلە بىر قىناغەتە گىلىش دىركى، اۋلوم ائلە بىر
كۆرپودوركى، اوندان ھامى كئىچە جىكدىر:
قىزىل گول اولمايىدى
سارالىب سولمايىدى
اۋلوم آلاھ امرىدى
آيرىلىق اولمايىدى
پوئمانىن اۆلىندە شاعىر اۋلوم حاققىندا فىلسفى دوشونجەلرە دالىر. بو
دوشونجەلرىن سون مىزلى او اولوركى، اۋلوم طىبىعتىن قانوندور:
سانماكى، قورخونچ دور اۋلوم دائىما
اوندان دا گىزلەنەر بىر جانلى مىنا
اونسوزدا دونيانىن اولمازدى سونو
سعادەت و حىيات ياراتمىش اونو
اونسوز آچىلمازدى شىعار و خىيال
دۇناردى بىر يئردە آرزو، ايدەآل ...
بوتون بونلارلا برابر چوخ آغىر آنلاردا، سونسوز كدەر ايچرى سىندە،
شاعىرىن دئدى بى كىمى، انسانلىق «تسلى بولموشدور افسانەلردن»
پوئمادا شاعىرىن اوخوجولار چاتدىرماق اىستەدى بى ايكىنجى
مىسئەلە دىرلىك سويو افسانە سىلە باغلى دىر. گويا انسانلار اۋلومە درمان
— چاره آختارمىش، تاپا بىلمەمىشلر. بىلەلىكەلە، دىرلىك سويو، ابدى
حىيات حاقدا دوشونموش و بونو افسانەلردە بىزە كەپىب ساخلامىشلار.

شاعير ايسه بو مۇوضوع يا تامام يئنى معنا وئرمىش دىر، بوتون عمرو بويو اونو دوشوندورن مسئلەبە بىر نئچە اثرينده، حتّى چىخىش لاريندا دا دقت يىتيرمىش دىر، مثلاً: 1955 – جى ايلده يوخارى قاراباغ كانالى نين بىرىنجى نۇوبەسىنين ايشە سالىنماسى مناسبتى لہ سۇيلەدىيى يىنطقينده دئمشيدىر: «افسانەبە گۇرە، كئچمىش زاماندا قديم شيرواندا «دېرليک چشمەسى» وارايمىش، لاکين اونون يئرینی يالنىز پىغمبرلردن بىرى بىلەر و خالقان گىزلەدەرک خالقين ان آغير گونلرينده بو چشمەنين يئرینی گۇستره جەيىنى وعد انديرمىش، پىغمبر يالان دئمش و خالقين چوخ احتياج حيسى اتديگى بو چشمە- نى اونا گۇسترمەمىشيدىر، لاکين آذربايجان خالقى عصرلر بويو شيروانين، ميلين، موغانين و قاراباغين سوسوز چوللرينده قىزغين جنوب گونشى آلتيندا ياشامىش و ياراتمىش دىر، يالنىز خالق حاکميتى سعادت چشمەسینی خالقاً گتيردى، بو گۇزل چشمەلردن بىرىدە يوخارى قاراباغ كانالى دىر، قوی آذربايجانين اينجىسى، داهی شاعيرلر، متفکرلر، خواننده و – كومپوزيتورلار مسکنی اولان قاراباغ دوزو بوگون شنليک ائتسين، قوی کانالين سولارى قاراباغين دوزونو محصول دار اولکەبە و هميشه باهار اولکەسینه چئويرسين.»

بورادا شاعير سوسوز چؤل لره حيات گتيرەن کانال لاری خالقين افسانەلرده اويدوردوغو «دېرليک چشمەسى» ايلە مقايىسە ائتمىشيدىر، – گوروندويو کیمی، افسانەدە کى آرزولار ايندى، يئنى دۇوروموزدە انسان لارين اؤز اللرى ايلە حقيقتە چئوريلير، «فرهاد و شيرين» پيئسينده آذر بابانين دئديگيندن اؤيره نيرىک کى، شيروانين دېرليک

سو یو یالنیز ابدی حیات، جان بخش ائتمیر، عینی زاماندا ائلین قهرمان -
لارینا گوج، قووت وئریر، اونلاری مغلوب ائدلمه زائدیر. شاعیر سونرا
پوئمادا تصویر ائدیرکی، افسانه یه گۆره گویا بو سو یو واخت ایله خضر
پیغمبر ایچمیش و ابدی حیاتا چاتمیش دیر.

دئیرلر بو سودان خضر پیغمبر
گلیب تصادفاً ایچمیش دویونجا
او گوندن اؤلمه میش تاریخ بویونجا
انسان دونونداکی او قانادلی قوش
عصرلردن بری اوچوب یوخ اولموش
فقط، دئیرلرکی، او یئنه ساغ دیر ...

بو حادثه دونیا یا جار اولموش، دیل لره دوشموش دور. نهایت، سو یون
سوراغی نی اسکندر کبیر ائشیتیمیش دیر. اودا ابدی حیاتا قووشماق
اوچون دیریلیک سو یو سوراغی ایله قوشون چکیب شیروانا گلمیش،
لاکین گونلرله اونو آختارسادا تاپا بیلمه میش، کورپشمان گئری
قاییتیمیش دیر. اسکندرین شیروانا گلمه سی باره ده دیگر افسانه لرده
واردیر. بو افسانه لردن بیر نئچه سینی عصریمیزین اول لرینده و سوونت
حاکمیتی نین ایلک ایللرینده ب.م سیسویثف و آ.پ. فیتونی توپلاییب
چاپ ائتدیرمیش دیر. آ.پ. فیتونی یازیرکی، «اسکندر حاققیندا شیرواندا
چوخلو افسانه لر دولاشیر. بو افسانه لرده اسکندری - اسکندری - کبیر،
بویونزولو اسکندر، اسکندر ذوالقرنین، - دربند قالاسینی، شیروان دروازه -
سینی انشاء ائدن، اسکندر قالاسینی تیکدیرن و س. آدلاندیریرلار.»

گۆرۈندۈیۈکیمی، شیروان افسانه‌لری نین بعضی سینده اسکندر همده «اسکندری کبیر» آدلانديریلیر. صمد وورغونون استفاده ائتدی‌یی افسانه‌ده ده بئله‌دیر.

آذربایجان قدیم آبیده‌لرله زنگین بیر اۆلکه‌دیر. بو آبیده‌لری اوزه چیخارماق، قورویوب ساخلاماق، اونلار حاققیندا اولان افسانه و روایت-لری توپلا‌یب خالقین مالی ائتمک اوچون سووئت حاکمیتی ایلیرینده لازیم شرائط یارانمیش‌دیر. تصادفی دئییل کی، «قیز قالاسی» آدلی ایلک آذربایجان سووئت پوئماسی 1923 – جو ایلده میدانا چیخمیش-دیر. سونراکی ایل‌لرده ج. جبارلی عنعنه‌لرینی داوام ائتدیرن گنج شاعیرلریمیزده بیر سلسله پوئمالار یازدی‌لار. صمدوورغونون «آصلان قیاسی»، «قیز قیاسی»، م. راحیمین «آرزوقیز»، «قیرخ قیز»، م. مشفقین «چوبان»، «سیندیریلان ساز» اثرلرینی خصوصی‌له قید ائتمک لازیم‌دیر. بو پوئمالاردا مهم جهت‌لردن بیری خالقین کئچمیش آجیناجاقلی حیاتیندان صحنه‌لری قلمه آلماق اولموش‌دور. افسانه‌لرین باغلی اولدوغو قالالار، یئرلر آنا تورپاغیمیزین قوینوندا یئرله‌شیر؛ اونلار بیزیم تاریخیمیز، غروروموز، فخری‌میزدیر. بؤیوک وطن محاربه‌سینین آغیر ایل‌لرینده صمد وورغون چیخیش‌لاری نین بیرینده دئییردی:

آذربایجان تورپاغیندا دونیانین داھی شاعیری نیظامی گنجوی‌نین مزاری واردیر. آذربایجان تورپاغیندا اؤز لیراسی اولان، انسان گۆزللگینی میثیل‌سبز بیر شکیلده ترنم ائتمیش واقیفین مزاری واردیر. بو تورپاقدا خزر دنیزی‌نین ساحیلینده 800 ایلدن بری قیزقالاسی آدلانان بؤیوک بیر آبیده وارکی، بیزیم قوجامان تاریخیمیزدن خبر

وئریر. آذربایجان خالق و ضیالی لار اؤز آنا تورپاغینی نین بو گؤزل و شاعیرانه آبیدهلرینی گؤز به یه یی کیمی قورویاجاق، اونلاری فاشیست توپلارینی گولله لرینه، یانغین لارینا قوربان وئرمه یه جکدیر^۱»

دئمهلر، بو افسانه لره مراجعت ساده جه خالق ادبیاتیندان قیدالانماقلا علاقه دار اولمامیشدیر. هر بیر سنت کار اوندان اؤز مقصدی اوچون استفاده ائتمیش، یاشادیغی دؤورون، زمانین حادثه لری ایله باغلامیشدیر. بو جهت دن صمد وورغون «قیز قیاسی» پوئماسی سجه وی دیر شاعیر آذربایجانین ان دیلبر گوشه لریندن بیرینده – قاراباغ دادیر. او، غرور حیستی له وطنیمیزی سیر ادير: عیسی بولاغی، چانق قالا، چوبانلارین زیل شکسته سی، بولبولون سسی اونو ایلها ما گتیریر. شادلیق، فرح، سئوینج حیسلری شاعر روبابی نی دیل لندیریر. بئله واخت دا بیر قوجا «ساققالیندان یاش داما – داما» اونا غملی بیر حکایت دانیشیر. بو افسانه یه شاعیر «قیز قیاسی» آدی وئرهرک اونو پوئمانین مرکزینه قویور.

قوجانین دئیگینه گؤره، شوشا قالاسی نین باشی بلالار چکمیشدیر. لاپ کئچمیش زامان لاردا بورادا «ساری یاغ ایچینده اوزهن»، «سارای لار صاحیبی» اولان بیر خان یاشاییرمیش. اونون اسیرلری، قول لاریف حرمخانلاری وار ایمیش. آنالار همیشه اونون آردینجا قارغیش یاغدی ریرلارمیش. بیر گون او، اووا چیخیر، بولا ق باشیندا گؤزل بیر ائل قیزی نا راست گلیر و زورلا اونو حرمخاناسینا آپاریر. آنجاق قیز اونا محل قویمور، ساچلارینی یولور، تسلیم اولمور. بیر گنجه گیزلین جه سارای -

^۱ «ادبیات قزنتی»، ۲۰ آوقوست ۱۹۴۱ – جی ایل.

دان قاچير، خان بوندان خبر توتاراق دالينجا چاپار گۇندەريير، تعقيب
اولوندوغونو گۇرمەن قىز اۋزونو قايدان اتير،

حياتا سون دىفە يوموب گۇزونو

قىز جيغاز قايدان اتير اۋزونو.

لاكىن دىئەپىرلىكى، آلتدان يوخارى

قبارتميش دونونو داغلار روزگارى،

قىز جيغاز اۋلمە يىب، ساغ دوشموش يئره

ياكىلميش بوخبر بوتون ائل لره ...

بودور، «قىز قاياسى» آدلانميش قايا

سىرىنى وئرمەميش اولدوز، آيا ...

اختيار سوزونو بىترەن زامان

بولودلار تۆكولدو قاش – قاباغىندان

اى آنا تورپاغى! اى عزيز وطن!

بىلىرم دونيادا گۇزلىرىن لەسن

نە اودلار گۇرموسن: بو بىر حقيقت ...

قوجانين دانىشىدىغى آجى خاطىرەلىرى شعر دىلى لە ائتىدىكىدن سونرا

شاعىر بو گونوموزه قايدىدیر. آپارىلان قوروجولوق ايشلەرىندىن بحث

آچاراق كىچمىش حيات لا بىر نوع تضاد يارادير،

خالقن طالعی، حيات و معیشتی، تاریخی ایله باغلی افسانەلر صمد

وورغونون دىقتىنى داها چوخ جلب ائتمىشىدیر. بئله افسانەلردىن بىرى -

نین مووضوعو سو «اۋلن محبت» پوئماسى نین مرکزى نە قویولموشدور،

پوئمانىن اولينده اون دۇرد ياشلى گۇزل بىر قىز تصوير ائدىلیر؛ شاعیر

اونون جانلى پورترتتىنى ياراتماق دا اۋز بويالارنى اسيرگەمير، ان
تأثيرلى بديعى ايفاده واسيطه لرىنى سئچىب ايشله دير. داغلار قوينوندا
بۇيموش بو قىز چوخ دالغين، فيكىرلى، كدهرلى دير. او اۋز قارداشىنى
آخشامچاغى بير آغاجين آلتىنا چاغريب يالوارماغا باشلاير. آيدن
اولوركى، قارداش - باجى بير يئرده بۇيوموش لر؛ اونلار بير آنا لايلا
چالمىشدير، قىزدا عمرو بويو اۋز قايعى سىنى قارداشىندان اسيرگەمە -
مىشدير. آنجاق ايندى اونلار ائولنمەلى ديرلر. قىز هئچ بير وجهله بونا
راضى اولابيلمير، اۋزونو اودا، كۈزه آتاراق محو ائده جه گىنى بيلديرير:

اثلين قايداسىنجا، قاننونجا بيز

بير باجى، بير قارداش ائولنمەلى كىز

بونلارى دويدوقجا، دوشوندوكجه من

بيل كى، آياق لارىم اوزولو يئردن

توك لرىم اورپەنير، توتولور دىليم

باشقادير، قارداشىم، منيم سئوگىليم!

اوداغلار باشيندا بير گنج چوبان دير ...

قارداشى ايسه جاوابيندا دئيركى، آتاميز، آناميز، ائل، خالق بيزه نئجه

باخار: بير اثلين عادتىنى پوزا بيلمەريك.

مأيوس باخيشلارلا قيرجيغاز دۇنور

حياتين آلتيندا بير گونش سۇنور ...

آى دوشور آراز، آراز لال آخير

آيين ايشيغيندا بير خيال آخير.

همین موضوعدا افسانه‌لره آز – آزدا اولسا راست گلینیر. دئمه‌ک لازیمدیرکی، بو تیپلی افسانه‌لر اؤز – اؤزونه، هئج نهدن یارانما بیلمه-زدی، خالقین کئچدی یی معین تاریخی انکشاف مرحله‌لرینده بئله عادت‌لر اؤته‌ری، کئچی‌جی ده اولسا هر حالدا موجود اولموشدور. ی.و. چمنزمینلی‌نین «قیزلار بولاغی»^۱ رومانیندا دا بئله بیر احوالات نقل اولونور؛ بورادا دا قیز همین عاده نیفرت ائدیر، اونا قارشى اکراه حیسی سسله‌ییر، انتحار اوچون یول‌لار دوشونور. صمد و ورغون بو افسانه‌نى قلمه آلماقلا بیر صنعتکار، وطنداش موقعیندن تاریخین هانسی دؤرون ده‌سه موجود اولموش بئله عادت‌لره اؤز نیفرتینی بیلدیریر.

صمد و ورغونون خالق یارادیجی لیغیندان استفاده یولو ایله یازدیغی ماراقلا پوئمالاریندان بیرى ده 1937 – جى ایله قلمه آیینمیش «یازلا قیشین دئییشمه‌سى» دیر. اؤزوده اثر «بیزیم وطنیمیزین خوشبخت بالالارینا» اتحاف ائدیلمیش دیر. خالق آراسیندا «یئرله گؤیون بحثی»، «آرانلا داغین دئییشمه‌سى»، «آرانلا یا یلاغین دئییشمه‌سى» آدلى ماهنى‌لار موجوددور. «یئرله گؤیون بحثی» 19 عصرین سونلاریندا روس مطبوعاتیندا آذربایجان دیلینده چاپ ائدیلمیش دیر. «آرانلا یا یلاغین دئییشمه‌سى» نى ف. کؤچرلى «بالالار اهدیه» کیتابیندا وئرمیش دیر. البته، شاعیر خالقین اؤز بالالاری اوچون یاراتدیغی بو ماهنى‌لاردان خبردار ایدی. خالق ایچرى سینده مؤوجود اولان واری آنت‌لاردا داغلا آران بند – بند دئییشیرلر. صمد و ورغون‌دا ایسه باشقا جوردور: یاز اول‌جه اؤزونون بوتون مزیت‌لرینی، کیفیت‌لرینی، خاصیتی-

^۱ ی.و. چمنزمینلی (رومان‌لاری)، ب.، آذربایجان س.س.ر. ای‌آنشر، ۱۹۶۸.

نى سۇيىلەيىر. سونرا قىش سۆزە قارىشىر، نئجە دئىەرلەر، اۋزونو تعريفلە-
يىر. خالقين ياراتدىغى ماھنىلاردا سون بىند مۇلّفين، يا خود دا
سۇيىلەيەنن دىر. روس مطبوعاتيندا اولان ماھنىنى شىكىستە عباس اۋز
آدىنا باغلادىغى بىندلە قورتارىر. دئمەلى، بو، خالق ادبىياتيندان گلن قديم
بىر عنعنە دىر. صمد وورغوندا اونا صادىق قالير، پوئمانين سون بىندىنى
اۋز آدىنا باغلاپاراق دئىير:

بو قارا قىش قوردا قارداش يارانالى

يئمك اىستەر استقبالى

چوخ سۇيرىك جانيميزدان

اتيميزدن، قانيميزدان

بىزىم بۇيوك استقبالى

خالق يارادىجى ليغى نىمۇنەلرى آراسيندا آللقورىك فولكلور نىمۇنە-
لرى دە واردىر. اولنارين بىر قىسمى قديم دؤورلردە مختلف مقصدلرلە
تشكىل ائدىلن مراسىملرلە باغلى دىر. بو زمان چوخلو ماھنىلار ايفا
ائىلىردى. مثلاً: يئنى ايل مراسىمى ايله باغلى ماھنىلاردا گونش، آى،
اولدوزلار، طبيعت حادىشەلريندن كولك، ايدىرىم، ياغىش، قاروس،
جانلاندىرىلير، انسانا مخصوص بىر سىرا خاصىتلر اولنارلا كئچىرىليردى.
خالق ايچرىسىندە خصوصىلە يازلا قىشىن، آرانلا داغىن، كولكلە
گونشىن دئىيشمەسى احوالاتى يايىلمىش دىر. اساساً اوشاقلار اوچون
يارادىلمىش بو ماھنى و روايتلردن استفادە ائدەرک عبدالله شائىق
1910 – جو ایلده «گۈزل باھار» آدلى بىر ناغىل پىئس يازمىشىدیر.
پىئس دە اساس صورتلر گۈزل باھار، گونش و قىش دىر. بونلاردان باشقا

بوران، كولك، قار، بولود، سو، تورپاق و سايره كىمى آللقورېك صورت-
لرەدە ائردە گئىش يئر وئرىلمىش دىر. بوران، كولك، بولود، قىشېن
كۆمك چىلرېدىر. گونش گۆنى اوزوندە گورونوب پارلايدىقجا اونلارى
سىخىشىدىرىپ آرادان چىخارېر. قىش داغلارلا قاقماق اىستەكېر.
مبارزە نتيجه سىندە گونش و طرفدارلارى غلبە چالېر. گۆزل باھار گلېر،
بوندان سونرا آغير ووروشمالار اولور - قىش بورادا قورخولو دوشمن
كىمى تصوير ائدىلېر. «قىش مطلقىتى، باھار ايسە آزادلىغى تمثیل
ائىدىر»^۱

گۆزل باھارېن غلبە سىندن سونرا قاراقوش، بولبول، قىرقوۋول، توراج،
طوۋوز وس. توپلاشېر، چالغى، ماھنى صدالارى گۆپە يوكسەلېر.
اوشاقلاردا گۆزل باھارېن حرارتى آلتىندا يىغىشىپ مختلف اويونلار ايفا
ائىدىرلر:

ياشا - ياشا گۆزل باھار ،

ياشا - ياشا ھىي بختيار.

اۆلكەمىزېن ھر فصلىندە ،

مىن فرح وار، مىن نشئە وار.

بو تىپلى ماھنىلارېن بىر قىسمىندە ايسە ائو حيوانلارى: قويون،
كئچى، اينك، جامىش، آت بىر - بىرىلە دئىيشېر، ھرەسى اۋزونو تعريف
ائىدىر. خالق ادبىياتىندا ياز ياخشىلىق، گۆزەل لىك، خئىر، بركت، بوللوق
رمىزى كىمى تصوير اۋلونور، قىش ايسە عكسىنە - انسانلارلا سويوق،
بوران، آجلىق، ظلمت و سايره گتىردى بىي اوچون شر قوۋە كىمى قلمە

^۱ ع. مىراحمدوف. عبدالله شائىق، ب، ۱۹۵۶، صفھە ۸۱.

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

آلنير، بو جهت دن محض مراسيم لرله علاقه دار يازانميش آشاغيداكى
ماهنى چوخ سجيّه وي دير:

اوچو بيزه ياغى دير،

اوچو جنت باغى دير،

اوچو پيغار گتيرير،

اوچو وورار داغى دار.

بورادا ايلين دورد فصلى تصوير ائديلميش دير. «ياغى» دئيدكده،
گوروندويو كيمى، قيش نظرده توتولور. بئله بير آتالار سؤزوده
مشهوردور: «ياغى يالان، قيش گئرجك»، «يازلاقيشين دئيشمه سى»
پوئماسيندا شاعير خيالى سئيره چيخير، «او داغ - بو داغ منيم» دئيه
- دئيه هر يئرى قاريش - قاريش گزير. گلدى يى نتيجه ايسه بو اولور:

دونيا دئير: من ايكي يم

ساغيمدا ياز، سولومدا قيش.

يازلا قيش دئيشير، هره اؤزونو تعريفله يير. اونلارين سؤزونو شاعير
آشاغيداكى كيمى تاماملانير:

آديم يازدير، يازيلماميش طالعيه نه درد، نه غم

سحرلرين نئى سسى يم،

كؤنلومده دير صدفلى ساز

سوران اولسا: - ندير بو ياز؟

دئيين: - سووئت اؤلكه سى يم.

صمد وورغون و فالح ياراديبى ليغى

قىش دا اۋزونون سرت ليگين دن دانىشپير، او بورادا دوشمن، ياغى و سون نتيجه ده فاشيست كيمى تقديم اولونور. قيش دئيير: من فاشيستم، يارانميشدير اوزوم قارا:

ظلم ائدره م انسان لارا،

قان ايچره م، حظّ آليرام،

بو دونيانى من ساليрам،

بوران لارا، توفان لارا.

صمد وورغونون افسانه اساسيندا يازديغى ان ياخشى پوئمالاريندان بيري ده «آسلان قاياسي» دير. ائرده شاعير فانتازيائين گوجو ايله معاصير دؤوروموزون ان آكتوآل پروبلئم لرى ده اۋز عكسینی تاپميش دير. شاعير پوئمادا «آنا»، «بالا»، «زحمت»، «ايشيق»، «محبت»، «امك»، «تورپاق» مفهوم لارینی معنالانديرير؛ انسانليق و گله جك اوچون اونلارين نه قدر بؤيوك اهميته ماليك اولدوغونو پوئتيك و شيرين ديل له اوخوجولارا چاتديرير. بورادا شاعيرين مقصدی، بير طرفدن كئچميش جمعيتی، استثمار گؤزلرى قارشى سيندا جانلانديرماق، عینی زاماندا انسانلاری آزاد و خوشبخت ياشايشا، خوش گذرانا چاتديرماق دير. او بيري طرفدن ايسه گنج نسل ده وطن پرورليک، ميللى افتخار حيس لرى تربيه ائتمه ك، خارجى اشغالچى لارا، دشمن لره قارشى نيفرت دويغولارينا گوجلنديرمك دن عبارت دير:

بيزيم خزر ساحيلينده بير قوجامان قايا وار

سينه سينده پارچالانير آغ كوپوكلو دالغالار

اثللر اؤنو عزیزله ٻیر، دئییر «آصلان قیاسی»

محبتدن قورولموشدور تورباغینین مایاسی.

اثرده شاعیر، ماهنی یار آدلی گؤزل بیر آذربایجان قیزی نین صورتینی یاراتمیش دیر. ماهنی یار خان قیزی دیر. چوخ گؤزل اولدوغوندان هر یثردن اونا ائلچی لر گلیر. قوجا آتاسی قیزینا یالواریرکی، من آرتیق دونیادان گئتمهک اوزره یم. وطن – باکی، بو سارای سنه قالیر، گرک یاد الینه کئچمه سین. کنیازلاردان، خانلاردان، به یلردن بیر جاها ن گیرینی اؤزونه امر سئچ، قووه میز چوخال سین. ماهنی یار تأکید ائدیرکی:

الیمده تیکدیگیم باخ بو آغ چوخا

هانسی بیر ایدین اهنینه اولسا ،

بیرده آغ آتیمی کیم مینه بیلسه ،

او، شاهدا دئییلسه، خاندا دئییلسه ،

اولسادا عادی بیر قاپی نوکری ،

اونوندور قلبیمین گیزلی تئللری

قویدوغو بو شرطلر ماهنی یارین شیلتاقلینی کیمی باشا دوشولمه-

سین. او هر شئی آتلا ٻیر. آنجاق اؤز صاف، تمیز محبتینی ده بروزه

وئریر. او وارا، دؤولته، شان – شهرته آلوده اولان انسانلاردان دئییل ...

«منیمده قلبیم وار، آرزولاریم وار» - دئییر:

من دنیز قیزی یام، آدیم ماهنی یار ،

اثل لر آراسیندا شان – شهرتیم وار ،

بو تورپاق، بوهاوا، بو زنگین وطن ،

بونلاری دویدوقجا، دوشوندو کجه من ،
حیاتا، وارلیغا مفتون اولورام.
... فقط شهرت اوچون، خانیمان اوچون ،
قانلارلا یوغرولان بیر زامان اوچون.
قوپاریب قلییمی آتا بیلمه رم ،
چول کیمی دۋشه نیب یاتا بیلمه رم.
آذربایجان خالق داستان لاری و ناغیل لاریندا چوخ زامان گۈزل قیزلار
سئوگی لینی آدینا، سانینا، دولتی نه گۈزل دئییل، محض ایگیدلی یینه،
قهرمان لیغینا گۈره سچیرلر. شاعیر پوئمادا خالق یارادیجی لیغینین بو
خصوصیتی نندن باجاریقلا استفاده ائدیر. بو جهته بیز نیظامی اثرلرینده -
ده راست گلیریک. ص، ورغون عینی زاماندا حادیشه لرین گئدیشاتی
ایله علاقه دار پوئمانین دیلینی، فورماسینی، اصول لارینی دئییشدیریر:
بو خبری آلانلار
شاماخی دان، شکی دن
لنکران دان لکی دن
قاراباغ دان، شیروان دان
شاهلار یوردو ایران دان.
بیغی بورما جاوان لار
ایگیدلر، پهلوان لار
باکی یا اوز توتدولار
هئی آتدی لار، توتدولار.
تفنگ توتان، اوخ آتان

آتین قارنین دا یاتان،
باشی اوسته میل دوران
قوشو دیمدیکدن ووران،
سویو بالیق کیمی تن
یاریب، ایچیندن کنچن،
یغیشیب دسته — دسته
گلدی باکی نین اوسته،
بورادا «دره لردن سئل کیمی، تپه لردن یئل کیمی باده یی سر — سر
کیمی» وس، ایفاده لرله دولو خالق ناغیل لارینداکی کیمی شیرین لیک،
صمیمیت واردیر،
بوتون یئرلردن، حتّی ایران دان، دغیستان دان گلن به یلر، خانلار
مغلوب اولور، امتحان دان چیخا بیلیمیرلر، لاکین آغ آتین اوستونده یالنیز
آذربایجان خالقینین قهرمان اوغلو آصلان دایانا بیلیر،
ماهنی یار چوخ سئوینج له اونو نشانلی کیمی قبول ائدیر، قیزین
آتاسی ایسه «چؤلون بو گنده سینی» گؤرمک بئله ایسته میر،
گل، ای قاجاق آصلانیم
گل، ای قوچاق آصلانیم،
گل کی، میدان سنین دیر
تولک طرلان سنین دیر،
باش اهیمه دین خانلارا
سیغیندین اورمانلارا،

... آصلان گلير چاپاراق
آغ آت قولاق چير پاراق.
تانيير قهرمانى
دئيير او گونلر هانى.
آشيب داغدان، دره دن
اوچارديم اوستومده سن.
بيرگون تورا سالدیلار
منى سندن آلدیلار.
بئله ليکله، ايکي سئوگيلي بير - بيرينه قووشور ... ايللر كئچير،
خانلار، حکمدارلار اؤز حاکميتى نى سورور، خالقى چاپيب تالايير، قان
آخيديرلار ... بيرگون خبر گليركى، چار اوردولارى گيب باكى نين
دروازه سى اؤنونده دايانميشدير. باكى خانى حسين قلى خان شهر
قالاسى نين آچاريني كنياز سيسيانوفا وئرمه لى دى. حسين قلى خان
الينده آچار دايانير. آچارى وئرمه يى آصلان اؤز بوينونا گؤتورور. بو زامان
او، خنجري كنيازىن اوره يينه سانجير:
دؤشو مدال لى كنياز
جنگلى - جيدالى كنياز.
بو يانميشدير آل قانا
سالام آذربايجانا.
... بيزيم آغ آت، آغ چوخا
حلال اولسون آصلانا.
اونو بؤيودن آنا

صمد و ورغون و فالق یار ادیبی لیغی

داغلارین مارالی دیر؛

سورسانیز هارالی دیر

سالام آذربایجانا!

یئنه «سنه لر کئچیر». چار اوردولاری اکینجی دفعه باکی یا هجوم
ائدیر. بو زامان آصلان آغ آت اوستونده، آغ چوخا اهنینده ترکینده ده
ماهنی یار سارایی ترک ائتمه یه مجبور اولور.

آمان آغ آت، جان آغ آت،

دنیزین قوینونا یات،

بیزی وئرمه دوشمنه،

اونلار دنیزین لاپ کنارینا گلیرلر، قایانین اوستوندن آغ آت اؤزونو دنیزه
آتیر.

اونلار چکیلدی یوخا،

بیرده آغ آت، آغ چوخا،

پوئما دا آصلان آذربایجان خالقین یئتیردی یی یوزلرله مشهور
قهرماندان بیر کیمی تصویر ائدیلیر. اونون قلبی وطن، خاق عشقی له
دؤیونور. آصلان جسور، عالیجناب بیر پهلوان دیر. پوئمادا اونون قهرمان-
لیغی آغ آت و آغ چوخا ایله باغلی تصویر اولونور. خالق ادبیاتی
قایناقلا ریندان گلن بو مفهوم لار اثره یئنی طراوت، یئنی روح گتیریر.

ایندی ده ناغیل لارا نظر سلاق، «ملیک ممد» ناغیلیندا آغ قوچ، قارا
قوچ تصویر اولونور. آغ قوچا مینن ایشیق لی دونیایا، قارا قوچا مینن
ایسه قارانیلق دونیایا دوشور. یا خود «آغ آتلی اوغلان» ناغیلی نی
گوئوره ک. اورادا بئله جمله لره راست گلیریک: «او گول لری آغ آتلی، آغ

چوخالی، آغ پاپاقلی بیر اوغلان بازارا آپاریردی، من اوندان آلدیم.» باشقا بیر یئرده: «من یالان دئمه میشم، من دئمیشم کی، او گولو آغ آتلی، آغ چوخالی، آغ پاپاقلی بیر اوغلان گتیریب» و سایره ... گؤرونديو کیمی، ناغیلدا آغ آتا، آغ چوخایا بیر آغ پاپاقدا علاوه اولونموشدور. بونون اؤزو ائله «آغ» مفهومون نه قدر مقدس، اوغورلو اولدوغونو ثبوت ائتمک اوچوندور. آغ آتلی، آغ چوخالی و آغ پاپاقلی اوغلان پادشاهین دوه چی قیزی اولان آروادی نین اوشاغی دیر، اونا گؤرده اونون آدینی نربالا - «دوه بالا» قویموشلار. نربالا یالنیز و یالنیز همین قیافه ده غلبه چالیر. پادشاه، اونون پهلوان لارینا و قوشون لارینا بو پالتاری گئیدیکدن سونرا اوستون گلیر. قارا گونه محکوم ائدیلیمیش آناسینی دا آغ پالتارلاری گئیدیکدن سونرا آغ گونه چیخاریر. بورادا خالق آغ آتا، آغ چوخایا مردلیک، کیشی لیک، غیرت رمزی اولان پاپاقدا علاوه ائده رک همین مفهوم لارین تاثیر گوجونو داهادا آرتیرمیشدیر. «عاشیق غریب» داستانیندا آغ آت تصویر ائدیلیمیش دیر. اوزاق سفرده، غربتده غریبه خبر چاتیرکی، توی باشلانمیش دیر، اونون سئوگی لیسى شاه صنمی زورلاره وئیرلر. غریب بو اوزاق یولو آنجاق قیرخ گونه گلیب وطنه چاتا بیلردی؛ اوندادا آرتیق گنج اولار، شاه صنم سیز قالاردی. آنجاق آغ آتلی بیر شخص - داستاندا اونو خضر آدلاندیریرلار، - بو اوزاق یولدان غریبی اوچ گونه وطنینه گتیریر و دئمه لی، همده آغ گونه چاتدیریر.

... او آغالار، به یلر منه گولوشدو

دیاری - غربتده حییه ریم بیشدی!

منیم امدادیم خضر ایریشدی

اونون آغ آتیندا اوچدومدا گلدیم

پروفیسور بختیار وهابزاده یازیرکی، «آصلان قایاسی» ایله علاقه دار اولان روایتده آغ آت، آغ چوخا ائپیزودو یوخدور. بیز دئییه بیلیمه ریک-کی، پروفیسور هانسی منبع لره اساساً بو قناعتیه گلمیشدیر. آنجاق بیزه بئله گلیرکی، یاخین کئچمیشیمیزده، آصلان لا باغلی اولان بو روایتیه آغ آت، آغ چوخا ایله علاقه دار افسانه وی موتیولری خالق اوژو آرتیرمیشدیر. صمد و ورغوندا محض خالق دان گؤتوردیو اوچون همین افسانه ده بو مسئله یه خصوصی دقت وئرمیشدیر. چوخ ماراقلی دیرکی، سون دفعه آغ آتین اوستونده گنده رکن آسلانین باشیندا آغ پایاق اولدوغو کیمی، ماهنی یارین باشیندا آغ کلاغایی تصویر ائدیلیر.

شاعیر آتین تصویرینده خالق ادبیاتی عنعنه لرینه اساس لانمیشدیر. آیدین اولورکی، آغ آتی چوبان - ایلخچی آسلان بؤیوتمودور. آنجاق خان زورلا آتی اونون الیندن آلمیشدیر. آغ آت سون نتیجه ده آصلانا قیسمت اولور. دونیانین مختلف یئرلریندن گلن خانلار، به یلر، ایگیدلر، سرکرده لر - هئچ کس آغ آتی رام انده بیلیمیز، او، بییه سی آسلانی تانییر و اوژ یانینا بوراخیر. بورادا صمد و ورغون خالق ادبیاتیندا آت و قهرمان حاققیندا اولان عنعنه وی تصویر لره اساس لانمیشدیر. آسلانین آتی بسله مه سی اپیزودونو افسانه افسانه یه آرتیرمیش، اونوداها ایناندیریجی ائتمیشدیر. بوز آت بئیره یی، قیرآتدا کوراوغلانو بئله تانییمیشدی. آت قهرمانین دوستو و ساغ الی دیر. بونو بیز خالق داستانلاریندا، ناغیل-لاریندا چوخ آیدیه ان گؤروروک. بو جهت دن صمد و ورغونون «آکؤهلن

آتىم» شعرى ده سجيّه وى دىر. آغ آتى اصلان اؤزو بسله مىشدى. آغ چوخانى ايسه آسلانين اهنينه ماهنى يار نيكيب حاضيرلامىشدى. بوتون بونلار خالق قهرمانى آسلانين غلبه سىنى شرطلندىرير.

آسلان هم ده ج. جبارلى نين «اينجه» پيئسى نين قهرمانى آى ديمىرى خاطيرلا دىر. يوخارىدا اونون «قىزقالاسى» پوئماسى نين بو تىپلى سونراكى پوئمالارا تاثيرى حاققىندا دانىشمىش دىق. ج. جبارلى پوئمادا افسانه نى نقل ائتمه زدن اول قىز قالاسى نين اؤزونو تصوير ائدير، اونون باشينا گلن بلالارى خاطيرلا دىر. ائله بوراداجا پوئمانين ياراندىغى دورده كى حيات، ياشايش حاققىندا فيكىرلرىنى وئير ... قىز قالاسى - نين دؤوره سبىنده حيات قايناير، گؤيلره باش چكن نفت فونتان وئير.

هر طرف باشقا دورلو بير يئنى ليك ،

هر طرف سئوگى، هر طرف سنليک ،

ديريليك تام گورولتوسيله اؤزون ،

گؤستىر ساحيله بير دنيزين.

بوندان سونرا ج. جبارلى بير پيرين - قوجانين دانىشدىغى افسانه نين مووضوع سونو پوئمانين مركزينه چكىر. صمد و ورغون ايسه بئله بير ائپىزودو پوئمانين سونونا كئچىرمىش دىر. شاعيره گؤره، ايندى اصلان كيمى مين لرله قهرمانين حياتى باهاسينا خوشبخت، آزاد بير حيات قورولموش دور.

اودور باخ: يازدىغىن «آسلان قاياسى»

سيليئمىش آلىندان ائللرين ياسى ...

اونون سینه سینده اوخویر بیر قوش
قوش دئیل، بیر قیز دیر، آدی «قورتولوش» ...
دیلینده واقیفین گؤزل لهمه سی:

یازیلیمیش اطرافا اونون زیل سسی ،
بیر گنجده باش قویמוש اونون چیی نینه ،
بوردا سئوگیلی لر ذؤوق آلیر یئنه ،
وطن تورپاغی نین آزادلیغیندان ،
انسان – آزادلیق دیر، آزادلیق – انسان.

یازیچی سیدحسین واخت ایله «آغ آت، آغ چوخا» آدلی بیر حکایه
چاپ ائتدیرمیشدیر. صمد و ورغونون پوئماسی نین اساسیندا دوران
افسانه ایله بو حکایه آراسیندا اوخشارلیق چوخدور. بیزه بئله گلیرکی،
یازیچی افسانه نی باکی اطرافی کندلرده ائشیتیمیشدیر. آنجاق اونو
حکایه کیمی ایشله میس، حقیقی تاریخی حادیه لری نقل ائتمیشدیر.
سیدحسین خالقیمیزین زنگین شیفاهی ادبیاتینی، ائتئوقرافیا سینی
چوخ یاخشی بیلیردی. بوباره ده اونون بیر سیرا مقاله لری واردیر.
خصوصی له «اقبال» قزئتینده رئاكتور ایشله دی بی زامان «کاظم اوغلو»
امضاسی ایله چوخلو مقاله لر چاپ ائتدیرمیشدیر. مقاله لری نین بیرینده
(1915) یازیردی: «معلوم اولدوغو اوزره، بیزیم اولدوقجا زنگین بیر ائل
ادبیاتیمیز وار. «عاشیق کرم»، «کوراوغلو»، «غریب»، «طاھر و زهره»،
«آرزوایله قنبر» کیمی حکایه لر ائل ادبیاتیمیزین محصولو اولدوغوندان
تاریخی – ادبیاتیمیزین ایلك صحیفه لرینی اونلاردان باشلامالی دیر.» یا

خود يئنه 1915 – جی ایلده «سون خبر» قزئتینده یازیردی: «یادیمدا وارکی، بیر دفعه باکی کندلری نین بیرى سینده بیر توی مجلسی نه دعوت ائدیلیمیش دیم، اورادا بیر ساز عاشیغی دا وارایدی، هامان ساز عاشیغی «زهرة و طاهر» حکایه سینی ناغیل ائتدی، لازیم اولان یئرلرینده ساز چالیب اوخویوردو، منه او واخت بو حکایه چوخ خوش گلمیشدی، داها او واخت بو کیمی منظوم و منثور حکایه لرین یازیلیب ساخلانماسینا حیف سیلنمیش دیم.» س، حسین، ف، کؤچولی نین «بالالارا هدیه» آدلی فولکلور ماتریال لاریندان عبارت کیتابینا رأی لر چاپ ائتدیره رک اونو «قافقازدا بیرینجی کیتاب» آدلانديرمیشدی، دئمه لی، سیدحسین خالق ادبیاتینی بیلن، همده تدقیق ائده ن بیر شخص اولموشدور، تصادفی دئی یل دیرکی، او، آصلان قایاسی ایله باغلی افسانه ایله ده ماراقلانمیش و بو موضوعدا حکایه یازیب چاپ ائتدیرمیشدیر، مادام کی، س، حسین اؤزوده حکایه سینی «آغ آت، آغ چوخا» آدلانديرمیش دیر، دئمه لی افسانه نین اؤزونده بو ائپیزود اولموش، باشقا سؤزله، همین تاریخی حادیشه و احوالات لارا بو افسانه وی دونو خالق اؤزو گئیدیرمیشدیر.

شفاهی خالق ادبیاتی عنعنه لریندن استفاده ایله یازیلان پوئمالار ایچری سینده «آیین افسانه سی» خصوصی یئر توتور، پوئما عبرت آمیز بیر گیریش له باشلا ییر، شاعیر آیلا مکالمه یه گیریر، ائله بورادا سنتکارین حیات حاققیندا مووقعی اؤزونو گؤستریر، شاعیر آیی مایوس، فیکیرلی، سولغون، کده رلی گؤرور و بونون سببی نی سوروشور، آی ایسه عکسی نه، اؤزونون همیشه بئله اولدوغونو دئییر، معلوم اولورکی، آیین قایغی لاری

صمد وورغون و فالح يارادىبى ليغى

چوخدور، سونرا شاعير اساس مطلبين اوستونه گليب چيخير، يعنى
بوتون افسانه لرى دوغوران بير جهتي آچيب گؤستير:

گل منه بير دانيش، اى نازلى نيگار!
سن كي يارانيشدان گؤزل سن بئله ،
بير داستان اولموسان آغيزا، ديله.
اليمة سس ساليير حسنون، جامالين ،
ايندى ده بيلديم كي، چوخدور كامالين.
ندير اوزونده كي قارا لکه لر ،
آنلادابيلسه يدين بونو بير تهر.

سونرا شاعير پوئمادا آي بن ديلي له اساس افسانه نى نقل ائدير. بورادا
گؤزل ليک، عصمت، جامال، کامال مجسمه سى اولان آيلا شاعير
آراسيندا چوخ معنالى بير صحبت گئدير. آي نقل ائدير كي، چوخ –
چوخ قديم لرده من آنام گونشه خوشبخت ياشايرديم. بيز بير –
بير يميزى توکنمه ز و بؤيوک محبت له سئويرديک. بو محبت
حياتيميزين معناسيني تشکيل ائيردى. بير گون آخشامچاغى بير
حادثه باش وئردى. من آج اولدوغومو آناما بيلديرديم، او، يوخسول -
لوقدان، اهرسيزليک دن شيکاييت لندى، گؤزونون ياشيني تۆکدو و دئدى -
كى، بوتون آذوقه ميز قورتاريب، بير تحنه اونوموز قاليب، سنه اينديجه
يئمک حاضيرلايارام. ائله بو زامان من آناما دئديم كي، اجازه وئر گؤيلرى
سئيره چيخيم، بير روزى تاپسام گتيريم گليم:

من اورتدوم باشيما بير آغ کلاغى
بولودلار قارشيمدا آچيلدى لاي – لاي.

من گئدیم، آخامجا سو سپدی آنا

بوتون کائناتی چیخدیم سئیرانا.

... آز گئتدیم، اوز گئتدیم، دولاندی یئنه

گلیب یاخین لاشدیم یئر کوره سینه.

آی داوام اندیر، یئر کوره سینی گزهرکن بیر داغین اته گینده جوتجویه
راست گلدیم؛ او، یئراکیدری. آجلیغیمی بیله نده دئمه پندیر - چؤرک،
همده بیر اوؤج دن وئردی کی، گوئی اوزونده بو دنی سپب - بئجهره ک.
... آناملا بیرلیکده دنی سپدیک. باهار گلدی، توخوملار جوجردی،
سونبول لرله - اولدوزلارلا گوئی بزه ندی. من ده تئز - تئز اولدوزلار
آراسیندا سئیره چیخیردیم. بوتون کائنات گؤزل لی ییمدن دانیشیردی.
من ده شیل تاق لیق اندیردیم. ائله بو زامان بیر حادثه باش وئردی: آنام
خمیر یوغوروردو، من ده اونون دوره سینده فیرلانیر، آتیلیب -
دوشوردوم. بیردن سوروشدوم، آنامین ساغ قولونا ده یدیم؛ او، حرصینی
ساخلایا بیلمه دی، یئریندن دوردو، خمیرلی الی یله منه بیر شیله
ووردو. من گوناھکار ایدیم، اوزاق لاشیب بولودلار آراسیندا گؤزدن
ایتدیم. آنا ایله اوولادین کوسمه یی اوزون چکمه ز؛ تئزلیکله باریشدیق،
آنجا ق بیردن آنام «چیراق کیمی قارالدی»، «ؤزوندن گئتدی». دئمه
اوزومده قارا لکه لر قال میشدی. آنام آغلادی، آغلادی، گؤز یاشلاری ایله
بو لکه لر یوماق ایسته دی، آنجا ق لکه لر گئتمه دی.

آی اوره ک آغریسی ایله ناغیلی نی یئکون لاشدیریر:

دوندو آنا قلبی او گوندن قانا ...

باخیب بالاسینا هئی یانا - یانا .

آيلار، ايل لر، بويو آغلادى بئله
ديزينه چوخ دؤيدو اؤز اللرى يله،
يازىق كى، سونونجو پئشيمان چيلىق
بيزه فايدا وئرمه يير آپاچىق،
ايندى دوغروسونو سؤيله سم اگر
اوزومده گوردويون قارا لكه لر،
بيل كى، اؤز آنامدان بير يادىگاردير
گؤرورسن نه بؤيوك فاجعه ام واردير،
سماء جسم لرى نين سىرى انسانلارى عصرلر بويو دوشوندورموشدور،
زaman گئچديكجه اونلارين بير قيسىمى انسانلارا معلوم اولموش، بير
قيسمى ايسه گيزلى قالميشدير، بو سىرلى حيات خالقين فولكلوروندا
بويو و ديگر درجه ده اؤز بديعى عكسى نى تاپميشدير، تاپماجالاردان
توتموش داستانلارا قدير بو مؤوضوعدا مختلف نمونه لره راست گليريك،
«طاهير و زهره» داستانى، «شمس و قمر» ناغىلى نين بوتون اشتراك-
چيلارى گؤي جسم لريندن عبارت دير، همين جسم لرين قارشى سىندا
عصرلرله دوشونن خالق بو سىرلى مختلف افسانه و روايت لرده اؤزونه
مخصوص شكلیده ايضاح ائتميش دير، بو سىرلردن بيرى، البته، آي نين
اوزونده آچىق گؤرونن قارا لكه لرين اولماسى دير، آي و گونش
حاققينداكى افسانه لرين بير قيسىمى بو مؤوضوعدادير، دقت ائديلرسه
گؤرونركى، بوتون اثرلرين مضمونى لكه لرى مختلف سببلره ايضاح
ائتمك دن عبارت دير، بير افسانه ده دئييليركى، گونش - قيز، آي ايسه
اوغلان دير، گونش قنيرسىز گوزل لى يه ماليك دير، حتى او بزه نيب

چىخاندا ايشيغىندان اولدوزلار گۆرونمهز اولور. آنجاق اولدوزلار گونشى سئويديلر، بو محبت اونلارى ياشاديردى. آيدا گونشين حسرت ايله ياشايدى. آنجاق بير - بيرىنى گۆره بيلميردیلر. بيرگون آى گونشه راستلاشير. گونش اونون گۆزلىلى قارشى سىندا سارسيلير. بو سارسىنتى حسرت چئوريلير. آين اوزونده اونا خوصوصى گۆزلىك وئرن قارا بير خال وارايميش. گونش دئيركى، اگر منى سئويرسن سه او خالى منه وئر. آى خالى قوپارير، اونون اوزونو قان بورويور. گونش شاد اولور، گوله رهك دئيركى، سنین گۆزلىگين او خالدا ايدى، اونودا قوپارتدين، ايندى دونيانين ان گۆزلى منم. آى تعجب اندير، اوزونده كى قانى سيلمير؛ قان قورويوب هميشه ليك اونون اوزونده قالير، دئمەلى قارا لكه ده قالير. گونش آييلير، گۆردويو ايشدن پئشمان اولور. نه قدر چاغيرسا، آى گلمير. اودوركى، گونش چىخاركن آى اوزونه پرده چكىر، ايسته بيركى، گونش اونون اوزونده اولان لكه نى گۆرمه سين¹.

«تاپديق» آدى بير ناغيل وار. اونوندا قهرمان لارى سماء جسم لريدير. ناغيل ماراقللى احوالات و حاديه لرله زنگين دير. بورادا قمر، گون، آى، شمس آيرى - آيرى صورت لردير. آى گونه عاشيق دير. گون ايسه اونا محل قويومور.

ناغيلين بير يئرینده دئيلير:

«گون خانيم دئدى: - كۆنول سئون گۆيچك اولار. قارا دئو منه سندن گۆزل گۆرونور.

¹ باخ: آذربايجان كلاسيك ادبيياتى كىتاب خاناسى، ۲۰ جيلده، ۱ جيلده، ب، ۱۹۸۲، صفحه ۲۹.

آی اونون اته ییندن یاپیشیب دئدی:

- عناد ائله مه، سندن ال چکن دئییلیم.

گون خانیم دارتینیپ دئدی:

- اه ته ییمی بوراخ، گندیرم.

آی بوراخماق ایسته مه دی، او قوجاقلاییب گون خانیمی اؤپمک ایسته به نده گون خانیم دارتینیپ اونون الیندن چیخدی، باشلادی قاجماغا آی قوودو، گون قاجدی، آخیردا گون خانیم اه ییلیب بیر اووچ پالچیق گؤتوردو، آیین اوزونه چیرپدی، اونون اوزونو لکهلای ائله دی. آیین باشی قاریشیدی، سو باشینا ائندی اوزونو یوسون¹...

آی و گونش حاققیندا افسانه لر چوخ و مختلف واری آنتلی دیر. بعضاً اونلارین آنا و اوولاد، بعضاً باجی و قارداش، بعضاً ایسه سئوگیلی لر اولدوغو حاققیندا افسانه لر دولاشماقدادیر. مثلاً: مشهور یازچی و فولکلورشناس عالیم ی. وچمن زمینلی «خالق ادبیاتی نین تحلیلی» آدلی مقاله سینده یازیر:

آی گئتدی باتان یئر

ملک لر یاتان یئر

سینه می نیشان قویدوم

یار اوخون آتان یئر...

بیرینجی میصرعانی ایضاح ائده لیم. خالق اعتقادینجا آی اوغلان دیر، گونش - قیز. آی متمادیاً گونشین پئشینجه دولانیر.

¹ آذربایجان ناغیل لاری، ۵ جیلده، ۳ جیلده، ب، آذربایجان رئیسب انشیریات، ۱۹۶۲، صفه ۶۲-۶۳.

صمد و ورغون و فالق ياراديبى ليغى

يوخارىدا گۆستردىگىمىز باياتىدا آى ملكلر ياتان يئره سئويلهين اؤز
عشقىنى و عشق يولونداكى فداكارليغىنى آيىن عشقىله برابر
توتموشدور¹.

گۆرۈندۈيۈ كىمى، ي.و.چمن زمينلى تاماميله باشقا بير افسانهدن
صحتت آچير. آى - اوغلان، گون ايسه قىزدير. آى گونو سئوير، عمرو
بويو اونون دالينجا گئدير، آنجاق هئچ بير زامان اونا چاتا بيلمير.
آى و گونش حاققىندا كلى مقداردا باياتى و ماهنى لارين يارانماسىدا
محض اونلارين خالق اعتقادينا عشق، محبت، سئودا ايله علاقه دار
اولدوغونو گۆسترمك ده دير. اونلار خالق پوئزياسىندا گۆزل ليك، عشق،
جامال رمزى كىمى وصف اولونور. بير نئچه خالق باياتى سينا، يا خود
باياتى لاردان گۆتۈرۈلمۈش مىصراع لارا دقت يئتيره ك.

آى دولانير باتماغا ،

يوخوم گلير ياتماغا ،

باغچادا گول اؤيره نيپ

بولبولو اويناتماغا.

آى دوغدو قلىلندى ،

دوغونجا قلىلندى ،

نه يه دئسن آندا يچيم ،

بو قلب او قلىلندى.

¹ ي.و.چمن زمينلى، اثرلرى، ۳- جو جيلد، ب، «علم»، ۱۹۷۷، صفحه ۶۳.

صمد و ورغون و فالق یار ادیبی لیغی

گون دوغماسا آی باتماز ،
دردلی لر گئجه یاتماز ...
آی دوغدو پرلی - پرلی ،
یارا یاراشیق وئردی ...

آی دوغدو پرلی - پرلی ،
یایلینین اوجو زرلی ...
آی چیخدی یانی - یانی
هانی بس بیرجه یانی ...

آی چیخیب بیرجه بارماق ،
گل سینه مه چکمه داغ ...
آی گئدر باتار ایندی ،
نازلی یار یاتار ایندی ...

بیزه بئله گلیرکی، آی و گون حاققیندا اولان افسانه لری معین
قیسمتی شاعیره بللی اولموشدور. آنجاق او، گونله آیین آنا بالاکیمی
تصویر اولوندوغو افسانه نین سئچیلیمیش. سونرا گؤره جه ییمیز کیمی، بو
واری آنت شاعیره دؤور، زامان، انسان لار، حیات، یاشایش حاققیندا بیر
چوخ فیکیر و ملاحظه لرینی سؤیله مک اوچون واسیطه رولونو
اوینامیشدیر.

دقت ائدیلسه گؤرونرکی، صمد و ورغون خالق افسانه سینی دئمک
اولارکی، اولدوغو کیمی ساخلامیش دیر. بورادا بیر علاوه واردیر: اودا

آيين سئيره چىخماسى، گزه - گزه يئر اوزونه گلمهسى و جوتجو بابا
ايله گۆروشمهسى دير. علاوه ائده ككى، شاعير پوئمالارينا خاص اولان
رجعت لردن بورادا دا بول لوقجا استفاده ائتميش دير. آي باشينا گلن
احوالات لارى سويله ديك جه احوالات لارين معين يئرلر شاعير خيالى
پرواز لانيير. بئله ليك له، خالق افسانهسى بير سيرا واجيب مسئله لر
حاققيندا سنتكارين دوشونجه ليله زينت له نير. آي «آجام» دئيه نده،
گونش اونا بئله جاواب وئير:

آنام بير آه چكه ك

دئدى: - بالا! قولاق آس

آنالار دردسيز اولماز

سن دئيرسن آجام من

سود گلمه يير دؤشومدن

يالنيزام ... يوخدور اهريم

قوروموشدور دؤشليريم ...

آيين آناسى حاققيندا بو سؤزلريندن تاثيرلەنن شاعيرين اؤز كۆرپه لي-
يى ياديندا دوشور، او، آنا مقدس لي يى، آنا نوازشى، آنا محبتى، دونيادا
آنانين يئرى و موقعى حاققيندا ملاحظه لرين اوخوجولارى ايله
بؤلوشدورور:

مين كيتاب يازسان دا او گول جامالا

يئنه ده اوندكى بؤيوك كامالا.

يول تاپا بيلمه ميش شاعير قلمى

من شاهيد توتارام بوتون عالمى.

صمد و ورغون و فالح ياراديبی ليغی

دونيآ بيناسی نی قویاندان بری
دئه، هانسی داهی نین خیال شهپری،
اوجالا بيلمیش دیر باری بیر کره
آنا قلبینده کی سونسوز گؤیلره،
رجعت لر پوئما بویو داوام ائدیر، شاعیر یئر اوزو، انسان لار، یاشاییش،
یارانیش، طبیعت وس، حاققیندا فیکیرلرینی سؤیله ییر، بؤیوک حرفله
یازیلان انسان - یئر کوره سینی، بوتون عالمی بزه یین بو اعجاز کار
مخلوق تعریف اولونور، بو دفعه شاعیر ملاحظه لرینی یئر اوزونه دوشن و
بؤیوک معجزه لرین شاهیدی اولان آیین دیلی ایله وئرمیشدیر، آی ایلک
دفعه «یاشاییشین خوش نفسی نی»، «انسان سسی نی» ائشیدیر، «بو
سسدن نه بؤیوک لذت وارمیش» - دئییر،
بیل کی، ایلی گیمه ایشله دی بو سس
یوز مین ایل یاشاسام جانیمدن گئتمه ز
من اوندا بیلدیم کی، یارانماق ندیر؟
بشرسیز کائنات بیر ویرانه دیر،
بیلدیم انسان کیمی بؤیوک بیر قدرت
هله یاراتمامیش بیزیم طبیعت،
چاتدی قولاغیما اونون نعره سی
هله داغ دؤشونده او چوبان سسی،
بیرجه گون گؤرمه سم انسان اوغلونو
ایلان وورموش کیمی رنگیم قارالار
باشیمین اوستونو دومان لار آلا،

بو سۆزلر ائله بيل بوگون يئر كوره سيني اودا، آلووا آتماق ايسته ين،
محاربه آلوو ايله بوتون يارانيشى يانديرماق ايسته ين آزغين
امپرياليستلره قارشى دئييل ميشدير. «آيين افسانه سى» پوئماسى
انسان، طبيعت، گۆزل ليك برلى - بزه كلى كائينات، آل - الوان يئر
كوره سى، تورپاق، زحمت عطيرلى چۆره ك، آچيق سماء، گون آنا، آي
قيزين شانى نه اوخونموش هيمن دن عبارت دير.

شاعير پوئمادا اؤز رجعتى نى جوتجو بابانين دىلى ايله وئيرير. آي لا
جوتجونون مكالمه سى پوئمانين ان گۆزل يئرلريندن دير. آي تعجب
ائديركى، «بس نه اوچون گۆيده چۆره ك تاپيلمير؟ آنام يئردن داها
چوخ گۆيلرى قيزديرير». بونون سببى نى جوتجو بابا بئله ايضاح ائدير.
چۆره ك بير ايستى يله، ايشيق لا اولماز.

بودور باخ، گۆردويون بو قارا تورپاق ،

نه قدر واردير سا چوره ك اولاجاق.

بيرده اؤز باشينا يارانمير اونلار ،

تورپاق اوستونده ده انسان گۆزو وار.

بودور، باخ آلنيمدان تۆكولن بو تر ،

دونيادا آج قالار تر تۆكمه ين لر.

محاربه دؤورو چيخيش لارينين بيرينده شاعير دئييردى: «قديم
آذربايجان تورپاغى دونيادا يالني ز اؤزونون مادى نعمتلىرى ايله تانينمير،
او عيىنى زاماندا بوتون شرق عالمينده زنگين اجتماعى فيكىر و معنى
انكشاف تاريخى ايله مشهور دور، اودلار اۆلكه سى آدلانان آذربايجان
تورپاغيندا دونيادا ايلك دفعه اولراق آتش پرست ليك كيمى اؤز واختى نا

گۆره چوخ مترقی بیر فلسفه یارانمیشدیر. بو تورپاق بوتون دونیا فلسفی تاریخی نه زردشت کیمی جهان شمول بیر فیلسوف وئرمیشدیرکی، بوگون بئله دونیانین بیر چوخ اؤلکه سینده زردشت مذهبی نین و فلسفه سینین پرستش کارلاری واردیر. بیزیم قدیم افسانه لریمیز و اؤلمه ز ناغیل لاریمیز خالق میزین بؤیوک معنوی دوهاسینی، اونون یوکسک عمل و آرزولارینی، حیات و مبارزه سینی پارلاق شکلینده عکس ائتدیره ن اثرلر دیر.»

«هرمز و اهریمن» پوئماسی دا بؤیوک وطن محاربه سی ایل لرینده یازیلیمیش دیر. صمد و ورغون محاربه نین قیزغین چاغلاریندا بو موضوع یا تصادفاً مراجعت ائتمه میشدی. اثرده ایکی قووه آراسیندا گئدن مبارزه دن بحث اولونور. صمد و ورغون عمومیت له، خالق میزین کئچمیش تاریخی نی، عادت و عنعنه لرینی، اعتقادلارینی، قدیم مادی و معنوی آبیده لری دقت له اؤیره نمیش و اؤز یارادیجی لیغیندا یئری گلدیک جه بونلاردان استفاده ائتمیش دیر. هرمز و اهریمن قدیم یازیلی آبیده اولان «اؤستا» دا تصویر اولونموشدور. «اؤستا» دا شرح ائدیلن دینی اعتقادلارین بانی سی زردشت ساییلیر. زردشت دینی نه، اعتقادینا گۆره، دونیا ایکی قووه نین مبارزه سیندن عبارت دیر. خئی یی و شر قووه - لرین، خئی یی قووه لری هرمز، شر قووه لری ایسه اهریمن تمثیل ائدیر. بونلار آراسیندا آرام سیز گئدن مبارزه ده سون غلبه هرمزوندور. «یارادیلاندا ایکی لیک وار؛ بیر قووه عدالته چالیشان کیمی، او بیری قووه ده عدالتی پوزور. هرمزون ایشیغی ایله برابر، اهریمنین ده قارانلیغی وار. - یاشاییش بو ایکی قووه نین مبارزه سیندن عبارت دیر. نتیجه ده

هرمز غلبه چالاجاق، انسان ابدى سعادته نائيل اولاجاق، حقيقت بودور¹،

يوخاريدا گوردويوموز كيمي، صمدوورغون محاربه دؤورو يازديغى «يازلاقيشين دئييشمه سى» پوئماسيندا ايكى قووه آراسيندا گئدن مبارزه نى تصوير ائتميشدير. ياز - گوزل ليك، حيات، سون نتيجه ده يئننى قورولوش، خوشبخت گله جك كيمي ترنم ائديليز ديسه، بورادا خئير قووه لر ين ترجمانى اولان هرمز، اونون اعتقادلارى تصديق اولونور. زردشت ان شيرين نعمت اولان حياتى وصف ائدير. شاعير اونون ديلينده چوخ عبارت آميز آفوريزملر سؤيله يير. زردشت بيليك، ذكا، مودريك ليك، زحمت، آزادليق مجسمه سى دير:

گلر زردشت دئيه ر بعضاً: - منيم اؤز احتشاميم وار ،

بشر قلبى مقدس دير، بو قدسيته كاميم وار.

اؤلوم ائبليس لاييقي دير، حيات دير ان شيرين نعمت ،

قارانليق دان اوزاق لاش كى، ايشيقي دير، ان بويوك زينت.

چاليش قلبن صاف اولسون كى، تميز ليك دير سنين حسنون ،

بوتون عمرونده زحمت سيز، هنر سيز كئچمه سين بير گون ...

پوئمادا بير سيرا ماراقللى صورت لر واردير. داغلار سلطانى، سيرداش

عمى، طالع پرى سى، كوسكون، اهريمن، ظلمت و باشقالارى، شاعير

پوئمانى يازديغى واخت فاشيزم كابوسو دونيانى اؤلومه آپاريردى.

بشريتي اسارته دوچار ائتمك مرامى ايله فاشيزم قيلينچ اوينا ديردى.

شاعير پوئمادا بونا تئز - تئز اشاره ائدير. صمد و ورغون گؤستيريكي،

¹ ي.و.چمن زمينلى، قيزلار بولاغى، ب، آذرئشر، ۱۹۶۴، صفحه ۳۶.

صمد وورغون و فالح يارادىبى ليغى

فاشيزم اۋلوم، فلاكت، سفالت، آجيليق گتيرير. پوئمادا بونلارى مدافعه ائتمك ايستەين ايسە اهرىمن دىر. دونيا خالق لارى فاشيزم اسارتينه قارشى آياغا قالخدىغى كىمى، اهرىمنين شر قوۋەلرينە قارشى دا ھرمزون – باشچى لىق ائتدى يى خئير قوۋەلرى مبارزە آپاير.

پوئمانين اولينده قاف داغيندا معبدگاہ تصوير ائدىلير. اودا ستايش دۋورودور. داغلار سلطانى گلير، عبادت لہ مشغول اولور. اونون عبادتيني شاعير بير غزل لہ آشاغيداكى كىمى ايفادە ائدير:

اۋلوم معلون بير ابليس دىر، او وارليقدان كنار اولماز ،

اۋلومسوز، فتنەسىز، شرسىز – دىيەرلر بير ديار اولماز.

اونون توفانى قويدوقجا، اوچار ائولر و احرام لار ،

اونون روزگارى اسديكجە قيش آغلار ... ايلك باھار اولماز.

او عزرائيل يارانميش دىر، قيلينچ قورشار، قيام ائيلەر ،

دئير: من حكم سوردوكجە بير انسان بختيار اولماز ...

بۈيۈك ھرمز! بۈيۈك ھرمز! اۋلومدن انتقام آل كى ،

بو ابليس قاتلى اولدوقجا حيات سئوداسى وار اولماز!

ائلە بو ايلك سۆزلردە اۋلوم لہ حيات اوز – اوزە گتيريلير. سونرا

سيرداش عمى، طالع پرىسى گليرلر. اونلاردا باھاردان، محبت دن،

الفت دن، شنليک دن صحبت آپيرلار. سيرداش عمى نين آشاغيداكى

سۆزلرى دە خاراکترىك دىر.

ياشاسين بوغدا بيجن اللريميز ،

سویر بول، تورپاغى بول ائللريميز ،

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

سیرداش عى، داغلار سلطانى، طالع پرىسى شىله نىر، اهيله نىرلر.
كوسكون ايسه كناردا اونلار قارشى سوء قصد حاضيرلايىر. طالع پرى -
سى اۆز ماهنى لارنى باياتى اوستونده اوخويور:

هر چىچه يىن بير آدى

هر كۆنولون مرادى،

قووشسون دېله گينه ،

بوتون انسان اؤولادى!

كۆنولر سیرداش اولسون ،

انسانلار قارداش اولسون ،

بىر محبت، بىر خئير ،

هر مجلسده باش اولسون.

ائله بو زامان اوزاقدان «سرعتله»، حىكىمتله، بويو سرو آغاجيندان
اوجا «تانرى سيمالى» گۆزل بىر قوجا گلير. او - هر مزدور، پوئمانين بو
يئرينده شاعير يازير:

گلير داغ گۆددهلى بىر پير، اونون آلنىندا حىكىمت وار ،

اونون قلىبىنده، روحوندا توكنمهز بىر محبت وار.

گلير قارتال ووقارىله ... اؤپور گۆيلر آياغىندان ،

كىمىن قانونو دوزدورسه، اونون حكومنده قدرت وار.

او انسانلىقلا فخر ائيله، گۆزلدير فعلى، رفتارى ،

گونشدير قلىبى، ويجدانى، كۆنول ملكونده الفت وار.

آزادلىقدير اونون عشقى، حياتدير ان بؤيوك آندى وار ،

صمد وورغون و فالىق يارادىبى ليغى

اونون قدسى كىتابىندا نه استبداد، نه محنت وار.
پوئمانىن هر بير صحيفه سىنده وطن، خالق، ائل، آزادلىق، انسانلىق،
حيات، قهرمانلىق، اود، اوجاق، وصف اولونور. «انسان وطن اؤولاردى -
دير»، او بونلارسىز ياشايا بىلمەز. هر مزون اعتقادلارى چوخ اوزاق بير
كئچمىش ده يارانمىش دير. بؤيوك وطن محاربه سى ايللىرىنده بوتون
بونلارى اؤز دوغما خالقينا چاتدىرماق اوچون شاعىر بئله بير اصول دان
استفاده ائتمىش دير.

... بايرام شنىلى يىنين شاعىرى يئرلىنده اؤلوم، آجلىق، فلاكت مجسمه -
سى اولان اهرىمن گلير. او، حياتىن، آزادلىغىن، انسانلىغىن دوشمنى دير.
هر مزون، «شر كۆپه يى» آدلاندىردىغى اهرىمن - «گوله دؤندورمه يه
گلدىم بو گؤزل خانيمانى» دئير. او، هر مز و گؤره ن كىمى كه نه
يارالارىن اوستو آچىلىر؛ دئيركى، بير زامانلار سن منىم سىنه مه يارالار
وورموشدون، ائله بىلدىن كى، اؤلموشم، يوخ، اؤلمه مىشم؛ قىلىنجا
قورشانىب گلمىشم كى، توفان قوپارىم. سن بىلىرسن كى، «من قارائلىق
مه له يى، بيرده شرىن تانرى سى يام.» هر مز اونا جاواب وئير:

يئنه ائولر يىخاچاقدىر او سنىن مردار الين

يئنه قانلار تۆكه جكدىر او شرفسىز عملين!

يئنه يوردلار، يووالار تاپدالانىب خار اولاجاق

يئنه گول لر تۆكولوب، نازلى چىچكلر سولاجاق

خير، آزادلىق مجسمه سى اولان هر مز شره بىگانه قالا بىلمه زدى،
مبارزه سىنى آپارمالى ايدى. اودوركى، اهرىمنه دئىير: «ايكى آلايه
ياشا دىقجا قوروما زقان دنيزى.» دوغرو دان دا، بو زامان ايكى قوۋه، ايكى

آلاه آراسيندا مبارزه باشلاير. اهرىمن گتىردى يى قان، فلاكت
قىلىنچى «آناسى ماتم، آناسى هيجران اولان» ظلمته وئريب ميدانا
بوراخىر و دىيىركى، بو كهنه قىلىنچى گۆتور، اؤزون له ظلمته آپار؛
بوتون قان عاشىق لرىنى باشىنا يىغ، چونكى بيزه شهرت قازاندىران
ازلدن قان اولموشدور. هر مزون قىلىنچى ايسه داغلار سلطانى نىن
الينده ايدى. پوئما خئيرله شر آراسيندا اؤلوم – دىريم ووروشونون
تصويى ايله تاماملانير. بيز بىليرىكى، بو ووروشمادا خئير قوۋەلر
غلبه چالاجاق: اونا گۆرهكى، شاعىرىن ده دئدى يى كىمى، داغلار
سلطانى خئىرىن، گونشىن، بشرىن تانرىسى اولان هر موزدن ايلهام
آلير. ايلهام پرىسنىن شن ماهنى لارى آلتىندا داغلار سلطانى
دؤيوشمه گئدير. بيز اولچدن اينانيرىق كى، بو دؤيوش عدالتىن،
دكانىن، نورون، گونشىن، آزادلىغىن – خئىرىن غلبهسى ايله
قورتاراجاقدىر ...

فصل 5

خالقن حيكمت خزينهسى

صمد وورغونون خالق حيكمتى خزينهسىندن قىدالانماسى نين اؤزونه مخصوص يول لارى و اصول لارى واردير. آتالار سؤزو، مثل، آفوريزم، مودريك ايفادهلر شاعيرين يارادىبى ليغينا خوصوصى بير روونق، وئرميش دير.

معلوم دور كى، آتالار سؤزلرينده خالق اؤز فيكىر و دويغولارينا آز سؤزله لاكونيك شكilde ايفاده ائتميش دير. واخت ايله و اى.لنن سيبير سورگونونده اولاركن اونا بير نچه تاثيرلى آتالار سؤزو سؤيله ميشديلر. او. بونلار قولاق آسديقدان سونرا حيرتله نهره ك دئميشدى: «چوخ گؤزل، چوخ گؤزل! باخ، بيزيم يازىچى لاريميز بورادان اؤيره نمه لى ديرلر. بيرجه جمله ايله بالتانى كؤكوندن وورور. مطلق بير مجموعه دوزله تلمه - ك لازيمدير. اوندا تاثيرلر و ناطيقلر اوچون بير خزينه اولاجاقدير!» م. گوركى ايسه بو باره ده بئله دئير: «ان بؤيوك حيكمت سؤزون ساده لى - يينده دير. آتالار سؤزى و ميثال لار هميشه قيسا اولور. لاكين اونلاردا تام كيتابلار دولوسو آغيل و حيسلر واردير. يازىچى اوچون بو ماتريال ايله تانيش اولماق تامام ايله ضرورى دير. بو اونا بارماقلارى يومروق شكلينده دويمه ك كيمى سؤزلرى دويمه يى، باشقالارى طرفيندن دئيليميش سؤزلرى آچماغى، بو سؤزلرده گيزلنميش معنانى آچيب ميدانا چيخارماغى اؤيره دير.» آ.س. پوشكين آتالار سؤزى حاقيندا يوكسك پافوس لادئميشدير: «بو نه زينت، بو نه معنا، بو نه حيكمت - ديركى، بيزيم هر بير آتالار سؤزونده ايفاده اولونموشدور.» صمد

صمد و ورغون و فالح یارادیبی لیغی

وورغون، پوئزیاسینی آتالار سۆزو ایله بزمه‌یه‌یی چوخ سئویردی. او دئییردی کی، «بیزیم آتالار سۆزلرنین هره‌سی بیر پوئمادیر.»

آذربایجان اس‌اس ر علملر آدکامیاسی‌نین مخبر عضوی، پروف‌سور ب. وهاب‌زاده یازیر: «صمد و ورغون یارادیجی لیغی کلّ حالیندا دنیا گۆرموش، سینه‌سی خزینه، آغ ساچلی مودریک بیر قوجایا بنزه‌ییر. بو قوجانین سینه‌سینده خالقین ناغیل و داستان‌لاری، آتالار سۆزلری، مثل‌لری، موغامی، عاشیق ماهنی‌لاری، اوزهرینده اضطراب‌لی گونلرین کده‌ری، خوشبخت گونلرین سئوینجی، فرحی ناخیش باغلامیش‌دیر، بو قوجا – آذربایجان خالق‌نین سیمبولودور.» شاعیر دوغرودان‌دا ائل آغساقالی، سینه‌سی ائل سوزو ایله‌دولو مودریک قوجا بوتون فعالیتی ایله دوغما خالقینا باغلی اولان مقتدر بیر سنت‌کاردیر.

صمد و ورغون اثرلرینده یئری گلدیک‌جه آتالار سۆزو و مثل‌لره مراجعت ائدیر. مثلاً: «واقیف» پیئسینده واقیفین دیلی ایله دئییر:

آتالار سۆزودور، یاخشی قولاق آس،

آسلانین اثرکه‌یی، دیشیسی اولماز.

همین آتالار سۆزونو او باشقا بیر اثرینده‌ده ایشلتمیش‌دیر. بونولا، علاقه‌دار یازیچی نورالدین بابا یئفین آشاغیداکی خاطیره – قیدی چوخ ماراقلی‌دیر:

«بؤیوک وطن محاربه‌سی‌نین آغیر گونلری ایدی آذربایجانین فداکار قیزی زیبا غنی یئوا حاققیندا «قهرمان سنایئر» آدلی کیچیک بیر اوچئرک یازمیش‌دیم. خالق یازیچی‌سی علی ولی‌یئف او زامان «کمونیست» قزئت‌نی‌نین رئداکتور معاونی ایدی و بدیعی یازی‌لارین

اکثریتی اونون الیندن گلیب کئچیردی. اوچئرکی اوخوماق اوچون علی ولی یئغین اوتاغینا گیرنده صمد و ورغونو بورادا اهلشمیش گؤردوم. بیلیردیم کی، صمد و ورغون آذربایجان نماینده لری له جبهه ده اولوب، دؤیوشچولرله گؤروشوب و بو سفردن یئنی جه قاییدیپ. سالاملاشیپ گئری دؤنمه ک ایستردیم. علی ولی یئف قویمادی: «اهلیش، اوخو، صمدده جبهه دن یئنی جه گلیب، یقین، اونون اوچون ده ماراقلی اولار» - دئدی. من سیخیلا - سیخیلا اوخوماغا باشلادیم. قورتاراندا اِهمالجا صمد و ورغونا باخدیم: خیالا دالمیشدی. فیکری اوزاقلاردا ایدی. هاندان - هانا ایکی الی ایله گورچال ساچلارینی خیشمالاییب دالا وئردی و دئدی: «علی، گؤز دوشمنین دوشمن چی لی گی نه یئرہ چاتیپ کی، سئویپ - سئویلمک؛ حیاتا حیات گتیرمک اوچون یارانان گؤزل و مهربان قیزلاری میزدا ایله سیلاح گؤتوروبلر. من جبهه ده بئله آذربایجانلی قیزلارین چوخو ایله گؤروشوب صحبت ائتمیشم. اونلاردان بیرینین - شفقت باجی سی زهرا سلیم اووانین قارداشی نین اوچوده جبهه ووروشور. اؤزوده قارداش لاریندان گئری قالمیر. «ایگیدلی یه گؤره» مدالی ایله تلطیف اولونور. گرک بونلارین هامیسی یازیل سین، بیزیم قیزلاریمیزین شجاعتیندن داستان لار باغلان سین، هر ائوین، هر عائله نین گؤزلی، عزیز ی اولان، جبهه دن ایسه عسگر شینئلی گئیینیب نملی سنگرلرده گئجه له یین قیزلاریمیزین هامیسی قهرمان دیر. اونلارین هر بیرینین حیاتی نسیل لرہ نمونه دیر.» سونرا صمد و ورغون اوزونو منه طرف چئویریب مهربان بیر سسله علاوه ائتدی: «اوکی قالدی سنین اوچئرکی نه، یاخشی ائله ییب زیبادان یازمیشان، آمینم کی، علی اونو

صمد وورغون و فالح يارادىبى ليغى

بوراخا جاقدير، آما «قهرمان سناپئر» آدى بورا بير آز اويغون گلمير،
بلكه، آدىنى ده ييشد يريب «آسلانين ائركه يى، ديشى سى اولماز»
قوياسان؟»

من تشكر ائتديم، اوچئرك بو آدلادا «كمونيست» قزئتinde درج
اولوندو.»

يا خود شاعير بئله بير آتالار سؤزو ايشله دير: «قوردان اولان قورد
اولار.» بو، چوخ قديم دؤور لرله سس له شن مشهور آتالار سؤزودور، حتى
«كوراولو» داستانيندا دا ايشلنميش دير:

سارپ قايلاردا يورد اولماز،

مختنه سؤز اولماز،

چاققال انى يى قورد اولماز،

يئنه قورد اوغلو، قورد اولو.

شاعير خالقين مودريك سؤز چشمه سيندن گؤتوردو يو نمونه لرى
يئرلى - يئرinde ايشله دير، او، آتالار سؤزونو يا عىنى له اثر لرينه داخيل
ائدير، يا خوددا شعرين عمومى آهنگى نه و وزننى نه اويغون لاشد يير،
مثلاً: «واقيف» پيئسينده توکزبانين دىلى ايله:

ويدادى داريخما بيزده مثل وار،

بير ياندا باغلایان، بير ياندا آچير،

آتالار سؤزودور، ياخشى قولاق آس،

آسلانين ائركه يى، ديشى سى اولماز.

- دى يير.

يا خود: مىثل دىر: «قاچاغى ائل اۋزو ساخلار» بورادا يالنىز «اۋزو» سۋزو
آرتىرىلمىشىدىر. «خانلار» پىئسى نىدە مۇللىف قىزىئىتىرىن دىلى ايله:
«اوغول، يامان گونون عمرو چوخ اولماز» - دئىير: حالبوكى اصلينده
«يامان گونون عمرو آز اولار» - دئىيلير. يا خود يئنه اورادا خانلار:

آنا، ائل ايچينده بىر مىثل ده وار:

«ياخشى دوست قارداش دان ايرەلى اولار» -

آتالار سۋزونو ايشلە دىر. ائرىن بىر يئرینده مشدى بهى، خانلار و
باشقالارى نفت معدن لرینه گئتمەك، قوۋەلرى جملش دىر مك، ايضاحات
ايشلرى آپارماق، منشوپك لرین فتنه - فسادلارینا لازىمى جاواب
وئرمك بارەدە مصلحت ائدىر لر.

خانلار:

دمىرى قىرغىن تك دۇيەر لر، بلى!

گۇرورسن؟ خانلارین هر بىر مىثلى

لاپ يئرینه دوشور، هر عاغىللى سۋز -

بۇيوك بىر اوردودان چوخ قوۋتلى دىر

سۋزده انسانلىغىن ووران الى دىر

اودوركى، لاپ محكم حاضىرلاشىن سىز

گرەك داشدان كئچسىن هر بىر كلمە نىز،

يا خود انقلاب يلارا مراجعت له قىزىئتر بئله بىر ائل مىثلى نى خاطىرلاي دىر:

«احتياط ايگىدىن ياراشىغى دىر» بونو ائشىدن كۇبا حىرت له تكرر ائدىر:

احتياط ايگىدىن ياراشىغى دىر

ائل سسى ان بۇيوك مكتب دار، دوستلار!

صمد و ورغون و فالق يارادىبى ليغى

پيئسىن باشقا بير يئرلرندە خالقين بو مودريك كلامىنى يئىرى
دوشدويونە گۆرەيئنه ايشلەديرلر:

بوندان باشقا صمد و ورغون درام اثرلرينده «ئله كهنه حمام كهنه
تاسدير»، «دلى دن دوغرو خبر»، «دونقارى قبير دوزەلدير» وس. اتالار
سۆزلىرىنى ايشلەتميش دير. مثلاً: «فرهاد و شيرين» دراميندا:

آغزينين دادىنى نه بيلير كيشى

جيبه تۆكرلركى، قارا كيشميشى

نولار، اوندان قاباق سن آچيلسانا

خنجرى نين قاشى يئرهى دوشەر؟

«واقيف» پيئسىنده كى كورد موسى چوخ ماراقلى صورت دير. او،
لطيفه لردن، اتالار سۆزو و مثل لرلرندن استفاده ائدهرك دىلىنى زنگين-
لشديرير، عىنى زاماندا چوخلو باياتى بيلير. شاعير بير سيرا اتالار سۆزو و
مثل لرلرلىن شعرين آهنگينه اويغون لاشديراراق اونون دىلى ايله وئرميش-
دير:

بس سن آقا، من آقا

اينه يميزى كيم ساغا

بيرده ايلياس، مثل وار:

ائل ييغلسا بير يئره

واللا كرهن سينديرار

بير گۆزومه دوغرو باخ

بيليرسن مى، آى آخماق

کۆنلو بالیق ایستهین

گرهک گیرسین دنیزه

آشنا! دئین یئنه سن

یومورتاسی ترس گلن

تویوق کیمی اؤتور سن.

بئله بیر ائل سؤزو معلوم دور: «دریالار مرکب، مئشه لر قلم اولسا منیم دردیمی یازیب قورتارماق اولماز.» خالق سنتکارلاری بو سؤزدن استفاده ائده رک درد، غم مجسمه سی اولان کرم له علاقه دار بئله بیر بند قوشموش لار:

باشینا دؤندویوم آی ده ده کرم

گۆزلریم تورگؤرور، اوره ییم ورم

دریالار مرکب، مئشه لر قلم

مللار یازدیقجا دردییم وار منیم

بؤیوک دراماتور قوموز جعفر جبارلی «آلماز» پیئسینده یاخشی نین دیلی ایله بو بندی آشاغیداکی شکلیده وئرمیشدیر:

سنه قوربان اولوم، آی ده ده کرم

گۆزلریم تور گتیریر اوره ییم ورم

دریالار مرکب اولسا مئشه لر قلم

مللار یازدیقجا دردییم وار منیم

بو بند ج. جبارلی اوچون یاخشی نین احوالی - روحیه سینی، اضطراب لارینی، دوشدویو چیخیلماز وضعیتی، دردینی، کدرینی ایفاده اوچون گۆزل بیر واسیطه اولموشدور. صمد و ورغون همین بندین

آخیرینجی ایکی میصرع سیندان استفاده ائتمیشدیر. خاراکتیریک جهت اودورکی، بورادا شاعیر، «دریالار مرگب، مئشه لر قلم» ایفاده سینی باشقا مقصدله ایشله تمیشدیر:

آزاددیر قوشلارین خوش نشیده سی

آزاددیر یاشاماق، گولمه ک هوسی

دنیزلر مرگب، مئشه لر قلم

اولسادا کؤنلومون بیتمه ز نغمه سی

گؤروندویو کیمی، شاعیر اؤز سئوینجی نی، نغمه سینی خوشبخت سووئت آداملاری نین سسی نه قوشور.

کلاسیک عاشیق لار تئز - تئز «مخت» سؤزونو ایشله دیرلر. علسگر اعتبارسیز، ظالیم، غدار زمانه نی «مخت» آدلاندیرمیشدیر. «زامانین مخت اولماسی» خالق دیلیندن گلن ایفاده دیر. صمد و ورغون اونو آتالارین مودریک کلامی کیمی شعره سالیر:

یاخشی سؤیله میشدیر بیزیم آتالار:

مخت آدامدادوز ایلقار اولماز

صمد و ورغون آفوریزم یاراتماقدا اولدوقجا ماهیردیر. معلوم دورکی، بو، نیظامی گنجوی دن باشلا ییب گلن بیر عنعنه دیر. نسیمی، فضولی، واقیف، م.ف. آخوندوف، م.أ.صابیر، ج. جبارلی و باشقا صنتکارلاریمیز کئی میقداردا آفوریزم یارادیب اثرلرینده صورتلرین دیلی ایله وئرمیشلر. سونرالار بونلارین هامیسی خالق دیلینه کئچره رک آتالار سؤزو مثل کیمی یاشاماغا باشلامیش دیر. ماراقلی دیرکی، ص. و ورغون آفوریزملری اثرلرینده دونیا گؤرموش، مودریک قوجالارین دیلی ایله

وئىر، «فرهاد و شيرين» درامينا آذر بابا ائلين ايگيد اوغلو فرهادلا صحبتينده بۇيوك نىظامى نين آفوريزم لرinden استفاده ائدير، او، فرهادين اوجالتيغى حاصارا باخيب دئىر:

گۆزل دير، جانلى دير قوردوغون حاصار

لاكين دقت يئتير، بير نقصانى وار

«هم علمى اؤيره نمك ايسته ديك ده سن

چاليش كى، هر شئى كامال بيله سن

كاميل بير پالانچى اولسادا انسان

ياخشى دير ياريمچيق پاپاچى ليقدان»

«واقيف» دراميندا بوجور آفوريزم لرى تئز – تئز ائشيديريك، مثلاً:

توكزبان: يوردونو آتانا دونيا دار اولسون

ويدادى: ياخشى ليق انسانا بير صنت اولسون

دونيا باشندان – باشا بير جنت اولسون!

واقيف: سيزدن آيريلماي ير كؤنلومون قوشى

ائللرده گؤرورم هر قورتولوشو

دونيا يارانماميش اؤترگى بير سس

گونش قارانلىق لا ياشايا بيلمه ز

بو ائل نماينده سى نين قاجارا مکتوبودا چوخ خاراكتريک دير، او واقيف

طرفيندن چوخ ياخشى دوشونولموش و حيکمت له يازيلميش دير،

صمد و ورغون بورادا يئنه خالق مودريک لى يى نى ايفاده ائدن آتالار سؤزو

و مثل لرى نى گاه اولدوغو کيمى، گاه دا ده ييشديريب مکتوبا داخيل

ائدير:

«آلديق مکتوبونو، محمد قاجار
طرلان اويلاغيندا سار اولا بيلمهز!
بو دونيا قالماميش اولو شاهلارا
ظولومده، ظالمدا وار اولا بيلمهز
گويدن باشمىزا اودلار ياغسادا
بو ائللر باش اهييب خار اولا بيلمهز
مايان تورش آيران دير، ذاتين قيريق دير
سوئود آغاجيندا بار اولابيلمهز
باسما آياغىنى بيزيم تورپاغا
ايلاندان، عقربدن يار اولا بيلمهز»

واقيفله قاجارين گوروش صحنهسى ده شاعيرين ديليندن دئييلن
آفوريزم لرله زنگين دير. بورادا واقيف يئنه خالقين حيکمت خزينه سيندن
استفاده ائده رک قاجارى باغلايير. بو آفوريزم لر گؤستريركى، واقيف
علمى، بىلىيى، قابىليتى، معنوياتى ايله قاجار كىمى قان ايچن غضب كار
حكمدارلاردان قات - قات يوكسكده دورور. صمد و ورغون همين
صحنه نى قصداً بئله تصوير ائتميشدير: واقيفين سيلاحى، قيلينجى -
سؤزدور؛ بو سؤزون گوجو ايسه اونون كسه رينده، مودريك ليگينده دير.
واقيف يالني ز عاقلى، كامالى ايله بؤيوك حكمدارلارى يئرلينده اوتوردا
بيلمه ردى. صمد و ورغون بو صحنه ده محض آفوريزم لرين گوجو ايله
واقيفه معنوى غلبه قازانديرير. همين آفوريزم لر ايندى ديللر ازبرى
اولموش، آتالار سؤزو و مثل لرى له قايناييب - قاريشميشدير.
گونش اؤرتسه ده قارا بولودلار

صمد و ورغون و فالح یارادیبی لیغی

یئنه گونش آدلی بیر قدرتی وار
ئئله سین، یازیغین نه تقصیری وار؟

ایشیق گوجلننده چاشار قاروولار
قیزیلی اودسادا قارا تورپاقلار
یئنه قیمتی نی اؤزونده ساخلار
بوندان سونرادا واقیف دانیشیغیندا آفوریزملره مراجعت ائدیر، مثلاً: علی
بهی له صحبتینده دئییر:
بؤیوک طبیعت لر یارانیر آز – آز
هر یئرده هر زامان اینجی تاپیلماز ...
بوجور آفوریزملره باشقا اثرلرده ده راست گلیریک، مثلاً:
ائللر گووه نیب یازسا سنتکار
ایلهام خزینه سی توکنمه ز اولار
انقلاب – ماشینیست، تاریخ سه – قاتار
تاریخی انقلاب چکیب آپارار (خانلار)
چؤره کسیز بیر اؤلکه هر واخت آج اولار
دوشمنه دائیما او محتاج اولار (فرهاد و شیرین)

آذربایجان شیفاهی خالق یارادیجی لیغیندا، خصوصی ایله ناغیل -
لاریمیزدا بیز تئز – تئز قاری صورتینه راست گلیریک، ناغیل لاردا اونلار
ایکی جور تصویر ائدیلیلر، کوپه گیرن، ایمان سیز قاری لار و خیرخواه
قاری لار، کوپه گیرن قاری لار خیانت، یالان، ریاسیمو و لودورلار، خالق،
ناغیل لاردا اونلارا سونسوز نیفرت بسله ی، بو قاری لار نئجه خیانت

ایسته سه لړ ائده بیلرلر، ان چوخ ایسه قهرمانین سئوگیلی سینی الیندن
 آلیر، اونو چیخیلماز وضعیتنه سالیملار. بئله اولدوقجا قهرمان یا هلاک
 اولور، یادا مختلف واسیطه لره چوخ چتین لیکله غلبه چالابیلیر. «فرهاد
 و شیرین» داستانیندا بئله قاری صورتی واردیر. صمدو ورغون «واقیف»
 پیئسینده سارای حیاتی، اوراداکی خیانتی، حیلہ و ساتقین لیغی
 تصویر ائدیر. بو فتنه لری یوواسی نین منظره سینی جانلاندیرماق اوچون
 شاعیر کویه گیرن قاری صورتی یاراتمیش و اونون عمل لرینی آچیب
 گؤستریمیشدیر. قاری ایلانی یوواسیندان چیخاران بیر دیل له خورامانی
 آلدادیر، یولوندان آزادی ریر و خیانتنه یووارلا ییر. بو ایسه آخیردا
 خورامانین فاجعه وی محوی ایله نتیجه له نیر. شاعیر قارینین چیرکین،
 خبیث، ریا و خیانت له دولو قلبی نی آچماق اوچون اونو خارا کترینه
 اویغون سؤزلرله دانیشدیریر:

نه شیرین سن، نه گویچک سن

دریلمه میش بیر چیچک سن

گوزلر قالیب یاناغیندا

سنین بو گول دوداغیندا

نه شیرین دیر سویون سنین

لاپ سرو دیر بویون سنین

شاعیر تصویرینده خالق دیلینده گلن سوزلردن گئن - بول استفاده
 ائدیر. بئله لیکله قاری تام، بیتکین بیر صورت کیمی گؤزلریمیز قارشى -
 سیندا جانلانیر:

قلم کیمی قاشلارین وار

قولاج – قولاج ساچلارین وار
آغزین کیچیک بیر پسته دیر
نه بویورسان گؤز اوسته دیر
چنه نده جه خالین دا وار
خوش یارادیب پروردیگار
اود کیمیدیر یاناق لارین
بال کیمی دیر دوداق لارین
نه خانلارین خوره یی سن ...

صمد و ورغون «صنم قاری نین پیچیلتی لاری» آدلی بیر شعرده
یازمیش دیر. بورادا بدنیت، هر شیئ ده نقصان آختاران، گزه یین، آراووران،
خبرچی قاری لار تنقید اولونور.

«واقیف» درامیندا شاعیر گولوشدن، یومور و ساتیرادان دا استفاده
اؤتمیش دیر. اؤتمیش دیر. بوراداکي تلخک صورتی ظارافاتچی، گولونج،
بعضاً اؤزو تنقید هدفی اولان، عینی زاماندا حاضیر جاواب، عاغیللی،
محض تلخکلی یی نه گؤره هر بیر نقصانی اوزه دئیهن، هئچ کسدن
چکینمه یین بیر صورت دیر. او، یئری گلدیک جه سارای حیاتیینی،
قاجاری، ابراهیم خانی تنقید ائدیر. بو صورتی ایشله یه رکن ص. و ورغون
خالق یوموروندان، لطیفه لردن، ائل سؤزلریندن، ایدیوم و تعبیرلردن
استفاده اؤتمیش دیر.

چوخ آلیشیب، چوخ یانمایین
اوشاق کیمی اینانمایین

صمد وورغون و فالح يارادىبى ليغى

بو دونيانين صفاسينا

ساراي لارين وفاسينا

ابراهيم خانين عيش – عشرت له مشغول اولماسيني، وطنى، خالقى
دئييل يالنيى اوز منافعيني، اوز جانيني قوروماسيني صمدوورغون تلخه-
يېن دىلى له تنقيد ائتميشدير. معلوم دور كى 1907 – 1905 – نجى
ايللر انقلابين دان بحث ائدن چوخلو خالق ادبياتى نمونه لرى
يارانميشدير. خصوصى له انقلابين باشچى سى ستارخان، اونون سيلاح-
داشلارى نين قهرمانلىغى حاققينداكى ماهنى لارى گؤستره بيله ريك.
عيني زاماندا خالق محمدعلى شاهی (خالق ديلينده ممدلى شاه) اؤز
كسكين يومورو ايله قامچى لاييردى. بوتون بونلار «ملانصرالدین»
ژورنالى نين صحيفه لرینده، م.ع. صابيرين شعرلرينده عكس – صدا
تاپيردى:

تبريزده وار انقلاب

ممدلى دينمه گئت، يات

گئت اوزونه كؤمك تاپ

يورغاغى سازلا، اؤرت، يات

آل كؤمك انگليس دن

صمد وورغونون ابراهيم خان حاققيندا اولان تصويرلرينده خالق
ماهنى سينين، م.ع. صابير شعرى نين تاثيرى آچىق – آيدىن
گؤروتمك ده دير:

عزيم ابراهيم خان

بيت يئرى سين ياخاندان

آياغىنى برک اوزات
خورول – خورول ياخشى يات
اوردو چکىبدير قاجار
شئور چالير قوشون لار
سن يوخونا شکر قات
ياخشى اوزان، ياخشى يات! ...
قوى آخسين ميلّت قانى
چک باشينا يورغانى
شاهلار بيزى بوغسادا
اينک کیمی ساغسادا
سن يوخونا شکر قات
ياخشى اوزان، ياخشى يات! ...
يا خود درامدان آشاغيداکى حيصّه يه نظر سالاق:
قاجار:
تلخک، سؤيله منى چوخ مو سئويرسن؟
تلخک
شاهيم، يارانمادان قولونوزام من ...
قاجار:
بیر دئ گؤروم، منى اسير آلسالار
قارانليق زيندانا توتوب سالسالار
ئئيله ر سن؟
تلخک:

نئیلهرم؟ نئیلهرم؟ آمان!

کئچهرم یولوندا باش ایله جانندان ...

سیزی زیندان لارا سالسالار اگر

انسان بوغازلارام دوز اوتوز نفر ...

قاجار:

(آیاغا قالخیب قیزیل کمربینی گؤسته ره ک)

تلخک، کمربین قیمتی دیر بو

تلخک

شاهیمل! ائله من ده بیلیرم بونو

کمردن قیمت لی سیزده نه وار کی؟

بو صحنه نین اساسیندا مشهور بیر خالق لطیفه سی قویولموشدور:

«تیمور لنگ بیر گون ملا نصرالدین اؤزو ایله برابر حاماما آپاریر.

تیمورون بئلینده چوخ قیمت لی بیر فیه واریمیش. یویوندوقلاری

واخت اورادان - بورادان صحبت ائله ییرلر، آخیردا تیمور ملّادان

سوروشور:

- ملا، من نئچه آدامام؟ قیمت لی آدامام، یوخ؟

ملا بیر آز فیکیرله شیب جاواب وئریر:

- نی،یه، بیر اون تومن ده یرسن.

تیمور دئییر:

- آی ائوین تیکیل سین، اون تومن ائله منیم بئلیم ده کی فیه نین

قیمتی دیر.

ملا دئییر:

- ائله من ده فیتیه قیمت وئیرم ده^۱ ...»

خالق بو لطیفه‌نی باشی بوش، عاغیل سیز، غدار، یئل بیین، ظلمکار حکمدارلار حاققیندا یاراتمیشدیر. شاعیرده اونو اوستالیق لا اثره داخل ائتمیش، بونولا خالقین قاجارلارا اولان مناسبتی نی - نیفرت و غضبی - نی خالق یومورو، ساتیراسی واسیطه‌سینه ایفاده ائتمیشدیر. تلخه‌یین: «شاه ساغ اولسون بو سورویه، بس بیر کؤپک دئی ییل گرک» - سؤزلری خالق دیلیندن گلن ایفاده‌لر دئییل می؟

شیفاهی ادبیات نمونه‌لرینده بعضاً قهرمانین یوخوسو تصویر ائدیلیر. چوخ زامان گوندوز اولاجاق ایشلر گویا گئجه‌لر اونون یوخوسونا گیریر. اؤزوده اکثرأ بد خبرلر گئجه‌لر عیان اولور. «آستیاق» افسانه‌سینی یادا سالاق، او، بؤیوک حکمدار ایدی، اؤلکه‌نین، اؤزونون باشینا گله‌جک حادثه‌لری، خصوصی ایله فلاکتی یا خودا ایکی دفعه گورموش و هر دفعه ده رَمال لاری چاغیریب یوزماغی تاپشیرمیشدی. یا خود «کیتابی ده ده قورقود» داستانین دا اوخویوروق: «گئجه یاتارکن قاراجوق چوبان قارا قایغولو واقعه گؤردو»، «اؤل گئجه سالور قازان قارا قایغولو واقعه گؤردو» وس، سحرسی هر ایکی قهرمانین باشینا همین احوالاتلار گلیر. «... کوراوغلو گئجه‌نین بیر واختیندا بیرده یوخودا گؤردوکی، بیر دیشی لاخلایب، آغزی قان ایله دولدو. سکسه‌نیب یوخودان آی یلیدی.» بو یوخو دمییرچی اوغلونون حبس اولونوب آغیر جزالارا محکوم ائدیلدی یی واختا دوشور.

^۱ ملا نصر الدین لطیفه‌لری، ب، ۱۹۵۶، صفحه ۴۴.

صمد و ورغون و فالح ياراديبی ليغی

شيفاهى خالق ادبى تيميزين بو عننه لریندن صمد و ورغون دا
ياراديجی ليغيندا استفاده ائتميشدير. مثلاً: «كومسومول پوئماسى» نى
يادا سلاق: جلال يوخودا اولاركن گراى بهى اونو گولله ايله وورور. ائله
همين گئجه، همين ساعات جلالين سئوگيلى سى همای يوخو گؤرور:

يوخو اولوم كيمى ... قيز آغير ياتميش
وجودى ايستى دن قان - تره باتميش
اوندان خبر سيردير بو قوجا دونيايا
بۇغور قيز جيغازى گؤردويو رۇيا
پنجهلى، جايناقلى، آناش قاراقوش
گؤتوروب همایی گؤيلره اوچموش
سونرادا قونموشدور قايا باشينا
اووونو سالميش دير او، داغ داشينا
قويوب پنجهسى نى سينه سينه، باخ
قيزين دؤش لرینی پارچالايaraq
ايستردنلى گینی دولدورسون او قوش ...

بیردن همای سكه سني، بدنې اسير و دوشونوركي، اونو بير خطا
گؤزله يير؛ بلکه ده جلالين باشيندا بير ايش وار. شاعير بورادا چوخ
گرگين پسيخولوژی سيتوآسيا يارادير. اوخوجو اوره يى اونسوزدا جلالين
فاجعه سينه آجى يير. ائله بو آن همای دا يادا دوشور. بير - بيرینی سئون
ايكى گنجين فاجعه سى اوخوجونو داها چوخ اضطراب چکمه يه وادار
ائدير. دئمەلى، شاعير ايفاده ائتمک ايسته ديگى پوئتيك فيکري نين

صمد وورغون و فالح ياراديجي ليغي

تأثيريني ايكي قات آرتيرماغا موقق اولاي بيلير. يا خود «واقيف»
پيئسينده ابراهيم خانين يوخوسونو خاطيرلايلاق:

گۆردوم دنيز اولوب بو جيدير دوزو

ايله بير دنيزكي، بوسبوتون قاندير

اونون دۆرد طرفدن قارا دوماندير

سونرا ابراهيم خان سؤزونه داوام ائديركي، بو دنيزده قاييق لار

اوزوردو؛ اونلاردان بيرى ياخين لاشير، كمند آتيب منى توتورلار. ائلداردا
قاييق دا ايدي.

او منى دنيزه باسيب دئدى: - خان

بويور، دويونجا ايچ تۆكدويون قاندا!

ابراهيم خان وزيردن همين يوخونو يوزماغي خواهيش ائدير. اودا يوخونو
اؤزو بيلدي يى كيمي يوزور و آخيردا دئير:

يوخو دهشتلى دير، قورخوسو يوخدور

دنيز آيدى ليقدير، قان قوومشوقدور.

بورادا شاعير گلهجك فلاكت حاققيندا گۆردويو يوخو واسيطه سيله

اول جهدن قهرمانين كئچيردى يى هيچان لارى تصوير ائدير. ابراهيم

خانين احواليني يوخو تاماميله ده ييشديرير، او، گرگين پسيخولوژى
آنلار كئچيرير.

صمد وورغونون ياراديجي ليغيندا تئز - تئز چوبان صورت لرينه راست

گليريك. بو صورت لرین تصويرينده شاعير خالق ياراديجي ليغي عنعنه -

لريندن باجاريق لا قيدالانميشدير. معلوم دوركى، ناغيل لاردا، داستان -

لاردا، ساياچى سؤزلرينده چوبان ائلى تمثيل ائدير. او اؤز عاغلى،

باجارىغى، تدبىرى، سخاوتى، الى آچىقلىغى ايله مشهوردور. داستان و ناغىل لاريمىزدا چوبان آج و يورغون قهرمانلارى حمايه اندير، يئديرىر، اونلار مصلحت وئرىر، يول گؤستىرىر. خالق يارادىبى ليغىندا مۇوجود اولان بئله چوبان صورت لرىندن واخت ايله نىظامى گنجوى اؤز اثر لرىنده استفاده ائتمىش دىر. «يئددى گؤزل» ده چوبان عاغىل، مودرىكلىك رمىزى كىمى تصوير ائدىلمىش دىر. «كىتابى - ده ده قورقود» داستانين - داكى قاراجا چوبان اؤز قهرمانلىغى، صداقتلى گوجو، قوۋتى ايله سئچىلىر يا خود ساياچى سؤز لرىنده چوبان لار بوللوق، بركت رمىزى كىمى تصوير اولونموشدور. شاعىر چوبان صورتى نه اؤز يارادىبى ليغىندا تئز - تئز مراجعت ائتمىش دىر. مثلاً: «آصلان قاياسى» پوئماسى نىن قهرمانى آصلان چوبان دىر؛ او ائل ايچرى سىندن چىخمىش مرد، اراده لى، قورخماز بير ايگىد دىر. وطن يولوندا جانىنى اسيرگه مىر. محض بو جهت لرىنه گۆره ماهنى يار هئچ بير خانا، به يه محل قويمايىب قلبى نى اؤنا وئرىر. يا خود «اؤلن محبت» پوئماسىنى گۆتوره ك اثرين قهرمانى - ائل گؤزلى اؤز قارداشىنا دئىير:

باشقادىر، فارداشىم، منىم سئوگىلىم!

او داغلار باشىندا بير گنج چوبان دىر

يازىق حسرتىم له خىلى زامان دىر ...

«واقىف» پىئسىنده كى ائلداردا چوبان دىر. او، ائلىن ايچىندن چىخمىش داغ جئەلى بير ايگىد دىر. باشىنا سىلاح داشلارى توپلايىب داغلارلا چكىلىر، خالقين آزادلىغى اوغروندا مبارزه آپارىر. واقىف اونون حاققىندا بئله دئىير:

اونون گوركميندن ايگره نمه يين سيز،
بىر كندلى بابادير، ويجدانى تمىز،
دوليندن دوشمه يير گوزل ناغيل لار،
ان بؤيوك اوره كلر، يئتكىن عاغيل لار.
ائلر دونياسيندا يئتيشير، بيلين،
ناموسو، ويجدانى تمىزدير ائلين.
شاعير چوبان ائلدارين شخسينده خالقين ان علوى، مقدس كيْفيت -
لرينى گورور:

«كومسومول پوئماسى» ندادا چوبان صورت لرى تصوير انديلمىش دير.
ناغيل لاردا، داستان لاردا بعضاً چوبان لار يارالى قهرمانا راست گلير، اونو
يئديرير، ايچيرير، ياراسينا ملهم قويور و گتيريب ائولرينه تحويل وئيرير.
«الى خان و پرى خانيم» داستانين داكى بوداقدا محض بئله ائدير.
«كومسومول پوئماسى» ندا «چؤل لرين سلطانى، شاهى چوبانلار -
خسته، هوشونو ايتيرمىش همايى چولدن تاپير، اوجاق قالايب قيزين -
ديرير، اوزونه گتيرير و آپاريب آناسينا تحويل وئيرير. «خانلار» پيئسى -
نين قهرمانى دا اول لر كندده چوبان اولموش، سونرا شهره گليب پئشه كار
انقلاپچى سويته سينه يوكسل ميشدير. «موغان» پوئماسيندا تصوير انديلن
چوبان ايسه اصل ائل آغساققالى دير.

صمد و ورغونون اثرلرينده خالق مودريك لى يىنى تمثيل ائدن دونيا -
گورموش ائل مصلحت چيلرى - قوجا صورت لرينده ده راست گليريك. بىز
خالق يارادىبى ليغيندا بئله مودريك قوجالارا چوخ تصادف ائديريك.
داستان و ناغيل لاريمىزدا اونلار چوخ زامان چتين لى يه دوشن قهرمانا

یول گؤستریر، مصلحت وئریرلر. محض بو مصلحته قولاق آسماق لا اونلار غلبه‌الده ائدیرلر. بعضاً همین قوجالار قهرمان لارا اشیا، سیلاح و باشقا لوازمات باغیشلائییرلار. بو سیلاح‌دار گونده اونلاری فلاکت‌دن خیلاص ائدیر. «واقیف» درامیندا ویدادی، «خانلار» دا خاصپولاد، «فرهاد و شیرین» ده آذربابا و ... بوجور مودریک قوجا صورت‌لری دیر.

«واقیف» درامیندا باشقا بیر مودریک قوجا خارجیجی باسقین‌چیلارا قارشى مبارزه آپاران کندلی حرکاتی‌نین باشچیسی، خالق قهرمانی ائلدارا کوراوغلودان یادیگار قالمیش مشهور مصری قیلینج باغیشلائییر. – تصادفی دئییل دیرکی، درامدا ائلدار محض بو قیلینجلا قاجاری محو ائدیر. بورادا مصری قیلینجی شاعیر آذربایجان خالق‌نین تاریخی اشغالچی لارا قارشى عصرلر بویو آپاردیغی مبارزه‌سینین سیمبولو کیمی عمومی‌لشدیرمیشدیر:

بویور! میصری قیلینج دئیهرلر بونا
صادیق یاشامیشدیر آنا یوردونا ،
بؤیوک کوراوغلودان قالمیش یادیگار ،
بودور، دسته‌سینده بارماق یئری وار ،
آل، اوغلو! گؤز اوسته ساخلا سن بونو ،
یاشات اوره‌ی‌ینده قوچ کوراوغلونو.
سنه باتا بیلمه‌ز نه خان، نه پاشا ،
یالنیز یوخسول لارین عشقی له یاشا!
وور! ووران اللرین گؤروم وار اولسون ،
قاجارین باشینا دنیا دار اولسون!

«فرهاد و شیرین» ده کی آذربایجان یوردونون معنوی صاحبی، اثرلرین سیناغیندان کئچمیش مودریک بیر قوجادیر. صمد و ورغون بئله صورتلری نین دیلیندن حیات، دنیا، گله جک حاقیندا فیکیرلرینی ده سؤیله ییر. آذر بابا شیرینه دئیر:

سن تورپاقدان یاپیش، بردادیر قووت
گوئلرده گوردویون او دؤق، او سنت.

انسان خیالی نین سونسوز یولودور
انسان سا تورپاغین، سویون اوغلودور.
... دی سلامت قالین، آنجاق اونوتما
تورپاغی ترک ائدیب گوئلردن توتما.

آذر بابا خالقین عادت و عنعنهلرینی یاخشی بیلیر، اونون قهرمان – کئچمیشینی، مبارزه لرله دولو تاریخی نین جانلی شاهیدی دیر. تصادفی دئییل کی، دوشمن له مبارزه یه یولا دوشن فرهادا او محض بو عنعنهلری خاطرلادیر، خئیر – دوعا وئیر.

بیر الینده چؤره ک، بیر الینده سوانودن چیخیب فرهادا یاخین لاشیر:

آل اوغلوم، بیر لقمه کس بو چؤره کدن
(فرهاد چوره یی اؤپوب، اوندان بیر لقمه آغزینا آلیر).

بودا آبی – حیات ... ایچ اوغلوم، بونو
شیروان بولاغی نین سویون دان دیر بو .
بو عادی سو دئییل، آبی حیات دیر
بونون هر دامجی سی بیر کائینات دیر.
اؤلمه ز بو دونیادا بونو ایچن لر

اؤلمهز ائل اوغروندا جانندان کئچن لر.

گئت، اوغلوم، یولونا اوغورلار اولسون

بو دونیا دودوقجا عشقین وار اولسون!

بو صحنه نی اوخیارکن ایستر - ایسته مز آذربایجان شیفاهی خالق - یارادیجی لیغیندا اؤز ایفاده سینی تاپان سئحیرلی سو - دیریلیک چشمه سی گؤزوموزون قارشى سینا گلیر. «کوراوغلو» داستانی نین اولینی خاطیرلایاق: چنلی بئل یاخین لیغینداکی قوشابولاغین یئرینی و سیرینی تکجه آذربایجانا قاریش - قاریش بلد اولان، دونیا گؤرموش قوجا آلی کیشی بیلیر، قوشا بولاغین سئحیرلی کؤپویو واردیر، بو سئحیرلی سودان ایچن آدام گؤزل صنتکار - عاشیق اولار، همده هئچ کس اونا باتا بیلمه زمیش، خالق فلسفه سینه گؤره، آنا تورپاغین ناز - نعمتی دوغما اؤولادی اوچون گوج، قووت منبعی دیر، کوراوغلودا همین سودان ایچدی یینه گؤره دوشمنی سارسیندان توکنمه ز گوجه، قووته مالیک اولموش، گؤزل عاشیق لیق قابیلیتی نه ییه لنمیش دی، اودورکی، هئچ بیر دؤیوشده مغلوب اولمور، آذربابادا وطنی مدافعه یه گئدن فرهادا بئله بیر سئحیرلی سو ایچیردیر.

صمد و ورغون خالق فلسفه سیندن، خالق ادراکیندن نئجه ده مهارتله استفاده ائدیر ... اونون صنتی نین بؤیوک لویو، خالق لیک و نوواتورلوغونون سیرلریندن بیریده محض بودور، شاعیر اؤزو همین مسئله ایله باغلی او، حاجی بهی اوف حاققینداکی مقاله سینده یازمیشدیر: «کوراوغلو» اوپئراسی بوتون شرق خالق لاری آراسیندا قدیم دن شهرت تاپمیش آذربایجان میللی قهرمانلیق داستانی نا یئنی

صمد وورغون و فالح یارادیبی لیغی

بیر طراوت و جلال گتیردی. اوزئییر تاریخی حادیشهلره و تاریخی شخصیتلره مراجعت ائتدی بی زامان اؤز یاشادیغی عصره، بو دؤورون معنوی طلبلرینه صادیق قالان، بیزی کئچمیشه دئیل، صاباحا، یالنیز گلجهیه چاغیران بیر صنتکار دیر. اودورکی، بیز «کوراوغلو» اوپئراسیندا 400 ایل بوندان قاباق کی حادیشهلره و انسانلارا باخدیغیمیز زامان اؤز معاصیر انسانلاریمیزدا یوکسک عمل لرینی، جوشغون وطن پرورلیک حیسلرینی محبت و قهرمانلیق صفت لرینی گؤزل و شاعیرانه بیر موسیقی لیسانی ایله درک ائدهرک، اورهیمیزده کی حیات و انسان قدرتی نه اولان عشق و هومانیزم بیرداها قول – قاناد آچیر¹»

شاعیرین اؤز دیلیندن چیخمیش بو سؤزلر تامامیله اونون اؤزونه ده عاییددیر.

صمد وورغون «موغان» پوئماسیندا باشقا بیر حکمت لی قوجا صورتی یاراتمیشدیر. بو آدام داغلارین قوینوندا یاشایان، ائللین کدر و سئوینجی نی چیی نینده داشییان دونیا گؤرموش چوبان دیر. شاعیر بو زحمت کش انسان لا صحبته گیریشیر:

- یاخشی، نه وئره جک سنه بو قیشلاق؟

یوخسا بیر قویونون یکی اولاجاق؟ -

چوبان گولومسه ییر، بیلیرم نه دن

وئریر جاوابی نی فیکیرلشمه دن:

- موغان، موغان اولسا، بیر ی اوچ ائله ر ...

¹ ص. وورغون «انسان قلبی نین ترئم چوسو» آذربایجان س س ر آخبرلری، ۱۹۴۸، شماره ۱۲، صفحه ۳۱.

صمد وورغون و خالق يارادىبى ليغى

موغان توفان اولسا، اوچو هئچ ائلر ...
اوخوجوم! بئله دير عاقيل بابالار
بىر داستان يارادير ايكي جه سؤزله:
بو كامال دونياسى گوله ر بىر اوزله
نسيل دن - نسيله كئچير ياديگار ...

پوئمانين سونراكى فصل لرينده صمد وورغون قوجانين بو آفوريزم لرينى
دؤنه - دؤنه خايطيرلايير؛ اؤز قلم يولداش لاريني اوزون احوالات لار،
آرتيق سؤزلر، يئرسيز قافيه لره اويماي يارق آز سؤزله بؤيوك فيكىرلر
ايفاده ائتمه يه، خالق صنتى نين محض بو خصوصيات لريندن اؤيره نمه يه
چاغيرير.

صمد وورغون اثرلرينده خالق عادت - عنعنه لرى نين، مراسيم لرى نين
تصويرينه خصوصى يئر وئير. بئله ليكله، يارادىجي ليغيندا ميللى
كولوريت داهادا درين له شير. بو جهت دن نووروز بايرامى و توى
مراسيمي نين تصويرى خصوصى مارق دوغورور. «كومسومول
پوئماسى» ندا مؤليف آذربايجان دا نووروزون بايران ائديلمه سيني قلمه
آلميش دير. البته، بيز بيليريككى، شاعير كيچيك ياشلاريندان دفعه لرله
بو مراسيمين شاهيدى، اشتراك چيسى اولموش دور. نووروز بايرامى نين
قيد اولونماسيني ي.و. چمن زمينلى «قان ايچينده» رمانيندا، خالق
يازيچى سى اسماعيل شىخلى ايسه «دهلى كور» رمانيندا تصوير
ائتميش دير. نووروز خالقى ميزين ان عزيز، ان کوتله وى بابرام لاريندان
بىرى دير. «كومسومول پوئماسى» نين «نووروز بايراميندا» فصلى
بوتوولو كده اونا حصر اولونموش دور. شاعير اول جه طبيعت ده كى

صمد وورغون و فالق يارادىبى ليغى

تضادلارى قلمه آلىر، چونكى «قىش هله قىلىنچى نى قىنىنا قويمايمىش - دىر»:

قارا يئل گاه اسير، گاهدا دايانير ،

هلهده ائويميزده بوخارى يانير ،

هله توختامامىش بئىنى قان باهار ،

كامالا دالمامىش بير جاوان كىمى.

شاعير باهارين گلىشى نى پوئمادا چوخ گۆزل و تاثيرلى ايفادهلرله تصوير

ائدير. بوتون بونلار خالقين نووروز گونو حاققىندا ياراتدىغى ماهنىلارلا

اولدوقجا گۆزل سسلهشیر.

نووروز گونو ياز اولار ،

قىرخ كۆتوكده آز اولار.

شاعير نووروزون كئچيريلمه سىنى بئله تصوير ائدير: هر قاپىدا بير

تونقال قالانمىش دىر، اوشاقلار اود، آلوو اوستوندن هوپ پانير. «اوددا

مهربان دىر بوگون انسانا!» او بىرى طرفدهده كوسا اؤز اويونلارنى

گۆسته رير:

كوسانين باشينا بير كئچه پاپاق

زينقروودا آسيب لاپ كلّه سيندن

اونون چىخاردىغى اويونلارلا باخ

نه اوزدن تانينير، نهده سسيندن ،

گاه اۇلور مهله بير قويون ساياغى ،

گاهدا بيرآت اۇلوب كيشنه ير كوسا.

يوز قايسى يا ده بير اونون آياغى ،

يوز ائودن پاى آلير او هئچ اولماسا.
او، خسيىس گؤرنده «عزراييل اولور»
باجادان ساللانيب «قىلينچ» دا چكىر ،
ائله كى، تورباسى شيرنى يله دولور ،
كوسا اللرىنى بيغينا چكىر .
قىزلار، گلين لر بزه نيپ، اللرينه خينا ياخميش لار. كۆرپه لر تزه
پالتارلار گئيدىكلرى اوچون سئوينير، آتيليپ - دوشورلر؛ هامى
شنلىك ايچينده دير، يئنى اىلى خوش احوالى - روحيّه ايله قارشى لى -
يىرلار. آنجاق دردى لرده وار؛ اونلاردان بيرى ده همى دير. همى وصف
- حال مراسيمىنى اجرا ائدير.
پامبىق لى سانجاق لار ائله بيل قوشدور ،
قوور بير - بيرىنى سويون اوزونده ،
بو بايرام آخشامى، بو عزيز گونده ،
هامى اورە يىنده نه يى توتموشدور؟
... يازىق كى، مرادا چاتمازدان اول ،
سانجاغين بيرى سى غرق اولور سويلا
ائله بيل بو آندا اوغور سوز بير ال ،
همى گؤتوروب آتير قويويا.
او، اورە يىنده توتدوغانا چاتا بيلمير. چوخ پرت اولور، غم - غصّه يه
باتير. ائله بيل جلالين باشيندا بير ايش وار - دئيير. بوندان سونرا همى
ائوى ترك ائدير، قاپى دىنشمه ك اوچون بايىرا چىخير.

(قایدا بئله دیر بیرینجی کره

خئیر سؤز ایشله تسه شاد اولاجاقدیر؛

یامان سؤز ائشیتسه یئنه غم لره

غرق اولوب ایچینده قوورولاجاقدیر.)

قای سینی دینشه دی یی ایلک ائودن سس گل میر، همای او بیر ی قونشونون ائوینه یول لانی ر. شاعیر بورادا همایین اضطراب لارینی، معنوی چیرپینتی لارینی، هیجان و ناراحتلیغینی تصویر ائدیر. قولاق آس دیغی قاپیدان ایچری ده بیر نفرین سسی نی ائشیدیر: کیمسه اؤز اوغلونا «تویونو گؤره ک» دئییر. همایین سئوینجی یئر - گؤیه سیغمیر. چونکی او، خوش سؤزلر ائشیت میشدیر. البته نووروز بایرامی نی بوتون - لوک ده تصویر ائتمه یی شاعیر قارش ی سینا مقصد قویم امیشدیر. آنجاق بو کیچیک تصویر لر اونون ائل بایرامینی بوتون اینجه لیک لرینه قدر بیلدیگینی ثبوت ائدیر.

کوسانین او یونلاری، وصف - حالین اجراسی شاعیر طرفیندن بیر متخصص - اتنوگراف، لولکلور شناس دقیق لی یی ایله تصویر ائدیلمیشدیر. بیز صمد وورغونون اثرلرینده باشقا بیر خالق مراسیمی - توی شنلی یی نین تصویرینه ده راست گلیریک. بو موضوع یا ایکی اثرده نسبتاً گئیش یئر وئرمیشدیر: بیر ی «واقیف» پیئسی، ایکینجی سی ایسه «باکی نین داستانی» پوئماسی دیر. پوئمادا شاعیر رجعته چرخاراق آذربایجان تویونو تصویر ائدیر. بو تویون گئیشی نی خارج دن اؤلکه میزه گلیمیش بیر سیاح مشاهده ائدیر. شاعیر همین سیاحا بیر سیرا عادت - لری میزله یاناشی، توی عادت ی حاققیندادا معلومات وئیر:

صمد و ورغون و فالق يارادىبى ليغى

سىياح دوستوم! ايندى سنە دئىيم بير آز ،
بو شەهرين بير چوخ قديم عادتىندن ،
من دئىيك جە، دفترينە خاطيرە ياز ،
اۋز اۋكلەنە تحفە آپار اۋزونلە سن.
آخشام اوستو قارا زورنالارين سسى ايلە توى باشلانير، ناغارالار
دۇبولوب، بوندان سونرا صمد و ورغون گلين گتيريلمەسى صحنەسىنى
قلمە آلير. گلين كۇچور، دئمەلى برکت اولاجاق.
ينگە اوزور، شاباش ياغير، اوژۇلمە، آمان! ...
«قاشا وسمە، گۈزە سورمە چكىلميش دير.»
يوردموزدا توخونولموش شال ترمەلر ،
بو تويداكى گۈزل لرين باشيندادير ،
... قوجالارسا گۈز گزديرير تەك بويونا ،
يغريشيدن نيشان وئيرير كامالينى ...
بو زامان جيدير باشلانير، جاوانلارين هرەسى اۋزونون بسلەدىيى آتلا
ياريشا قوشولور.
آغ چوخاسى وزنەليدير بيزيم آصلان ،
جيدير گئدير، آرابيردە تەنگ سسى ...
بيردە آتش پرستليكدن عادت قالان ،
بايراملارلا زينت وئرن فشنگ سسى.
جيديردا غاليب گلن آتين يالمانينا آغ كل آغايى باغلایيرلار. بوندان
سونرا ميدان پهلوانلارلا وئريلير. اونلارلا اۋل شربت پايلانير، سونرا ايسە

صمد و ورغون و فالق یارادیبی لیغی

پهلوان لار قوشا زورنا و ناغارانین صدالاری آلتیندا قورشاق توتوب گوله- شیرله، توی بساطی داوام ائدیر ...

گۆروندویو کیمی، صمد و ورغون خالقی میزین عادت و عنعنه لرینه، معیشتی نه، میلی خصوصیات لرینه بوتون اینجه لیک لرینه قدهر بلددیر. شاعیرین یارادیجی لیغیندا اتنوگرافیا مسئله لری آیریجا تدقیقات موضوع سودور، دئمه لی بیز اوندان گۆرکملی بیر اتنوگراف کیمی ده صحبت آچا بیله ریک.

صمد و ورغون یارادیجی لیغینین آذربایجان فولکلور عنعنه لری ایله باغلی لیغی، شاعیرین خالق حیکمتی قایناق لاریندان بهره لتمه سی گرگین امک، جیددی آختاریش لار طلب ائدن گئنیش و زنگین بیر موضوع دور. بیز بو قیدلریمیزی همین یولدا آتیلان ایلک آدیم کیمی قیمت لندیریر و امید ائدیریک کی، فولکلور شناس لاریمیز، ادبیات شناس عالیم لری میز داها ایره لی گئده رک یئنی - یئنی اثرلر یاراداجاقلار.

سۆزلوک

A – آ

آبیده: تندیس – یادبود – اثر تاریخی – خاطره – ساختمان و اثر

دارای ارزش تاریخی

آخیجی لیق: روانی – سلاست (در شعر و بیان)

آراماق: گشتن – کاویدن – جستجو کردن – سوا کردن

آرتیست: هنرپیشه – هنرمند

آرخيو: آرشیو – بایگانی

آریستوکرات: اشراف – نجیب زاده

آرخا: پشت – عقب – حامی – نسل – دنباله

آسیلی: وابسته – تابع – معلق – طفیلی – آویزان

آغی: زهر

آفوریزم: کلام قصار – حکمت

آکتوآل: مبرم – ضروری

آل، الوان: رنگارنگ

آللتقوریک: استعاره – کنایه

آلقیش: کف زدن – استقبال – درود – تشویق – تحسین – دعا – ثنا

آنلاق: فهم – شعور – درآکه – ادب – تربیت

E – O

اُئییک: حماسی

اُئیقراف: سرلوحه

اُئییزود: بیر ادبی اثرین آز – چوخ مستقل اولان آیری بیر پارچاسی

اُپوس: داستان

اُتنوگرافیا: خالق لارین مادی و معنوی مدنیت لرینی تصدیق ائدن علم – بیر خالقین معیشت، عادت مدنیت خصوصیت لری.

اُتموسیونال: هیجان لی

اُکسکورس: کؤمکچی مسئله نی آیدین لاشدیرماق اوچون اساس مؤوضوع دان حاشیه چیخما

اتحاف: هدیه – تقدیم – پیش کش – تحفه

اتنوگراف: اتنوگرافیا متخصص

اجنبی: بیگانه – خارجی – دشمن

احتشام: حشمت و بزرگی – جاه و جلال یافتن

احتراس: عشق – میل و هوس – حرص و ولع – شور و اشتیاق – اشتیاق

ادبی ارث: ارث ادبی

ادیب: محصص یا منتقدان ادبی – سخن دان

اسکی الفبا: الفبای قدیمی

اسکی: کهنه – قدیمی

استعاره: تشبیه – استعمال کلمه ای در غیر معنی حقیقی خودش

صمد و ورغون و فالق یا رادیبی لیغی

اسکرپیکا: موسیقی آلتی
اس.اس.ار.ای: اتحاد جماہیر شوروی سوسیالیستی
اسیرگہ مک: مضائقہ کردن - دریغ کردن - حمایت کردن
اکراہ: بی میلی - بیزاری - تنقّر
التجاء ائتمہ ک: پناہ آوردن - تقاضا کردن
امک، کار: زحمت و سعی
امک چی: زحمت کش - کارگر - کارکن
آمینم کی: من مطمئنم - من خاطر جمع ہستم
انکشاف: رشد - تکامل - پیشرفت - ترقی - اعتلاء
اینتوناسیا: آہنگ
انتحار: خودکشی
آن: ... ترین - علامت صفت عالی - علامت برای تأکید و برتری
آن موہوم: مهمترین
انشاء ائتمک: ساختن - بنا نهادن
او براز: شکل - قیافہ - سیما - تیپ - طور - شیوہ
او یتیمیزم: خوش بینی
اوپٹرا: موسیقی دراماتیک اثر - اوپٹرا تثاثری
اوچٹرک: حکایہ شکلیندہ یازیلیمیش قیسا بدیعی اثر
اورمان: جنگل و بیشہ
اورکستر: دستہ موزیک
اورکمک: رمیدن - رم کردن - ترسیدن - وحشت کردن

صمد و ورغون و فالق یا رادیبی لیغی

- اوردئن: نشان - مدال
اوریزینال: اصل - حقیقی
اوسلوب: شیوه - روش - سبک - متد
اوخشاماق: نوازش کردن - شبیه بودن - مرثیه خواندن
اوغور: خیر - برکت - سعادت - یمن - موفقیت - طالع - بخت
اوغروندا: در راه - به خاطر - برای
اوفوق: افق
اوگئی: ناتنی - خوانده - بیگانه - اجنبی
اونوت: فراموش کن
اؤن: پیش جلو - مقابل - برابر - مقدم - نزدیک - آینده
اونودماق: فراموش کردن - از یاد بردن - به یاد نیاوردن
اویقو: خواب
اویغون: هم آهنگ - سازگار - درخور - موافق - مناسب - مطابق - مقتضی
اویناق: سرزنده - شاد - شوخ - چابک - متحرک - مفصل
اویانیش: بیداری - آگاهی
ایدئال: آرمان - ایده آل
ایده یا: فیکیر - غایه - مقصد - عقیده - مسلک - مفکوره
ایدیوم: مصطلح - اصطلاح
ایریشمه ک: گرویدن - رسیدن - بی خود خندیدن - متلک گفتن
ایز: رد - نشانه - علامت - جای پا

صمد و ورغون و فالق یار ادیبی لیغی

ایضاح: روشن کردن امری - روشن ساختن - واضح کردن
ایفاده: افاده - بیان - اظهار - نمایش - تظاهر - جلوه - خودنمایی
ایفاء: اجرا - انجام
ایلقار: عهد و پیمان
ایلک: نخست - نخستین - اول - مقدمه - ضروری - مهم - اساس
ایلمه: جادگمه - گره بافتنی‌ها - نوار رنگی روی یقه لباس رسمی
اینام: باور - اعتقاد - ایمان - اخلاص - اطمینان
اینیلتی: ناله - زاری - شیون - آهنگ - محزون - آهنگ سوزناک -
آهنگ غم‌انگیز
اینجه سنت: هنرهای زیبا - صنایع مستظرفه
اینجی: در - گوهر - مروارید - گرانبها - پرارزش
اینتیم: گیزی - درونی - صمیمی
اینجه لیک: ظرافت - لطافت - باریکی - ویژگی - ملایمت
اینجه: ظریف - باریک - نازک - قلمی - نرم - دقیق - موشکاف
ایبول: ژوئی - جولای - 10 تیر تا 10 مرداد

ب - B

باریت: باروت - مادّه منفجره که از شوره و گوگرد و ذغال درست می-
کنند.

باسقین چی: یورشگر - مهاجم - غارتگر - چپاولگر - راهزن

باهادیر: پهلوان - دلاور - دلیر

باندیتیزم: قولدورلوق - سوییغون چولوق

بئشیک: زادگاه - منشاء - گهواره

بحر: وزن شعر - مقیاس اوزان عروضی - در موسیقی وزن شعر و
مقیاس را گویند.

بدهتا: آشکارا - علنی - ناگهانی - فی البدیهه

بدیعی: ظریف - زیبا - تازه - نو - هنری - مربوط به هنر

بسته له مک: آهنگ ساختن (موسیقی - ترانه و غیره)

بسته کار: آهنگساز - آوازخوان

بوک نوت: دفترچه یادداشت

بوتا: گل و بوته - بوته زرگری - شکل تزیینی در روی فرش و غیره

بومباردمان: بمباران کردن

بویا: رنگ - خدعه - نیرنگ

بویوک وطن محاربه سی: جنگ میهن کبیر

بوراخلیش: انتشار - آزادی - رهایی - صدور

بلاواسیطه: مستقیم

بلوکادا: محاصره - دؤوره یه آلمان

صمد و ورغون و فالق یار ادیبی لیغی

بیچیم: دوخت - بافت - شکل - ریخت و قیافه - قد و قامت - اندازه - حالت

بین الخالق: بین الملل

پ - P

پاشا: پادشاه

پافوس: جوشغون لوق - روح یوکسکلی یی - وجد - هیجان - طمطراق

ساحه: میدان - دائیره - ساحه

پارتی یا: حزب

پارلاق: درخشان - نورانی - تابان - فروزان - برجسته - چشمگیر
پخته لشمه ک: مهارت یافتن - تجربه اندوختن

پداقوژی: تعلیم و تربیت علمی

پراکتیک: عملی - ایش گذار

پرولتار: طبقه کارگر - پرولتاریا

پرولوق: سرآغاز - پیش آمد

پروبلئم: مسئله - مشکل

پروفسیونال: حرفه ای

پروسئس: مرحله - روند

پس: پست - صدای پست - آهسته - آرام - بس

پسیخولوگیا: روان شناسی - علم الروح - معرفت النفس

صمد وورغون و فالح یارادیبی لیغی

پسیخولوژی: روان شناسی

پلان: نقشه - برنامه - طرح

پورترئٹ: شکل - صورت - تام اوخشارلیق

پووئست: داستان کوتاه - نوول

پوئما: منظومه - شعر

پوئزیا: شعر - نظم

پولئمیوت: مسلسل سنگین (اسلحه)

پوئتیک: شعر - نظم

پولئه: تالار - زمی - اکین یئری - دوز - دوزه‌نلیک - چؤل - صحرا

پئیس: نمایشنامه

پیونر: پیش آهنگ - پیش قدم

ت - T

تابع لیک: اطاعت - تبعیت - انقیاد

تارلا: مزرعه - کشتزار

تالا: مرتع جنگلی - مرغزار کوچک در جنگل - فضای باز در جنگل

تام: تمام

تل: تلگراف - پشمک (شیرینی) - سیم - مفتول - رشته - زلف -

نور خورشید

تئخنیک: تکنیک

تئخنیكوم: اورتا سنت مکتبی

صمد و ورغون و فالق یار ادیبی لیغی

تئمپئرامنت: مزاج - طبع

تدقیقات: تحقیقات - پژوہش - بررسی - موشکافی - تجسس

تربیہ وی: تربیتی - پرورش - مربوط به امور تربیت

تردد: رفت و آمد - تردید - بی تصمیمی - دودلی

تریبون: کرسی سخنرانی

ترامبو: موسیقی آلتی

ترنم: زمزمه - آوار

تصحیح: اصلاح کردن - غلطگیری کردن

تفرعات: جزئیات - اجزا

تشبہ: تشبیه

تعجیلی: با عجلہ - شتابان - فوری - بلادرنگ - شتابزدہ

تنقید: انتقاد

تنظیمک: به عجلہ واداشتن - به ستوہ آمدن - دستپاچہ کردن

تمل: اساس - زیربنا - سنگ بنا - شالودہ - پایہ - اساس - بنیان

تمثیل: مثل - نظیر - تصویر - نمایش - تئاتر - مثل - پند -

نمایندگی

توتارلی: گیرا - مؤثر - جالب - معتبر - باارزش

توخولماز: دست نخوردنی - غیرقابل لمس - مصون

توکمنہ ز: بی پایان - بی انتہا - پایان ناپذیر - ابدی

تونقال: پشته آتش - خرمن آتش

تولہ ک: موریکتہ - پرریختہ - پشم ریختہ

صمد و ورغون و فالق یا رادیبی لیغی

تیپ: نمونه - سرمشق - مدل

تیمثال: تصویر - شخص - نمونه - مثال

ج - C

جرگه: ردیف - صف

جوشغون: آتشین - پرشور - پرهیجان - متلاطم - طوفانی -

خروشان

جیرناماق: عصبانی شدن - از شوخی رنجیدن - وادار شدن

جیزگی: اثر - خراش - ردّ - خط - سطر - سیار

جیلانماق: طیقیلی شدن - برّاق شدن - شفاف شدن

چ - C

چاپار: نامه‌رسان - قاصد - خبررسان - پیک - سوار - سواره

چار: تزار

چارپاز: متقاطع - خاج - خط متقاطع - چپ و راست به هم وصل

کردن

چالار: شباهت نزدیک - متمایل به رنگ ...

چالغی: نوازندگی - موسیقی - آلت موسیقی - جاروی دسته بلند

چرچیوه: چارچوبه - کادر - قاب - محدوده

چیخیش: نطق - سخنرانی - تظاهرات - نجات - خروج - طلوع

صمد و ورغون و فالق یار ادیبی لیغی

چیسکین: باران ریز در هوای مه‌آلود - هوای بارانی - هوای مه‌آلود
بارانی

ح - H

حدّت: شدّت - خشم - غصب - تندی - تغیر
حزن: اندوه - غم
حظ: لذّت - خوشی - کیف - بهره‌مندی - تمتّع
حک‌آئتمه‌ک: سودن - کندن روی سنگ - فلز و غیره

خ - X

خارا کتر: خصوصیات - خلق و خوی - منش
خالق: خلق
خالی: قالی - گلیم - تهی
خسته: بیمار - مریض - ناخوش - ضعیف - ناتوان
خسته‌لنمک: بیمار شدن - مریض شدن
خیشمالا ماق: چنگ زدن - مشّت مشّت برداشتن - قاپیدن
خیطابات: پیام‌ها - سخنان رویاروی - خطاب‌ها

د - D

دالغین: متفکر - در فکر فرو رفته - حواس پرت - پریشان خاطر
دالماق: فرو رفتن - مستغرق شدن - غرق شدن

صمد و ورغون و فالق یا رادیبی لیغی

دان ییلدیزی: ستاره زهره - ستاره - ناهید

داهی: نابغه - باهوش

دئو: دیو

دئییه: فکر کرد - به قصد - پیش خود گفت

درام: نمایش یا داستانی که غم‌انگیز و فاجعه‌آمیز باشد.

دراماتورق: درام‌نویس - نمایشنامه‌نویس

درنه‌ی (درنه‌ک): محفل - انجمن - گروه - گرده‌م‌آیی

دکابر: دسامبر

دولغون: غنی - سرشار - پر مضمون - بلوغ - کمال - چاق - متأثر

- گرفته

دوشونجه: اندیشه - درک - فهم - شعور - تأمل - تفکر

دؤنوک: واژگون - بازگون - مثلون - مرتد

دوشرگه: اردوگاه - اقامتگاه موقتی - اردوگاه سپاهی - قرارگاه

دونقار: گوژ (پشت) - برآمدگی پشت یا سینه - قوز

دولاشماق: به وضع دشواری دچار شدن - بند شدن - پیچیدن -

سردرگم شدن - گمراه شدن

دوستاق: زندان - محبس

دویولماق: احساس شدن - حس شدن - درک شدن - آگاه شدن -

باخبر شدن

دویون: عروسی - مهمانی - مراسم - جشن و شادمانی - دشواری -

درد - غم - غصه - تنگنا

صمد و ورغون و فالق ياراديبى ليغى

دويغو: احساس - عاطفه - حس - درک - فهم

دويماق: سير شدن - اشباع شدن - بيزار شدن - دل زده شدن

ديلبر: دلبر

دينله مهك: گوش دادن - شنیدن - توجه کردن - پیروی کردن

ده بده به: شکوه - جلال

دينله ييجى: شنونده - مستمع - گوش دهنده

ذ - Z

ذيره: قلّه - ستیغ

ذكا: نبوغ - شعور - هوش

ر - R

رايون: ناحیه - منطقه

رئاليزم: واقع بينی - حقيقت جویی - واقع گرایی

رئاليست: واقع بين - حقيقت جو - واقع گرا

رئاليستیک: مربوط به رئاليستی

رئيلیکا: پيئسين گنديشين ده دانيشان آکتیورون جمله سی نین سون

سؤزلری نین موسیقی فرازاسی نین باشقا پرده ده و یا باشقا سسله تکرار

اؤدپلمه سی - اعتراض - یئردن دئی یله سؤز - آتماجا

صمد و ورغون و فالق یا رادیبی لیغی

رئداکسیا: رئاځته ائتمه - رئاځته انډيلمه - بیر شخص طرفیندن
ایشله نیش و یا معین انډيلمیش متن - دئاځتور هیئتی - نشر یاتین
ال یازی لاری نی چاپا حاضیر لایان شعبه سی
رئسپوبلیکا: جمهوری
رئمارکا: پیئسین متنی نه مؤلفین وئردی بی ایضاحات
رئاځتور: مدیر - سردبیر - مصحح
رجعت: بازگشت
رسام: نقاش
رمال: فالگیر - طالع بین
رؤل: نقش - رل
رؤمانتیک: داستانی - افسانه ای
ریتم: وزن - آهنگ
ریتمیک: آهنگ لی - وزن لی

ز - Z

زاده گان: اشراف - اعیان - نجیب زاده
زاقاقازیا: ماورای قفقاز
زیل: صدای زیر در موسیقی - رنگ - صدای نازک و بلند
زنگوله: چهچه - چهچه - یکی از مقام های دوازده گانه موسیقی
زنگین: غنی - سرشار - پر بار - فراوان - ثروتمند - باشکوه

ژ - J

ژانر: نوع - سبک - اوسلوب (ادبی)

س - S

سایترا: طنز - فکاهی - مضحکه

سارسیلماز: تزلزل ناپذیر - استوار - پابرجا

ساحه: ساحت میدان - رشته - سطح - ناحیه - زمینه

ساناتوریا: بنگاه معالجه و بهداشت - درمانگاه و استراحتگاه

سایاق: سیاق - اوسلوب - روش - طرز - نحوه - شیوه

سئچکی: انتخاب - انتخابات - گزینش

سئنتی مئنتال: نازک دل - احساساتی

سئیر: گردش - تماشا - مشاهده - نظر

سئزمه ک: تشخیص دادن - احساس کردن - دریافتن - پی بردن -

حدس زدن - خالی شدن

سجیه: خلق - خوی - سرشت - طبیعت - کاراکتر - شخصیت -

منش

سجیه لنمه ک: مشخص شدن - متمایز شدن

سفالت: مسکنت - فقر - گدائی - پستی - حقارت

سکسه نمک: یکه خوردن - از جا پریدن - مضمئز شدن

سرت: سخت - محکم - تند - شدید - خشن - قاطع

سربست لیک: آزادی - استقلال

صمد و ورغون و فالق یار ادیبی لیغی

سَلَف: پیشین (پیشینیان)

سَکَان: سکان (کشتی) - رؤل - فرمان (اتومبیل)

سُون: پایان

سوس: هیس - ساکت - زینت - بزک

سولغون: رنگ پریده - رنگ باخته - زرد چهره - پشمرده - افسرده

سوؤت: شورا - اجلاس - شوروی - مصلحت

سؤلّیست: نؤمره سینی تک ایفاده ائدن آر티ست

سونسوز: بی انتها - بی پایان - نامحدود - بی نتیجه - بی ثمر - نازا -

عقیم

سیّار: متحرک

سیخ: انبوه - متراکم - پر پشت - تنگاتنگ - شدید

سیردش: هم سر - هم راز

سیستماتیک: سیستماتیکا متخصصی - تصنیفات متخصصی

سیغیناجاق: منزل - جان پناه - پناهگاه - مأمن

سیر: سِر (جمع اسرار)

سیتوآسیا: وضعیّت - شرائط - حادثه لرین گئدیشی

سیناق: آزمایش - امتحان - آزمون - معاینه - تجربه

سیمبول: سمبل

سیمیناریا: مدرسه

سیمفونیک: اورکستر اوچون یازیلیمیش بؤیوک موسیقی اثری - مجازاً

- آهنگ - ترانه

صمد وورغون و فالح یارادیبی لیغی

سیمفونیا: اورکستراوچون یازیلیمیش بؤیوک موسیقی اثر - آهنگ -

ترانه

سیموول: سمبل - نشانه

ش - S

شابلون: قالب - الگو

شام: شمع

شئح: شبنم - ژاله - رطوبت - نم

شفاهی ادبیات: ادبیات شفاهی - فولکلور

شفق: فجر - سپیده دم - درخشندگی - برآقی

شفقت باجیسی: پرستار بیمارستان

شن: شاد - بشاش - بانشاط - خوشرو - مسرور - خوش

شیلتاق: مرافعه - نزاع - همهمه و غوغا - جنجالی - متلاطم -

بهانه گیر

ص - S

صدر: رئیس - صدرنشین

صنت: هنر - پیشه - حرفه - فن - صنت

صنتکار: هنرمند - ماهر - صنعتگر

صیرف: محض - خالص - صرف

صینیف: طبقه - کلاس (مدرسه) - نوع

ض - Z

ضییا: روشنی - نور - روشنایی
ضیالی: روشن فکر - منورالفکر - پرنور

ط - T

طلبات: طلب - خواست - تقاضا - نیاز - احتیاجات - خواسته
طلبه: دانشجو - محصل

ع - A - E - O

عائید: مربوط - در ارتباط
عشوه: غمزه - ناز و کرشمه
عموم اتفاق: قریب به اتفاق - به اتفاق عموم
عننه: آداب و رسوم
عننه وی: سنتی - مرسوم
عیانی: آشکار - قابل رؤیت - تدریس عملی
عینی: عین چیزی - خودهمان چیز - معادل

غ – G

غایه: غایت – هدف – مقصد – کمال مطلوب

غبطه: آرزوی رسیدن به سعادت و خوشبختی که دیگران دارند – حسادت

ف – F

فاشیزم: نام مسلک و طریقه و مکتب سیاسی و طرز حکومتی که در فاصله جنگ اول و دوم جهانی در آلمان و ایتالیا حکمفرما بود و به طریق استبداد و دیکتاتور فرمانروایی می‌کرد – فانتازیا – قوه تخیلی – خیال – خیالات

فراست: هوشیاری – بصیرت – کامل

فلئیتا: نفس‌لی موسیقی آلتی

فورما: فرم – شکل – هیئت – ریخت – وضع – ساختار – حالت – نمونه

فورمالاشماق: شکل گرفتن

فولکلور: فرهنگ عامیانه – فرهنگ شفاهی – توده‌شناسی

فونتان: فواره

فونکسیا: باشقا بیر حادثه‌دن آسیلی اولان وار، ده‌یشدیک‌جه ده-ی‌یشن حادثه

فیرچا: قلم مو – ماهوت پاک کن – برس

فیلارمونیا: کنسرت لر تشکیل ائتمه کله و اهالی آراسیندا موسیقی
صنیتین تبلیغ ائتمه کله مشغول اولان مؤسسه
فیلولوگیا: زبان شناسی

ریال - Q

قاباقجیل: پیشرو - پیش آهنگ - پیشگام - جلودار مترقی
قارتال: شاهین - جسور
قارسالاماق: سوزاندن (سرما) - کز دادن - سوزاندن مو - تف دادن
قارشی: مقابل - روبرو - ضد - مخالف - برعلیه
قارشیلاماق: استقبال کردن - برخورد کردن - ملاقات کردن -
مواجهه شدن
قاوراماق: درک کردن - فهمیدن - بدست آوردن - تحصیل کردن -
فرا گرفتن - احاطه کردن
قایغی: احساس - عاطفه - اضطراب - دلسوزی - توجه - علاقه
قایناق: جوشان - خروشان - چشمه - منبع - منشاء - سرچشمه -
مأخذ
قرئت: روزنامه - نشریه - یومیه
قره مت: زندان - حبس - جای تاریک
قنشر: روبرو - مقابل - طرف جلو
قنیر: مثل - شبیه - همتا - نظیر
قورولتای: کنگره - مجلس - گردهم آیی - اجتماع

قوزا: غوزه (پنبه) - جوز (سرو، کاج)
قوماش: قماش - پارچه ابریشمی الوان
قوروپ: گروه
قواردی یا: گارد
قیدا: غذا - خوراک
قیدالانماق: تغذیه شدن - غذا خوردن
قیزغین: داغ - باحرارت - پرشور - پرهیجان - شدید

ک - K

کابوس: شبخ - بختک
کاتیوشا: رئاکی تو مینا آتان سیلاحین خالق آراسیندا آدی
کام: مراد - مقصود - آرزو - لذت
کامال تاجی: تاج کمال
کازبئک: نام سیگاری
کره ن: تیر چوبی - تیر ستوفی - کنده
کرا ل: پادشاه - سلطان
کسکین: قاطع - بُرا - تیز - تند - حاد - شدید - جدی
کل آغایی: روسری چهارگوش ابریشمی - چارقد کلاغی
کلوب: باشگاه - کانون
کنیاز: شاهزاده
کوتله: توده - خلق - مردم - جماعت - پشته - وزن مخصوص

صمد و ورغون و فالق یارادیبی لیغی

- کوتله‌وی: توده‌ای - دسته جمعی - عمومی (کتابخانه)
- کۆچری: کوچ نشین - کوچ کننده - مهاجر
- کورس: تحصیل یا معالجه دؤورو - عالی مکتبلرده بیر ایل تحصیل - دوره
- کوسکونلوک: حالت قهر - دلخوری - رنجیدگی
- کورسو: کرسی - چهارپایه‌ای که در زیر آن در زمستان آتش‌دان می‌گذارند
- کولخوز (کالخور): مؤسسه کشاورزی اشتراکی
- کوله‌ک: طوفان - باد شدید
- کولوریت: رسام‌لیق‌دا: بویالارین اویغون لوغو - سچیته‌وی خصوصیت
- کوللئکتیو (کالئکتیو): دسته جمعی - اشتراکی - تعاونی
- کومپوزیتور (کامپازیتور): آهنگ ساز
- کومان‌دیر (کامان‌دیر): فرمانده
- کوریفئی (کاریفئی): سرآمد
- کومسومول (کامسومول): سازمان کمونیستی جوانان
- کونکرئت (کانکرئت): مشخص - معین - ملموس
- کۆهلن: اسب پروار
- کۆوره‌ل‌ک: ترد شدن - شکننده شدن - متأثر و متألم شدن - رقت پیدا کردن - به حال گریه افتادن
- کیشنه‌مک: شیبه کشیدن تعدادی اسب به طور همزمان

گ - G

گئرچک: حقیقت - واقع - راستی - صحیح - حقیقی - واقعی

گنج: جوان

گور: تند - شدید - پرپشت - فراوان - پرطنین - پرازدحام

گورچال: موی پرپشت جو گندمی

گورکملی: خوش نما - چشم گیر - جالب - مشهور - معروف

گومان: حدس - فرض - ظن - شک - اعتماد - آرزو

ل - L

لائورئات: اینجه سنت و یا خالق تصرفاتی ساحه سینده کی خدمت لری -

نه گوره خصوصی مکافات لار تلطیف ائدلمیش مشخص

لاکونیک: ییغجام - قیسا (ایفاده ده)

لئیتموتیو: آهنگ اصلی - محور - موضوع اصلی

لیرا: لیره

لیریک: تغزل - غزل سرایی - شعر غنایی

لیریکا: شاعیرین شخصی حیس و هیجان لارینی ایفاده ائدن شعرلر

لیسان: زبان - لسان

م - M

ماتریال: سند - دلیل - مدرک - ماده - پارچا
ماریاق: کشش - جاذبه - علاقه - دلبستگی - رغبت - میل - هوس
- اشتیاق - شور - کنجکاوی
مانئرا: خاصیت - عادت
مایاک: چراغ دریایی - فانوس دریایی
مئلودرام: هم آغلامالی - هم گولمه‌لی وضعیت
مئشه: جنگل
مئییت: جسد مرده - نعش - کالبد - جنازه
مئلودیا: هاوا - آهنگ
مفکوره: اندیشه - فکر
معروضه: گزارش
محتشم: عظیم - بزرگ - باجلال و شکوه
مکتوب: نامه - کاغذ - نوشتار - نوشته
مطبعه: چاپخانه
مشایعت: همراهی - بدرقه
مفتونیت: مفتون شدن - شیفتگی - فریفتگی
مقتدر: توانا - دارای قدرت
مجاز: غیر حقیقی - کنایه - استعاره - مزاج
منیم‌سه‌مک: اخذ کردن - کسب کردن - خوب یاد گرفتن - دیدن و
یاد گرفتن

منگنه: پرس - آلت فشردن
مَنّت دار: سپاسگزار - حق شناس - مدیون
مهر: علامت - نشان
موتیو: دلیل - انگیزه
موقام: مقام در موسیقی
مودهیش: وحشتناک - دهشت آور
مودریک: عاقلانه - سنجیده - دانشمند - متفکر - خردمند - عاقل
مونوقرافیا: معین علمی مسئله نین تدقیقی نه حصر اولونموش علمی اثر
میتینق: میتینگ

N - ن

ناخیش: نقش - نقش و نگار - نقشه - طرح
نُت: الفبای موسیقی
نوواتور: یئنی لیک چی - یئنی لیک گتیرن - یئنی لیک یارادان -
یئنی لیک تطبیق ائدن
نیهیلیست: پیرو مکتب نیهیلیزم - منکر تمام قوانین و آداب و رسوم
جاری

و - V

واخت آشیری: گهگاه - نوبتی - ادواری - متناوب
وارماق: نایل شدن - رسیدن - واصل شدن - مبادرت کردن -
گرویدن
واری آنت = واریانت: بیر متنین - پلانین - لایحه‌نین وس، ده -
ییشمیش شکلی
والتور: نفس له چالینان حالقاواری موسیقی آلتی
وجد: شور و شوق - شیفتگی
وطنداش: هم وطن - شهروند - همشهری - تبعه
وورغون: عاشق - دلباخته - شیفته - خاطر خواه
وورغونلوق: عاشقی - دلباختگی - شیفتگی
ووکال: صوتی

ه - H

هئجا: حرف تهجی - هجا
هومانیزم: بشر دوستی - انسان پروری
هومانیست: بشر دوست - انسان پرور - طرفدار انسانیت
هوندور: بلند - بلندقد - مرتفع - عظیم - بلندتر
هیجران: هجران
هیم: ایما - اشاره
هیمن: سرود

ی - Y

یادئल्ली: قوم بیگانه

یاریش: مسابقه - رقابت

یارادیجیلیق: آفرینش - خلاقیت - آفرینندگی - ابتکار - ابداع

یازیلی ادبیات: ادبیات نوشتاری - ادبیات مکتوب

یالنیز: فقط - تنها - غریب - بی کس - به جزء - مگر

یاناشماق: نزدیک شدن - تقرّب جستن - تماس گرفتن - تمایل

داشتن

یانوار: ژانویه

یاماچ: سرازیری - پرتگاه - کوهپایه - نشیب

یئنه: بازهم - دوباره - مثل سابق - حتی - به هر حال

یئنی: جدید - نو - نوین - تازه - اخیراً - به تازگی

یئنیلمهز: غلبه ناپذیر - شکست ناپذیر - استوار

یئکون: حاصل جمع - جمع بندی - خلاصه - نتیجه

یک نسق: یکنواخت - هم آهنگ - خسته کننده

یوبلئی: جشن سالگرد - جشن سالروز

یوکسک: مرتفع - بالا - بلند - عالی - والا - بزرگ

یوغرولماق: خمیر شدن - شکل یافتن - ایجاد شدن

یؤن: جهت - سمت - سو - رو - رویه

یؤنلدیلمهک: جهت داده شدن - سوق داده شدن - سمت داده شدن

صمد و ورغون و فالق یا رادیبی لیغی

یویه ن: افسار - لگام - لجام

یوروش: هجوم - حمله - پیشروی - راه پیمایی

یوزماق: تعبیر کردن - تفسیر کردن - شرح دادن

یووارلاماق: مدور ساختن - غلتاندن - لوله کردن

یومور: طنز - فکاهی - مضحکه

ییغینجاق: اجتماعات - گردهم آیی - جلسه - ضیافت